

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/08/2023

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Марія Богонос та Алла Чміль

Липень, 2023 року

Виконавці

Оперативний партнер

Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс. Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацією між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автор

Марія Богонос та Алла Чміль

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

ЗМІСТ

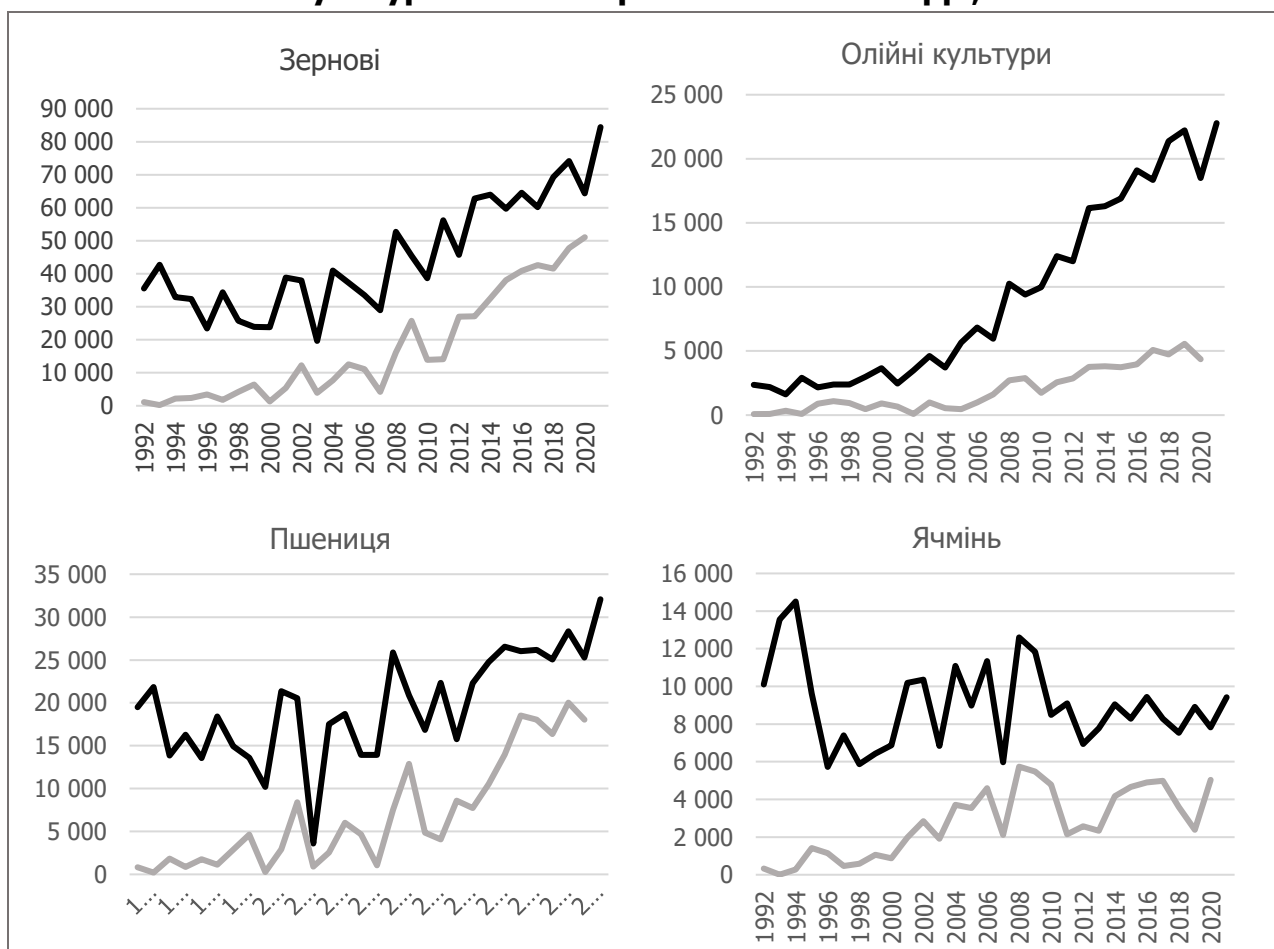
I. ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: 1991-2022 РОКИ.....	4
Загальні тенденції виробництва та експорту.....	4
Експорт до ЄС.....	8
II. ПОТОЧНИЙ СТАН ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	13
Статус-кво аграрної торговельної політики між Україною та ЄС	13
ПВЗВТ	15
Перспективи розвитку торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС.....	15
III. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНИХ СЦЕНАРІЇВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	20
Загальний опис методології.....	20
Адаптація моделі	22
Оновлення бази даних	23
Опис сценаріїв	25
Результати сценаріїв в контексті впливу на економічні показники аграрного сектору	28
Теоретичний аналіз результатів сценаріїв в контексті впливу на переробку та розвиток доданої вартості та впливу на розвиток сільських територій	40
IV. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ, ВИКЛИКІВ ТА БАР'ЄРІВ У РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЙ ЗЕЛЕНА УГОДА ТА ВІД ЛАНУ ДО СТОЛУ.....	43
Бар'єри та виклики	43
Кількісний аналіз.....	44
Потенціал	54
V. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ (ПРЯМОЇ ТА НЕПРЯМОЇ) НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ.....	54
Сільськогосподарська політика та підтримка 1991-2022	54
Повоєнні програми підтримки та їх вплив на сільське господарство	58
VII. ШЛЯХ ВПЕРЕД.....	62
ПОСИЛАННЯ.....	65

I. ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: 1991-2022 РОКИ

Загальні тенденції виробництва та експорту

Починаючи з 1992 року, виробництво зернових культур домінує в сільському господарстві України. Хоча у 1991-2000 роках врожай та експорт зернових були досить низькими, починаючи з 2001 року вони мали стійку тенденцію до зростання. Виробництво олійних культур зростало з 1991 року. В той час як виробництво пшениці та кукурудзи продовжує зростати, обсяги виробництва ячменю залишаються стабільними протягом останніх десяти років. Виробництво вівса та жита зменшується. Зростання виробництва кукурудзи з 3,8 млн тонн до 41,9 млн тонн у 2000-2020 роках продемонструвало реакцію українського сільськогосподарського сектору на експортні та внутрішні (кормові) потреби та сприятливі кліматичні умови (Богонос та ін., 2023).

Рисунок 1. Виробництво (чорна крива) та експорт (сіра крива) зернових, олійних культур та олії в Україні в 1992-2021 рр., тис. тонн

Соняшник є традиційною олійною культурою для України. Його виробництво протягом багатьох років стабільно зростало високими темпами. Починаючи з 2000 року, виробництво та експорт соняшникової олії також стали на шлях стрімкого розвитку. Ріпак та соєві боби, хоча наразі займають значно менші площі сільськогосподарських угідь, демонструють стрімке зростання (рисунок вижче) (Богонос та ін., 2023).

Рисунок 1 (продовження) Виробництво (чорна крива) та експорт (сіра крива) зернових, олійних культур та олії в Україні у 1992-2021 рр., тис. тонн

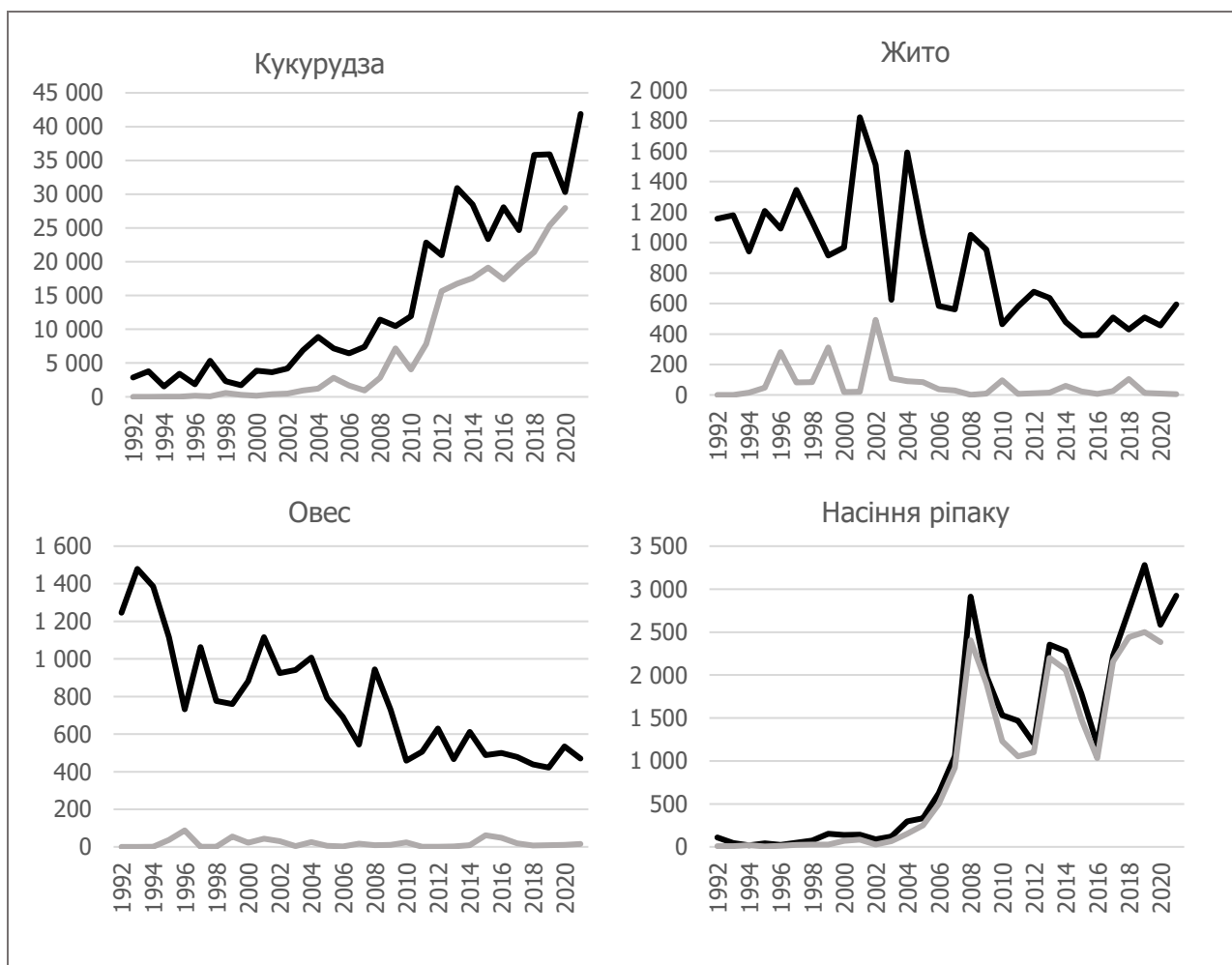
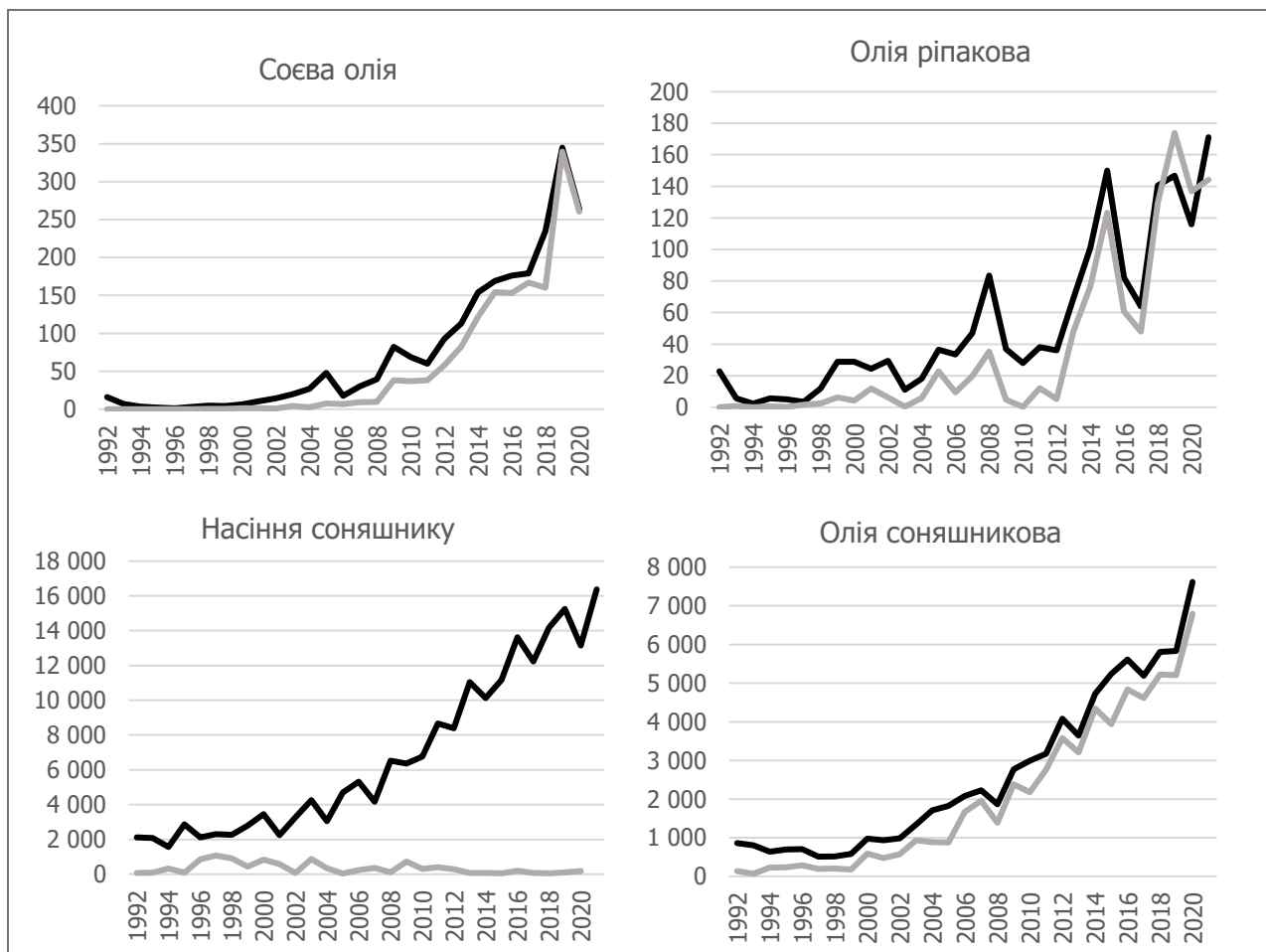

Рисунок (продовження) Виробництво (чорна крива) та експорт (сіра крива) зернових, олійних культур та олії в Україні у 1992-2021 рр., тис. тонн

Джерело: ДПСУ 2021

На відміну від рослинництва, виробництво продукції тваринництва не має позитивної динаміки. Постійне скорочення поголів'я великої рогатої худоби з 1992 року призвело до зменшення виробництва яловичини та телятини, а також молока. Більша частина скорочення поголів'я відбулася у сільських домогосподарствах. Хоча у 2010-2019 роках забійна вага великої рогатої худоби зросла з 203 до 229 кілограмів (далі - кг), вплив скорочення поголів'я був більшим (ДССУ 2020б, ДССУ 2020в, ДССУ 2011). Аналогічно, надої молока на сільськогосподарських підприємствах зросли з 4,1 до 6,1 тис. кг на корову за рік, а в сільських домогосподарствах - з 3,9 до 4,6 тис. кг. Тим не менш, скорочення поголів'я молочних корів мало значно сильніший вплив на негативну тенденцію виробництва молока (Богонос та ін., 2023).

Сектор свинарства в Україні також представлений двома великими групами виробників: сільськими домогосподарствами та сільськогосподарськими підприємствами. У 2019 році відповідні частки поголів'я свиней, вирощених цими групами виробників, становили 43,5% та 56,5%. У 1991-2005 роках поголів'я значно скоротилося. Однак, починаючи з 2006 року, падіння сповільнилося і до 2021 року досягло 5,9 тис. голів. Збільшення забійної ваги свиней дозволило збільшити і,

відповідно, стабілізувати виробництво м'яса свиней на рівні близько 700 тис. тонн (ДССУ 2020б, ДССУ 2020в, ДССУ 2011). Поголів'я овець та кіз, а також їх загальне виробництво (тобто вовни та молока) неухильно скорочувалося (ДССУ 2020б, ДССУ 2020в, ДССУ 2011) (Богонос та ін., 2023).

У 1991-1996 роках, як і решта продукції тваринництва, виробництво курячого м'яса та яєць зазнало значного спаду. Однак, починаючи з 2000 року, виробництво обох продуктів відновилося. Виробництво курячого м'яса зросло з 193 тис. тонн у 2000 році до 1596 тис. тонн у 2021 році. Виробництво курячих яєць у 2000-2013 роках зросло на 123,9%, а після початку війни на сході України у 2014 році впало на 28,2%. Провідне місце в цьому секторі займають сільськогосподарські підприємства. Вони виробляють близько 89% курячого м'яса та 56,1% яєць. Решта 11% та 44%, відповідно, виробляються сільськими домогосподарствами (ДССУ 2020в, Тарасевич 2020, ДССУ 2020г) (Богонос та ін. 2023).

Обсяги експорту та імпорту продукції тваринництва в Україну коливаються. У 2018 році з України було експортовано 42,7 тис. тонн м'яса великої рогатої худоби та імпортовано 1,4 тис. тонн. Зміни у 2018 році порівняно з 2010 роком склали відповідно 221,1% та -43,13%. Обсяги експорту та імпорту м'яса свиней у 2018 році склали відповідно 2,2 та 30 тис. тонн. Темпи зростання з 2010 року склали відповідно 584,7% та -67,7%. Виробництво м'яса в Україні, незважаючи на скорочення та орієнтацію переважно на внутрішній ринок, все ж має позитивне торговельне сальдо за обсягами торгівлі. Експорт вершкового масла у 2018 році становив 28,7% від його загального виробництва, а імпорт - менше 1%, тоді як експорт сиру становив 6,6% від його загального виробництва, а імпорт - 10,9% (Богонос та ін., 2023).

Чиста торгівля курячим м'ясом та яйцями досить суттєво зросла у 2010-2018 роках. Для курячого м'яса вона зросла з -96,8 до 213,4 тис. тонн, а для яєць з 15,7 до 111,9 тис. тонн (FAOSTAT, ДССУ 2020б, ДССУ 2020с, ДССУ 2011) (Богонос та ін. 2023).

Рисунок 2. Виробництво (чорна крива) та експорт (сіра крива) продукції тваринництва в Україні до 2021 року

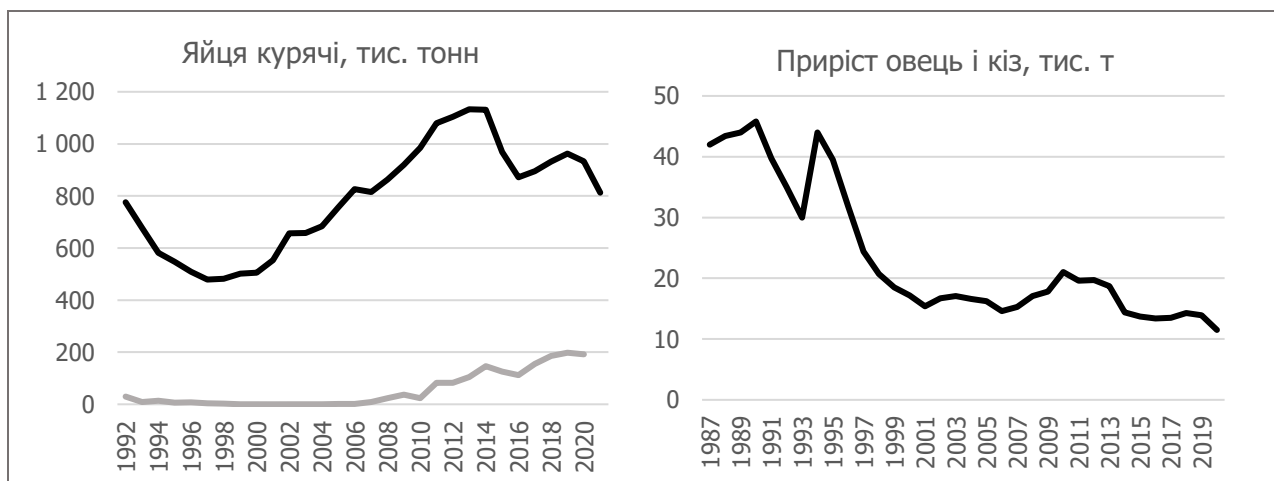
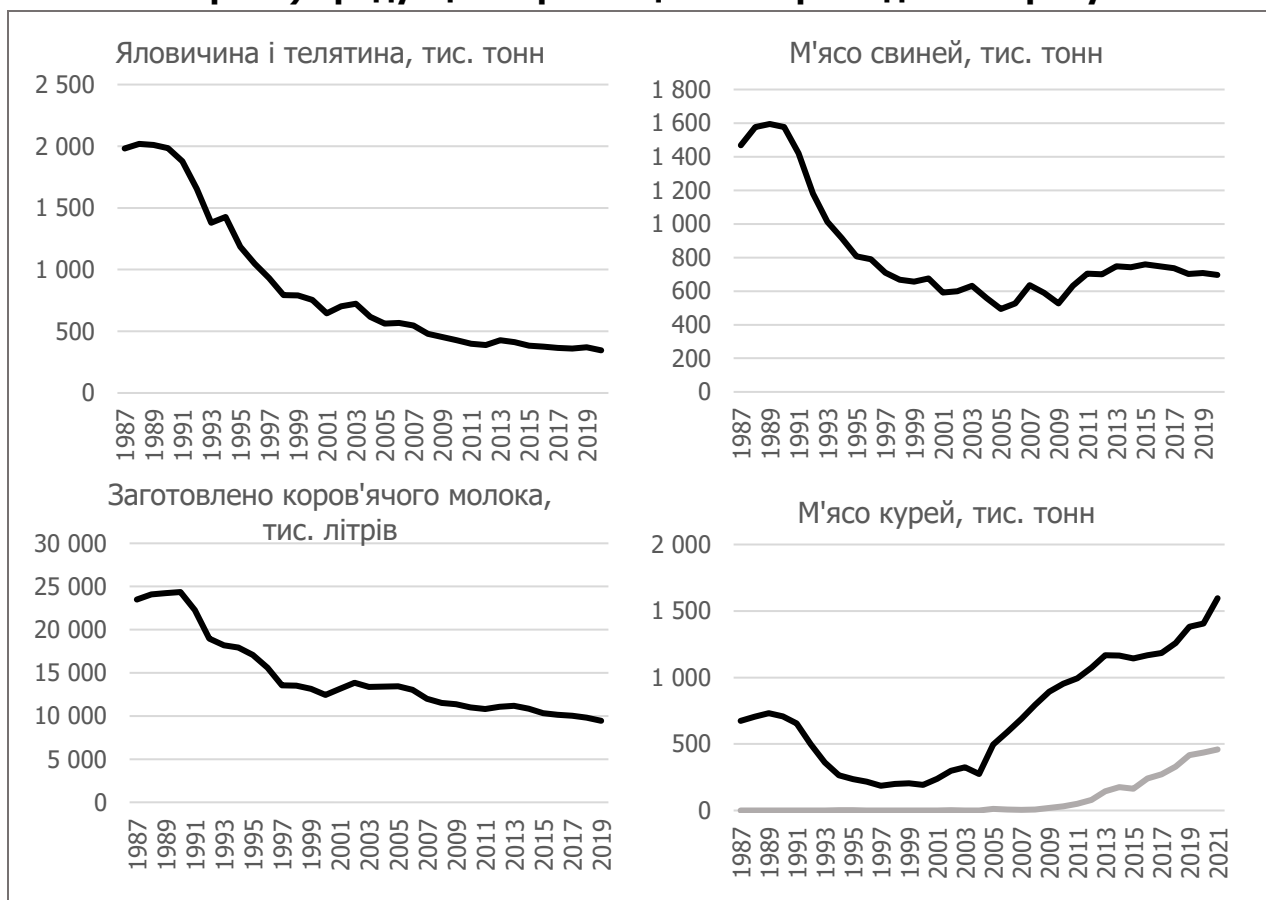

Рисунок 2. (продовження) Виробництво (чорна крива) та експорт (сіра крива) продукції тваринництва в Україні до 2021 року

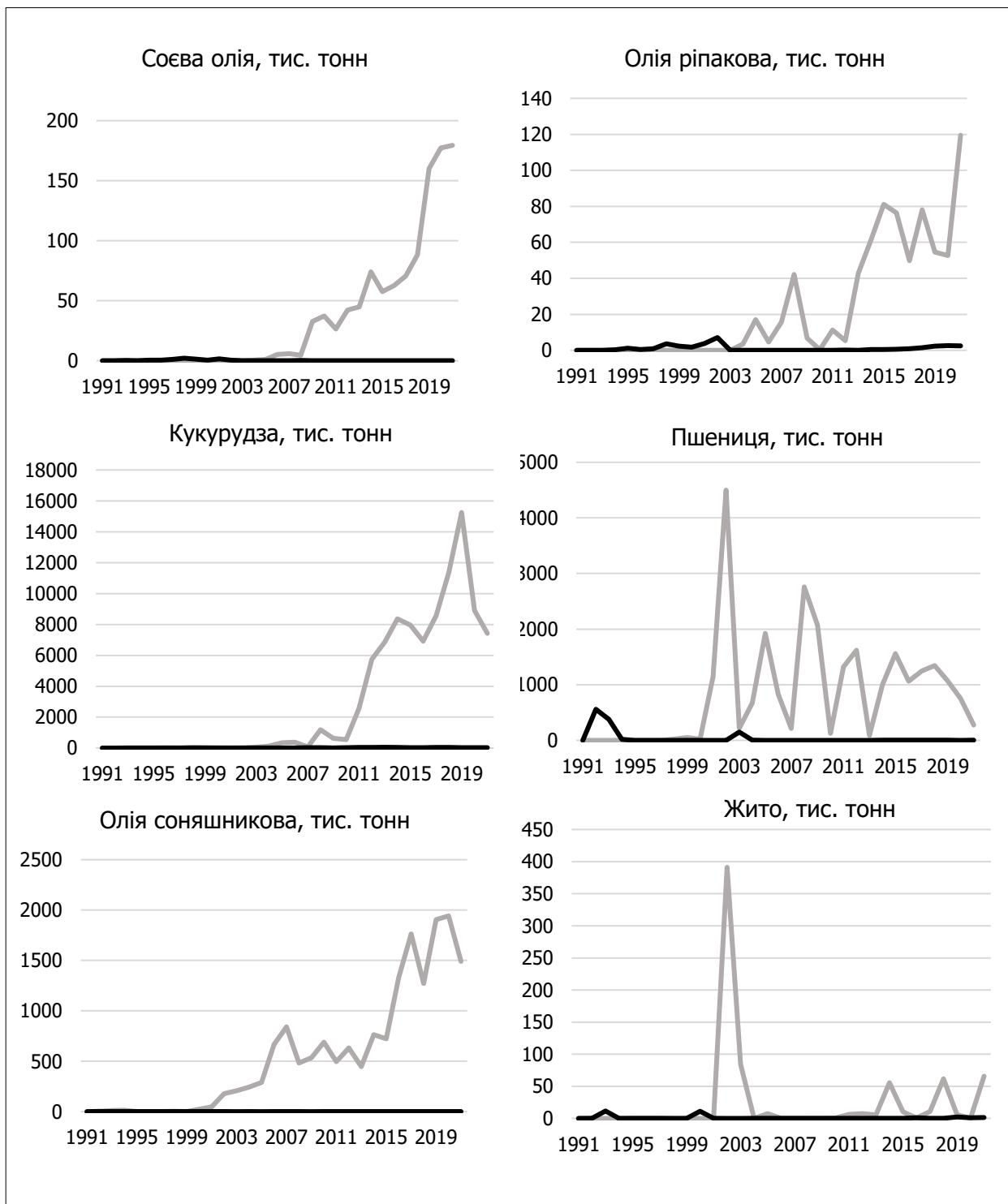
Джерело: ДПСУ 2021

Експорт до ЄС

З підписанням у 2016 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС) більшість ввізних мит було скасовано або значно знижено, що полегшило українським компаніям експорт до ЄС. Динаміка торгівлі між Україною та ЄС наведена на рисунку нижче. ЄС є одним з основних імпортерів української соняшникової олії (близько 30% українського експорту соняшникової олії продається на ринок ЄС). За останні роки потреба ЄС у соняшниковій олії зросла до 2 млн тонн у 2019 році, з яких понад 90% постачає Україна. Значно зростає також експорт ріпакової та соєвої олій, хоча їх обсяги непорівнянні з обсягами експорту соняшникової олії. Експорт зернових з ЄС до України у 2021 році впав приблизно на 10% у порівнянні з 2015 роком, а експорт кукурудзи зменшився на 40%. Експорт з України до ЄС, навпаки, збільшився¹.

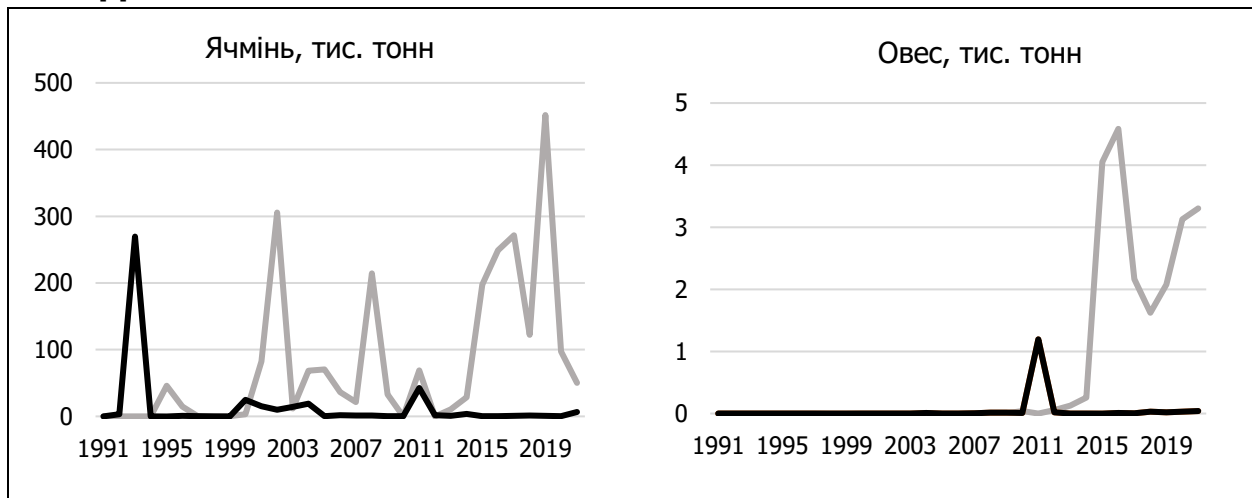
Рисунок 4. Імпорт (чорна лінія) в Україну з ЄС та експорт (сіра лінія) з України до ЄС олійних культур та зернових за період 1991-2021 рр.

¹ Основними ринками збуту українських зернових залишаються регіони Центральної Азії та Північної Африки.

Джерело: EUROSTAT 2022

Рисунок 4. (продовження) Імпорт (чорна лінія) в Україну з ЄС та експорт (сіра лінія) з України до ЄС олійних культур та зернових за період 1991-2021 рр.

Джерело EUROSTAT 2022

ЄС застосовує тарифні квоти до 36 основних груп (яловичина; свинина, баранина; м'ясо птиці та перероблена птиця; молоко, вершки, згущене молоко та йогурти; сухе молоко; масло та молочні пасти; яйця та альбуміни; мед; часник; цукор; інший цукор; цукрові сиропи; пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули; ячмінь, ячмінне борошно та гранули; овес; кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули; ячмінна крупа та борошно, зерна злаків, оброблені іншим способом; солод та пшенична клейковина; крохмаль; крохмаль оброблений висівки, відходи та залишки; гриби; оброблені помідори; виноградний та яблучний соки; оброблені молочні продукти; оброблені продукти з вершкового масла; кукурудза цукрова; оброблені продукти з цукру; оброблені продукти із зернових; оброблені продукти з молочних вершків; харчові продукти; спирт етиловий; сигарети та сигарили; сорбіт маніт; продукти переробки солоду та крохмалю) та 4 додаткові (гриби; свинина; яйця та білки яєчні; м'ясо свійської птиці та напівфабрикати з м'яса свійської птиці) групи сільськогосподарських товарів.

За останні роки Україна повністю вичерпала свої квоти на: мед, оброблені помідори, яблучний та виноградний сік, яйця, кукурудзу, м'ясо птиці, крохмаль, а також продукти переробки зерна. Експорт, що здійснюється понад квоту, вимагає сплати ввізного мита ЄС на загальних умовах за принципом "перший прийшов - перший обслужений".

На рисунку нижче показано вплив ЗВТ на ринок яєць. Починаючи з 2015 року, спостерігається значне зростання експорту яєць з України до ЄС завдяки наданню Україні безмитних квот. Для побудови діаграми для яєць було обрано префіксний код 0407 та 0408 Гармонізованої тарифної системи (ГТС).

Після підписання ЗВТ Україна отримала доступ до ринку ЄС для молочної продукції. Також почав стрімко зростати експорт молока та вершків з ЄС в Україну (для цього

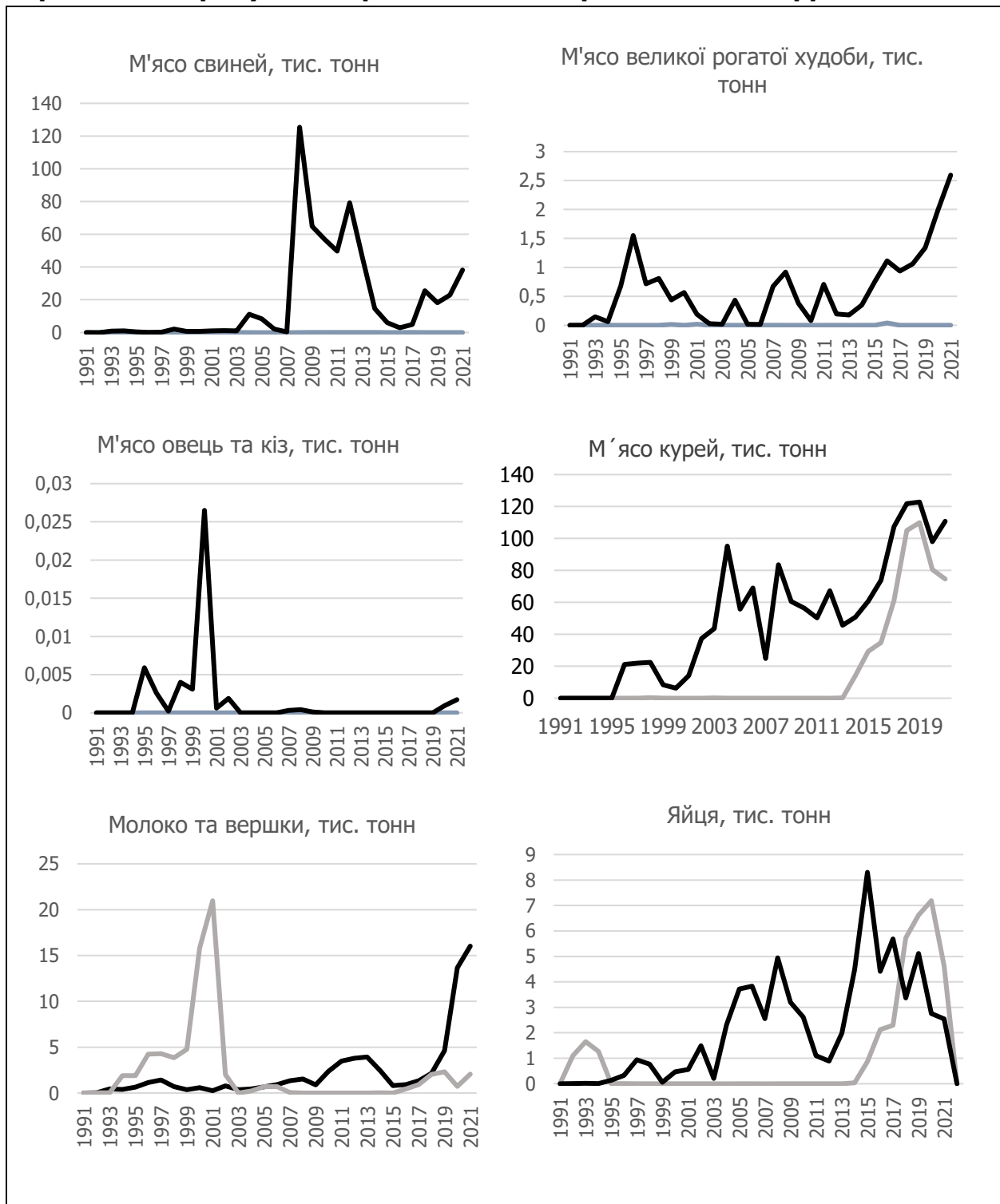
показника підсумовано обсяги за кодами 0401 Молоко та вершки незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджуючих речовин та 0402 Молоко та вершки, згущені або з доданням цукру чи інших підсолоджуючих речовин). Відповідно до умов ЗВТ між Україною та ЄС ставка ввізного мита ЄС на частину молочних продуктів групи 04 (включаючи сири всіх видів та кисломолочні сири, молочну сироватку) була знижена до 0%. Україна почала використовувати тарифну квоту на вершкове масло у 2016 році. Квота на вершкове масло зазвичай заповнюється по вершковому маслу на 46%, а по сухому молоку - на 30%. У 2017 році українські експортери також почали використовувати безмитну експортну квоту на молоко, вершки, згущене молоко та йогурти.

В рамках Угоди про вільну торгівлю Україна також має квоти на експорт м'яса ВРХ до ЄС. Але Україна не є уповноваженим оператором з експорту яловичини через відсутність державної системи моніторингу за поширенням губчастоподібної енцефалопатії ВРХ. Саме тому на графіку показано імпорт м'яса ВРХ, який зростає з 2013 року, а експорт м'яса ВРХ з України до ЄС повністю відсутній.

Зростання експорту м'яса птиці з України до ЄС розпочалося у 2013 році. З 2016 року, завдяки підписанню ЗВТ, темпи зростання збільшилися і продовжувалися до 2019 року. Потім відбувся спад, пов'язаний з тим, що 22 січня 2020 р. ЄС тимчасово призупинив імпорт м'яса птиці, продуктів з м'яса птиці, а також термічно необроблених продуктів у зв'язку зі спалахом пташиного грипу у Вінницькій області. Крім того, певні труднощі з експортом також були спричинені перебоями з поставками через пандемію коронавірусу. Згідно з експортними даними ЄС, Україна посіла 2-е місце з імпорту м'яса птиці до ЄС у 2021 році, випередивши Бразилію (ЄС 2022).

Що стосується ситуації з кількістю м'яса птиці, яку Україна імпортує з Європейського Союзу, то вона перевищує показники експорту. За цей показник ми взяли суму наступних чотирьох шестизначних префіксних кодів Гармонізованої тарифної системи (ГС): 020711 - курятина ціла свіжа або охолоджена, 020713 - курятина обрізна свіжа або охолоджена та субпродукти, 020712 - курятина ціла заморожена та 020714 - курятина обрізна заморожена та субпродукти. В абсолютних цифрах, за даними Євростату, загальний обсяг імпорту м'яса птиці в Україну з ЄС у 2021 році становить 110,76 тис. тонн, а у 2020 році - 97,96 тис. тонн, тобто обсяги імпорту зросли на 13%. Україна є 3-м найбільшим імпортером м'яса птиці з ЄС, поступаючись Гані та Конго (ЄС 2022).

Рисунок 5. Імпорт (чорна лінія) з ЄС в Україну та експорт (сіра лінія) з України в ЄС продукції тваринництва за період 1991-2021 рр.

Джерело EUROSTAT 2022

За даними Міністерства економіки України, загальний обсяг імпорту продукції сільського господарства та харчової промисловості за I півріччя 2021 року склав 3 633,2 млн. доларів США, що становить 11,6% у загальній структурі імпорту України. (MEU 2022с)

У I півріччі 2021 року частка продукції АПК та харчової промисловості у структурі імпорту товарів в Україну з країн ЄС становила 13,4% та 1 735,5 млн дол. Серед товарів, імпорт яких зменшився: масло та інші жири, вироблені з молока (-16,7 млн дол. США), насіння свиріпи або ріпаку (-7,7 млн дол. США) та томати (-6,6 млн дол. США).

Загальний експорт продукції сільського господарства та харчової промисловості за аналогічний період склав 36,1%, що у грошовому еквіваленті дорівнює 10 811,9 млн доларів США. Так, наприклад, експорт соняшникової олії за перше півріччя 2021 року збільшився на 365,4 млн доларів США, а кукурудзи на 116,5 млн доларів США, у порівнянні з аналогічним показником минулого року. Експорт продукції АПК та харчової промисловості до країн ЄС (ЄС-27) за I півріччя 2021 року склав 2 933,8 млн доларів США, що відповідає частці 24,7% у загальній структурі експорту Україна-ЄС. Серед товарів, обсяги експорту яких зменшились, - олія соняшникова та її фракції (-24,5 млн дол. США), соки фруктові або овочеві (-8,7 млн дол. США), овочі бобові (-8,4 млн дол. США), сорго зернове (-8,3 млн дол. США), ячмінь (-7,8 млн дол. США) та пшениця і суміш пшениці і жита (меслин) (-5,8 млн дол. США) (MEU 2022d).

У 2022 році повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну призвело до блокади морських портів. Відтак, єдиними експортними каналами стали пункти перетину кордону з Румунією, Словаччиною, Угорщиною та Польщею, що призвело до збільшення частки експорту до ЄС та зменшення загального обсягу експорту майже в шість разів (дані Мінекономіки України за 2022 рік). У 2021 році Україна повністю закрила квоти на експорт до ЄС таких товарів, як: мед; крупи та борошно; крохмаль; оброблений крохмаль; оброблені томати; виноградний та яблучний соки; яйця, м'ясо птиці; продукти переробки зерна.

Частина квот закривається миттєво. Така ситуація спостерігається по меду, на який квота була повністю вичерпана на початку січня 2022 року, так само було і в 2020 році. Також на січень 2022 року була використана квартальна квота на м'ясо птиці та яйця.

II. ПОТОЧНИЙ СТАН ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Статус-кво аграрної торговельної політики між Україною та ЄС

1 січня 2016 року набула чинності Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та Європейським Союзом. Тимчасове застосування економічної частини Глави IV Угоди про асоціацію (яка охоплює поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі) розпочалося в односторонньому порядку 23 квітня 2014 року, тобто Україна мала право використовувати квоти на безмитний експорт продукції до ЄС, у свою чергу країни ЄС постачали продукцію до

України на загальних умовах. Лише з січня 2016 року Угода почала діяти на двосторонній основі (MEU 2022).

З жовтня 2017 року та з січня 2018 року поряд з основними квотами почали діяти вісім додаткових квот на безмитний експорт до ЄС меду, круп та борошна, оброблених томатів, виноградного та яблучного соку, зернових (овес, пшениця, кукурудза та ячмінь) (UCAB 2021).

У червні 2022 року, після вторгнення Російської Федерації на територію України, Європейський Союз відповідно до Регламенту (ЄС) 2022/870 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2022 року про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні поступки, які застосовуються до українських товарів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Регламент ЄС 2022а), скасував усі мита та збори щодо українського експорту на європейський ринок. Ці правила набрали чинності 04.06.2022 р. і діятимуть, поки що, до 05.06.2023 р. Основна мета - допомогти українським виробникам та експортерам витримати тягар війни (EU 2022а; EU 2022б)

Відтепер тимчасово призупиняється дія тарифів, зазначених в Угоді. Йдеться про тарифи на промислову продукцію, призупинення застосування системи вхідних цін на фрукти та овочі, призупинення всіх тарифних квот на сільськогосподарську продукцію, призупинення застосування антидемпінгових мит на імпорту товарів походженням з України та призупинення застосування загальних захисних заходів для українських товарів. У свою чергу, лібералізація торговельних відносин передбачає дотримання Україною європейських правил: походження товарів та відповідних процедур в рамках Угоди про асоціацію, утримання від будь-яких нових обмежень на імпорту з ЄС, повагу Україною демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, верховенства права, боротьбу з корупцією (ЄС 2022а).

Після того, як ЄС скасував всі мита та податки на український експорт, очікується збільшення обсягів експорту продукції з доданою вартістю. Адже якщо раніше зернові та олійні культури експортувалися без обмежень, то квоти на цілу низку товарів були вичерпані за кілька місяців - в основному, обмеження стосувалися насамперед продукції з доданою вартістю (КМУ 2022).

З 1 жовтня для України набули чинності положення міжнародних Конвенцій про процедуру спільного транзиту (NCTS) та про спрощення формальностей у торгівлі товарами (ВРУ 2022а; ВРУ 2022б). Відповідно до положень, для доставки товарів з однієї країни в іншу подається єдиний транзитний документ: від митниці відправлення до митниці призначення. Це прискорює проходження митних формальностей на кордоні та зменшує пов'язані з цим витрати для бізнесу.

ПВЗВТ

За результатами незалежного експертного моніторингу, за період 2014-2021 років рівень виконання Україною Угоди про асоціацію становить 49% від усіх зобов'язань. У секторі сільського господарства та розвитку сільських територій виконання зобов'язань становить 44% за всі роки: 10% зобов'язань не розпочато, на ранній стадії виконання - 55%, на просунутій стадії виконання - 25%, бездоганне виконання - 10%. Наприклад, у сфері політики якості виконання зобов'язань становить 40%, генетично модифікованих зернових - 30%, органічного сільського господарства - 70%, біорізноманіття - 30%, стандартів торгівлі рослинами, насінням рослин, продуктами, отриманими з рослин, фруктами та овочами - 53,8%, стандартів торгівлі живими тваринами та продуктами тваринництва - 32%. Для сільського господарства також дуже важливими є такі сектори, як санітарні та фітосанітарні заходи, де імплементація становить 50,1%, митні питання та сприяння торгівлі з 43% імплементації за всі роки (НАВІГАТОР 2022).

Перспективи розвитку торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС

У червні 2022 року країни-члени Європейського Союзу проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Однак, цей статус - лише перший крок. На шляху до вступу Україні необхідно провести низку реформ та адаптувати українське законодавство до європейських критеріїв. Важливим елементом, який слід враховувати при розвитку торговельних відносин, є чинні стратегії аграрної політики ЄС, зокрема "Зелена угода" та стратегія "Від лану до столу". Ці стратегії мають амбітні цілі, які мають бути враховані торговельними партнерами ЄС, а також взяті на озброєння у довгостроковій перспективі країнами-кандидатами, такими як Україна.

Кліматична нейтральність

ЄС взяв на себе зобов'язання досягти кліматичної нейтральності до 2050 року, виконуючи свої зобов'язання за міжнародною Паризькою угодою (EU 2022c). Європейський зелений курс - це стратегія ЄС щодо досягнення кліматичної мети до 2050 року. Вона супроводжується законодавчим пакетом "Fit for 55" (ЄС 2019). Пакет являє собою набір пропозицій щодо перегляду законодавства, пов'язаного з кліматом, енергетикою та транспортом, а також запровадження нових законодавчих ініціатив для приведення законодавства ЄС у відповідність до кліматичних цілей ЄС (ЄС 2022d).

Регламент Європейського кліматичного права перетворює політичні амбіції щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року на юридичне зобов'язання ЄС. Приймавши його, ЄС та його держави-члени взяли на себе зобов'язання скоротити чисті викиди парникових газів в ЄС щонайменше на 55% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Ця мета є юридично зобов'язуючою і базується на оцінці впливу, здійсненій Комісією. Основними заходами, передбаченими регуляторним актом, є:

картування темпів скорочення викидів до 2050 року для забезпечення передбачуваності для бізнесу, зацікавлених сторін та громадян; розробка системи моніторингу та звітності про прогрес, досягнутий на шляху до мети; забезпечення економічно ефективного та соціально справедливого "зеленого" переходу. Після досягнення проміжної домовленості з Європейським Парламентом у квітні 2021 року, Рада схвалила Угоду у травні 2021 року (EU 2021).

У червні 2021 року міністри навколишнього середовища ЄС схвалили нову Стратегію ЄС з адаптації до зміни клімату. Стратегія окреслює довгострокове бачення ЄС щодо перетворення до 2050 року на кліматично стійке суспільство, яке повністю адаптується до неминучих наслідків зміни клімату (EU 2021a).

Заходи, передбачені стратегією, включають: покращення збору та обміну даними для покращення доступу та обміну знаннями про вплив клімату; природоорієнтовані рішення для підвищення стійкості до зміни клімату та захисту екосистем; інтеграцію адаптації в макрофінансову політику.

У березні 2022 року Рада прийняла висновки, що закликають до адаптації цивільного захисту до екстремальних погодних явищ, спричинених зміною клімату. Міністри закликали до адаптації систем цивільного захисту з акцентом на: запобігання; готовність; реагування та відновлення (EU 2022d).

Інші стратегії щодо майбутніх змін у торгівлі сільськогосподарською продукцією включають "Стратегію ЄС з біорізноманіття", "Від лану до столу", "Лісову стратегію ЄС до 2030 року" та "План дій з розвитку циркулярної економіки".

Стратегія ЄС з біорізноманіття

Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року має на меті допомогти відновити біорізноманіття Європи до 2030 року. Це піде на користь людям, клімату та планеті. Заходи, викладені в стратегії, включають: розширення заповідних наземних та морських територій в Європі; відновлення деградованих екосистем шляхом зменшення використання та шкідливості пестицидів; збільшення фінансування та кращий моніторинг прогресу. У жовтні 2020 року Рада з питань довкілля ухвалила Цілі стратегії ЄС з біорізноманіття до 2030 року (EU 2022e; EU 2020).

Від лану до столу

Стратегія Комісії "Від лану до столу" має на меті допомогти ЄС досягти кліматичної нейтральності до 2050 року шляхом переходу нинішньої продовольчої системи ЄС до сталої моделі. Крім продовольчої безпеки та безпеки, основними цілями стратегії є: забезпечення достатньої кількості, доступної та поживної їжі в межах планетарних кордонів; підтримка сталого виробництва продуктів харчування; сприяння більш сталому споживанню продуктів харчування та здоровому харчуванню. У жовтні 2020 року Рада ухвалила мету розвитку сталої європейської продовольчої системи (EU 2020a).

Лісова стратегія ЄС до 2030 року

Нова Лісова стратегія Європейського Союзу до 2030 року є складовою "Європейського зеленого курсу". Вона базується на Стратегії біорізноманіття, пов'язана з планом ЄС щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, планом скорочення викидів парникових газів на 55% до 2030 року, а також європейським кліматичним правом. (EU 2021).

Основні положення нової Лісової стратегії ЄС:

- стратегічне бачення та конкретні дії щодо кількості та якості лісів в ЄС, посилення їх захисту, відновлення та сталості;
- заходи з адаптації європейських лісів до нових умов, екстремальних та непередбачуваних погодних умов, спричинених зміною клімату;
- популяризація та підтримка методів ведення лісового господарства, спрямованих на збільшення біорізноманіття, захист клімату, сильну та стійку лісову біоекономіку;
- оптимізація використання деревини відповідно до каскадного принципу, з наданням пріоритету виробам з деревини, здатним замінити аналоги на основі викопних матеріалів, з особливим акцентом на довговічні вироби з деревини;
- стимулювання розвитку недеревинної лісової економіки, включаючи екотуризм та екосистемні послуги;
- зобов'язання суворо захищати останні старовікові та праліси в ЄС, щоб забезпечити збереження ключових резервуарів біорізноманіття та важливих запасів вуглецю для майбутніх поколінь;
- заходи з удосконалення концепції сталого управління лісами з урахуванням клімату та біорізноманіття, впровадження найбільш сприятливих для клімату та біорізноманіття практик ведення лісового господарства, встановлення обов'язкових природоохоронних цілей для лісів у майбутньому Акті ЄС про відновлення природи;
- розробка схем виплат власникам та менеджерам лісів за надання екосистемних послуг (наприклад, шляхом збереження недоторканих ділянок своїх лісів), покриття витрат та упущеної вигоди та прискорення впровадження практик вуглецевого землеробства (окрема ініціатива щодо вуглецевого землеробства буде представлена Комісією наприкінці 2021 року);
- низку заходів з підвищення якості управління лісовим господарством - від наукових досліджень до навчання персоналу та надання консультативних послуг;
- оновлення системи лісового моніторингу в ЄС та посилення правової бази для імплементації законодавства ЄС у сфері охорони лісів та продажу деревини;
- дорожня карта для посадки трьох мільярдів додаткових дерев по всій Європі до 2030 року у повній відповідності до екологічних принципів - правильне дерево у правильному місці для правильної мети. (ЄС 2021).

До основних причин скорочення лісів відносяться: діяльність людини, зміна клімату, забруднення повітря та води, забудова міст тощо. Зміна клімату є особливо

серйозним фактором, адже підвищення середньорічної температури, нашествия короїдів, посухи та лісові пожежі вже призвели до втрати значних площ лісів.

Нова Лісова стратегія покликана забезпечити оптимальне лісокористування. ЄС має зосередитися на інноваційних продуктах та перейти від короткострокового до довгострокового використання деревини (EU 2021).

План дій щодо циркулярної економіки

Циркулярна економіка - це концепція управління ресурсами, яка стрімко набуває світової популярності та визнана одним із ключових драйверів досягнення цілей Паризької угоди. Особливої популярності та усвідомлення її важливості для досягнення сталого розвитку циркулярна економіка набула після її запровадження в ЄС (EU 2015; WEF 2014).

11 березня 2020 року Європейська Комісія ухвалила План дій з циркулярної економіки. Він є важливою складовою порядку денного стратегії європейського "зеленого" курсу (European Green Deal). Метою цього Плану є скорочення споживання в ЄС та подвоєння повторного використання ресурсів у найближчі десятиліття, одночасно сприяючи економічному зростанню (EU 2020).

План дій включає в себе заходи для всього життєвого циклу товарів - від проектування та виготовлення, до ремонту, споживання, використання, утилізації або повторного використання, і, нарешті, до повернення коштів назад в економіку. Адже зараз багато товарів є одноразовими, або з дуже коротким життєвим циклом, тобто їх не можна тривалий час використовувати, повторно використовувати, переробляти чи ремонтувати.

Згідно з новим Планом дій ЄС з розвитку циркулярної економіки, замість збільшення заготівлі деревини з лісів, пріоритетом має стати більш ефективне використання, повторне використання та переробка всієї продукції, виготовленої з деревини. Основними напрямками імплементації є: підтримка виробництва продукції тривалого користування; посилення можливостей споживачів та державних закупівель; збільшення повторного використання ресурсів у промисловості.

Що в Україні

В Україні у сфері кліматичної політики важливими є такі документи: Національна стратегія управління відходами до 2030 року, Національний план управління відходами до 2030 року, Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року та план заходів з її реалізації, Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року.

Національна стратегія управління відходами (КМУ 2017) була затверджена у 2017 році з метою проведення реформ для наближення до директив ЄС у сфері управління відходами.

Національний план управління відходами до 2030 року (КМУ 2019) був затверджений у 2019 році. Він є дорожньою картою Національної стратегії, яка має на меті побудову системи управління відходами в Україні відповідно до стандартів ЄС та циркулярної економіки.

Стратегія державної екологічної політики до 2030 року (КМУ 2019а), яка була схвалена у 2019 році, має сприяти подоланню наслідків екологічних проблем та усуненню причин їх виникнення. В її основу було покладено стратегію, яка діє в країнах ЄС і має сформувати ресурсоефективну, циркулярну та низьковуглецеву економіку.

Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року (КМУ 2016) була схвалена у 2016 році з метою досягнення сталого розвитку та створення передумов для поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умов економічної, енергетичної та екологічної безпеки.

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року (КМУ 2017), передбачає скорочення викидів та збільшення поглинання парникових газів, розвиток екологічно безпечних виробництв з використанням "зелених" технологій.

Висновки

На жаль, незважаючи на велику кількість важливих програмних документів, в Україні досі відсутня чітка політика підтримки циркулярної економіки. Оскільки найважливішим питанням циркулярної економіки є поводження з відходами, то Україна поки що не готова до забезпечення "циклічності". Також проблема переходу до циркулярної економіки є у сфері державних закупівель, адже там обирається найдешевша позиція без урахування її екологічності. Тобто, більш екологічні товари чи послуги, які майже завжди дорожчі за продукцію, що була вироблена без дотримання екологічних стандартів, не мають шансів на перемогу.

Для ЄС питання зміни клімату є дуже важливим. Тобто, Україні необхідно чітко розробити кліматичну політику в рамках зобов'язань за Паризькою угодою з урахуванням зміни клімату в усіх секторах.

Завдяки "промислому безвізу" в Україні відкриваються можливості для інтеграції промислових процесів ЄС в українське виробництво. Так, наприклад, можуть бути створені нові ніші для українських виробників. У сфері сільського господарства можна працювати над розвитком органічного виробництва (Андрусевич та ін., 2020)

У свою чергу, посилення вимог до якості товарів в рамках "промислового безвізу" створить додаткове навантаження на виробників через застаріле та енергоємне обладнання і застарілі виробничі процеси. Підвищення вимог до якості харчових продуктів та дотримання екологічних стандартів при їх виробництві може стати перешкодою для подальшого розвитку експорту української сільськогосподарської продукції на ринок ЄС.

Ефективні внутрішні реформи у сферах, пов'язаних з інтеграцією до ЄС та зміною клімату, є передумовою для використання можливостей та зменшення ймовірності або наслідків загроз, що виникають для України з боку ЄЕС. Безумовним пріоритетом є ефективно наближення законодавства України до вимог законодавства ЄС у всіх сферах, передбачених Угодою про асоціацію.

ІІІ. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНИХ СЦЕНАРІЇВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Для проведення кількісного аналізу сценаріїв розвитку торгівлі між Україною та ЄС ми використовуємо модель AGMEMOD. Оскільки торговельні потоки в моделі представлені загальними обсягами експорту та імпорту, ми розділили їх на потоки Україна-ЄС та Україна-Решта світу (РС). Ми також адаптуємо модель до сценаріїв та оновлюємо базу даних до останніх доступних даних.

Загальний опис методології

AGMEMOD є економетричною, динамічною, частково рівноважною, багатокраїнною, багаторинковою моделлю. Вона охоплює всі країни-члени ЄС, деякі країни, що не є членами ЄС (наприклад, Балканські країни, Україна, Казахстан, Російська Федерація, деякі африканські країни) та стилізовану версію решти світу (РС). Модель надає щорічні прогнози (на поточний момент) до 2030 року для ринків основних сільськогосподарських товарів на національному та агрегованому рівнях ЄС. AGMEMOD базується на наборі шаблонів моделей для конкретних товарів та моделей для конкретних країн. Шаблонний підхід полегшує агрегування результатів моделювання, аналітичну узгодженість між країнами та порівняння впливу політики. Модель не лише надає базові прогнози, але й дозволяє аналізувати вплив аграрної політики країн (наприклад, САП) та макроекономічних змін на сільськогосподарські ринки (Саламон та ін., 2019).

Товарні ринки в AGMEMOD представлені рівняннями попиту та пропозиції, запасів, міжнародної торгівлі та ринкових цін. Вони відображають поведінкові реакції економічних агентів на зміни цін та екзогенних змінних, таких як інструменти аграрної політики, ВВП, валютний курс, тарифні квоти тощо. Параметри рівнянь зазвичай оцінюються як регресії часових рядів з бази даних AGMEMOD. Остання містить щорічні спостереження за ендогенними та екзогенними змінними. Залежно від країни, ці дані варіюються від 1973 року до останнього наявного року. Більшість даних отримано з національної статистики, Євростату, Короткострокового прогнозу та інформаційної панелі цін на сировинні товари Європейської Комісії (Саламон та ін., 2017; Chantreuil та ін., 2012).

Відповідно до підходу часткової рівноваги, ціни на сировинні товари коригуються, щоб очистити кожен товарний ринок, що розглядається в AGMEMOD. Запізнілі ендогенні змінні вводять (рекурсивну) динамічну поведінку, коли вони вводяться як визначальні фактори в рівноважний попит та/або пропозицію в наступному періоді.

Закриття глобальних товарних балансів в AGMEMOD досягається шляхом формування світових ринкових цін в моделі RoW. Товарні ринки в країні пов'язані один з одним за допомогою параметрів заміщення або взаємодоповнюваності з боку попиту або пропозиції. Взаємодія між підмоделями рослинництва та тваринництва відображається через похідний попит на корми. Різні види м'яса, молочні продукти та сільськогосподарські культури є частково субститутами попиту, в той час як велика рогата худоба, свині, вівці та кози, а також птиця конкурують за корми (Саламон та ін., 2017; Chantreuil та ін., 2012).

Кожна модель країни включає ринки основних сільськогосподарських товарів. Ці товари зазвичай включають шість видів зернових, три види олійних культур та продукти їх переробки (олія та шрот), цукровий буряк та цукор, білкові культури, картоплю, живі тварини (велика рогата худоба, вівці та кози, свині та птиця) та продукти їх переробки, такі як м'ясо, молоко, молочні продукти та яйця. Прогнози для сектору рослинництва охоплюють зібрану площу, врожайність з гектара, загальний обсяг виробництва як добуток зібраної площі та врожайності, внутрішнє використання, обсяги імпорту та експорту, запаси та ціну на внутрішньому ринку. Посівні площі визначаються за низхідним методом. Зокрема, загальна земельна площа країни поділяється на ліси, корисні сільськогосподарські угіддя (КСУ) та інші площі. В свою чергу, КСУ поділяються на постійні пасовища, городи, ріллю, землі під багаторічними насадженнями, кормові угіддя з ріллі та овочеві угіддя.

Сектор тваринництва в AGMEMOD включає складну систему показників загального поголів'я тварин, поголів'я молочних і дійних корів, свиноматок і вівцематок, коефіцієнтів відтворення поголів'я, загальної кількості забитих тварин, забійної ваги, падежу, кількості імпортованих та експортованих тварин. Виробництво м'яса визначається кількістю забитих тварин та їх забійною вагою. Ринки молока та молочних продуктів включають молоко, що постачається на молокозаводи, споживається на рівні господарств населення та для власного споживання, а також коефіцієнти молочного жиру та білка, які використовуються у рівняннях виробництва масла, вершків, сиру, сухого незбираного та знежиреного молока (Саламон та ін., 2017; Chantreuil та ін., 2012).

Оскільки рівняння в AGMEMOD оцінюються економетрично, модель не потребує калібрування. Однак, коли вона використовується для підготовки Сільськогосподарського прогнозу для країн ЄС, її моделі країн ЄС калібруються відповідно до прогнозів Сільськогосподарського прогнозу ЄС. Зокрема, прогнозовані AGMEMOD значення виробництва, використання та торгівлі на агрегованих рівнях ЄС-14 та ЄС-N13 повинні, наскільки це можливо, відтворювати значення Перспективи ЄС. Тому параметри рівнянь для моделей країн ЄС відповідно модифікуються (Саламон та ін., 2017). Це не стосується моделей країн, що не входять до ЄС, які генерують прогнози на основі оригінальних, оцінених та скоригованих експертами ринку параметрів моделювання (Николюк та ін., 2021).

Адаптація моделі

Модель AGMEMOD виробляє ринкові прогнози на основі функцій, що відображають поведінку ринкових агентів та рівноваги. Останні - це розрахунки, які представляють виробничі або ринкові баланси в рівновазі. Наприклад, кількість виробленого молока дорівнює кількості молочних корів, помноженій на їх продуктивність. Поведінкові рівняння, навпаки, оцінюються економетрично і стосуються таких змінних, як, наприклад, ринкові ціни, споживання на душу населення, обсяги експорту та імпорту, врожайність та площі сільськогосподарських культур, коефіцієнти переробки, кількість забитої та вибракуваної худоби, кількість молодняка та виробництво яєць і м'яса птиці. У поточному дослідженні поведінкові функції імпорту та експорту для всіх товарів у моделі країни Україна розділені на потоки Україна-ЄС та Україна (Николук та ін., 2021).

Для оцінювання рівнянь, що описують торгівлю, були використані дані часових рядів. Ці дані включали спостереження за період 1992-2021 років. Рівняння були оцінені як лінійні регресії за допомогою МНК в статистичному програмному забезпеченні R. Оцінці передувала обробка даних. Вона включала виявлення неузгодженостей та пропусків. Підбір регресій відбувався у чотири етапи. По-перше, на основі мікроекономічної теорії та галузевих особливостей були сформувані гіпотези щодо можливого зв'язку між залежною та пояснювальними змінними. Потім ці зв'язки були проаналізовані графічно. На третьому етапі змінні були перевірені на автокореляцію. На четвертому - результати оцінювання були проаналізовані на загальну відповідність моделі, статистичну значущість та відповідність економічній теорії. На основі цього аналізу до моделі AGMEMOD були введені рівняння, які мали більшу статистичну надійність та краще описували поточні тенденції залежних змінних (Николук та ін., 2021).

Реальні витрати на виробництво продукції рослинництва та тваринництва включаються в поведінкові рівняння, які представляють пропозицію на сільськогосподарських ринках. Ці витрати включають плату за оренду землі та майна, оплату праці, корми, насіння, добрива, паливо, амортизацію, а також витрати на додаткові матеріали, такі як дезінфікуючі засоби, послуги та ветеринарне обслуговування. Їх реальні значення передбачається зберегти на рівні 2019 року з певною адаптацією на 2022-2023 роки. Зокрема, у зв'язку з війною до моделі були внесені додаткові зміни та припущення:

Таблиця II-1 Вибраний набір адаптацій моделі

Рівень експортної блокади	Зерновий коридор та інші експортні маршрути дозволяють забезпечити необхідні обсяги експорту
Тривалість війни	2022-2023
Скорочення площ під зерновими через окупацію та активні бойові дії у 2022-2023 роках	-13% від площі зернових, зібраних у 2021 році

Скорочення посівних площ олійних культур через окупацію та активні бойові дії у 2022-2023 роках	-20% від площі олійних культур, зібраних у 2021 році
Зростання вартості палива у 2022-2023 роках порівняно з 2021 роком (дані на квітень 2022 року), %.	+106.6
Приріст витрат на добрива у 2022-2023 рр. порівняно з 2021 р. (дані на квітень 2022 р.), %.	+20.4
Коефіцієнт зниження врожайності пшениці, ячменю, жита та вівса через обмежену доступність палива та добрив у 2022-2023 роках (експертна оцінка), 100 ц/га	-2.3
Фактор зниження врожайності кукурудзи через обмежену доступність палива та добрив у 2022-2023 рр. (експертна оцінка), 100 ц/га	-5.1
Фактор зниження врожайності ріпаку через обмежену доступність палива та добрив у 2022-2023 рр. (експертна оцінка), 100 ц/га	-9
Коефіцієнт зниження врожайності соняшнику та сої через обмежену доступність палива та добрив у 2022-2023 рр. (експертна оцінка), 100 ц/га	-7
Припущення щодо зберігання врожаю	Доступне зберігання

Джерело: адаптовано з KSE Agrocenter 2022d

Оновлення бази даних

База даних країни-моделі України починається з 1992 року. Для поточного дослідження вона була оновлена до 2021 року і, де це можливо, до 2022 року. Серії включають спостереження за виробництвом (наприклад, врожайність сільськогосподарських культур та зібрана площа, поголів'я худоби та врожайність, забійна вага, виробництво олійних культур та шротів), внутрішнім використанням (наприклад, використання на корми, споживання людиною та переробку, втрати), цінами, зміною запасів, імпортом та експортом. Спостереження за більшістю цін на внутрішньому ринку та складових пропозиції були отримані від Державної служби статистики України. Для обсягів експорту та імпорту, компонентів внутрішнього споживання та внутрішніх цін на олії та шроти олійних культур були використані дані FAOSTAT та статистика Центру міжнародної торгівлі. Дані за 2022 рік отримані з загальнодоступної бази даних цін на сировинні товари та звітів Міністерства аграрної та продовольчої політики України.

Прогнози балансів сільськогосподарських товарів в AGMEMOD базуються на ряді факторів, включаючи сільськогосподарську та торговельну політику, виробничі витрати, світові ринкові ціни на сільськогосподарські товари та макроекономічні показники, такі як, наприклад, національний ВВП, дефлятор ВВП, обмінний курс валюти та чисельність населення. Це екзогенні змінні, тобто змінні, які не розраховуються і не прогнозуються моделлю. Їх спостережувані та прогнозовані

значення збираються з різних зовнішніх джерел і вводяться в модель як окремий компонент, що представляє припущення моделювання.

Хоча модель дозволяє проводити симуляції для значень світових ринкових цін, поточне дослідження проводиться в загальних рамках ОЕСР-ФАО та Сільськогосподарського прогнозу ЄС. Відповідно, історичні та прогнозні значення світових ринкових цін на аналізовані товари відповідають значенням, наведеним у Сільськогосподарському прогнозі ЄС (див. таблицю вище). У таблиці нижче наведено джерела для обраного набору змінних:

Таблиця II-2 джерела для обраного набору змінних

Ціни на внутрішньому ринку у 2022 році	Червень 2022 року, дані з відкритих джерел Червень 2022 року, опитування виробників
Ціни на внутрішньому ринку у 2023-2030 роках	Визначено моделлю
Світові ринкові ціни у 2022-2030 роках	Прогноз ОЕСР-ФАО до 2022 року
Прогнози ВВП на 2022-2030 роки МВФ, квітень 2022 року Прогнози ДПСУ Темпи зростання, прогнозовані USDA у 2021 році	2022-2023: - 35% порівняно з 2021 роком 2024 рік: зростання на 12,5 2025-2030: +3,1% щорічно
Дефлятор ВВП Станом на липень 2022 року, за даними Національного банку України За прогнозами USDA на 2021 рік	2022: 30 2023-2030: +5% щорічне зростання
Обмінний курс гривні до долара США Станом на липень 2022 року за даними Національного банку України За прогнозами USDA на 2021 рік	2022-2023: 36.6 2024-2030: +0,2% щорічне зростання
Населення Якщо припустити, що з України виїхало 4 млн осіб, враховуючи прогнози USDA на 2021 рік до 2030 року Повернення всіх біженців від війни, згідно з прогнозами USDA на 2021 рік, до 2030 року	2022-2023: -4 млн від прогнозованої кількості 2024-2030 рр.: за попередніми прогнозами

Джерело: адаптовано з KSE Агроцентр 2022г

Аграрна торговельна політика 2017 року та наступних років представлена в базі даних угодами про ЗВТ, наприклад, з ЄС та Канадою (ЗВТ, 2017; ЗВТ, 2014), а також законом України про митні збори (ЗУ, 2020d). Інші фактори, такі як, наприклад, обсяги іноземних інвестицій у сільське господарство та соціально-політичні умови, безпосередньо не представлені в моделі. Натомість їх вплив частково враховано в оцінках регресій часових рядів, що відображають поведінку економічних агентів у сільському господарстві.

Підтримка аграрної політики в Україні спрямована на конкретні види сільськогосподарської/підприємницької діяльності (наприклад, часткове відшкодування відсотків за сільськогосподарськими кредитами) або на конкретні сектори чи типи сільськогосподарських виробників (наприклад, виплати новоствореним фермерським господарствам та підтримка тваринництва) (див. розділ 3). Оскільки цілі цієї підтримки досить часто змінювалися (Угода, 2020в; Угода, 2019; Угода, 2018б; Угода, 2017), середньо- та довгострокова ефективність такої підтримки може бути обмеженою, а проведення відповідного аналізу впливу - просто неможливим. Крім того, оскільки деякі з виплат стосуються досить специфічних видів сільськогосподарської діяльності, а відповідні дані на товарному рівні відсутні, їх кількісна оцінка для використання в моделі може бути схильною до значних помилок. Нарешті, за даними ОЕСР (2020), оцінка підтримки виробників (ОПВ) в Україні у 2011-2020 роках коливалася від -3,86% до 2,96% валового доходу сільськогосподарських підприємств. Це низький показник порівняно з іншими країнами, особливо у порівнянні з показником підтримки виробників за той самий період в ЄС, який коливався від мінімуму 17,27% до максимуму 19,66%, та в "загальному обсязі ОЕСР", який коливався від 16,36% до 18,72%. Таким чином, пряма монетарна підтримка українських виробників не була включена до припущень моделювання, а також не враховувалась при оцінці рівнянь.

Опис сценаріїв

Для цього дослідження було розроблено два сценарії. Перший сценарій (сценарій ПВЗВТ) моделює вплив Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на торгівлю сільськогосподарськими товарами між Україною та ЄС і Україною та РЗ щорічно до 2030 року. Другий сценарій (сценарій "Вільна торгівля") аналізує вплив повністю безбар'єрних ринків між Україною та ЄС. В обох сценаріях враховано воєнний та післявоєнний періоди відновлення. У таблицях нижче представлені сценарії. Перша таблиця містить загальні припущення, такі як тривалість війни, а друга - припущення щодо торговельних бар'єрів. Наприклад, у 2022 році Україна зазнає скасування всіх квот і тарифів з боку ЄС за обома сценаріями. У 2023-2030 роках за сценарієм ПВЗВТ ми дотримуємося умов Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, а за сценарієм FREE всі торговельні бар'єри скасовуються. Для аналізу були обрані такі товари: пшениця, ячмінь, кукурудза, яловичина, свинина, м'ясо овець та кіз, яловичина, м'ясо птиці/курей, яйця та вершкове масло. Ці товари присутні в моделі AGMEMOD та експортуються з України до ЄС в значних обсягах.

Таблиця II-3 Загальні припущення сценарію

Припущення сценарію	Сценарій ПВЗВТ	Без сценарію
Тривалість війни		
Вплив війни на виробничі витрати та врожайність		

Вплив на світові ціни у 2022-2030 роках та ціни внутрішнього ринку у 2022 році	Як і при оновленні бази даних (див. розділ вище)
Вплив на макроекономічні показники України	

Джерело: Авторська розробка

Таблиця II-4 Припущення для окремих сценаріїв ПВЗВТ

Товарні та тарифні квоти	Одиниця виміру	Джерело	Експорт з України до ЄС			Експорт з ЄС в Україну		
			сценарії			ПВЗВТ та вільна торгівля роки моделювання	ПВЗВТ та вільна торгівля	Безкоштовно
			ПВЗВТ	ПВЗВТ	Безкоштовно			
			2022	'23-'30	'23-'30	2022	'16-'30	'23-'30
Пшениця м'яка Квота TRQ	t	База даних CAPRI	0	1000000	0	0	0	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	-	0	0	0	0
Ячмінь Квота TRQ	t	База даних CAPRI	0	357800	0	0	0	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.045	0	0	0	0
Кукурудза, борошно та гранули Квота TRQ	t	База даних CAPRI	0	650000	0	0	0	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	-	0	0	0	0
Яловичина Квота TRQ	t у забійній вазі	База даних CAPRI	0	1560	0	0	0	0

Товарні та тарифні квоти	Одиниця виміру	Джерело	Експорт з України до ЄС			Експорт з ЄС в Україну		
			сценарії			ПВЗВТ та вільна торгівля роки моделювання	ПВЗВТ та вільна торгівля	Безкоштовно
			ПВЗВТ	ПВЗВТ	Безкоштовно			
			2022	'23-'30	'23-'30	2022	'16-'30	'23-'30
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.128	0	0	0	0
М'ясо птиці та препарати з м'яса птиці Квота TRQ	т у забійній вазі	База даних CAPRI	0	28000	0	20000	20000	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.155	0	0.12	0.12	0
Курка Квота TRQ	т у забійній вазі	База даних CAPRI	0	28000	0	20000	20000	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.155	0	0.12	0.12	0
М'ясо овець Квота TRQ	т у забійній вазі	База даних CAPRI	0	4072.5	0	0	0	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.128	0	0.10	0.10	0
М'ясо свиней Квота TRQ	т у забійній вазі	База даних CAPRI	0	24000	0	20000	20000	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	-	0	0.12	0.12	0
Яйця Квота TRQ	t	База даних CAPRI	0	3000	0	0	0	0

Товарні та тарифні квоти	Одиниця виміру	Джерело	Експорт з України до ЄС			Експорт з ЄС в Україну		
			сценарії	ПВЗВТ	ПВЗВТ	Безкоштовно	ПВЗВТ	ПВЗВТ
			та вільна торгівля роки моделювання					
			2022	'23-'30	'23-'30	2022	'16-'30	'23-'30
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.023	0	0	0	0
Вершкове масло								
Квота TRQ	t	База даних CAPRI	0	3250	0	0	0	0
Тариф ННС Ad-valorem: поза квотою	%	Мапа ІТС	0	0.278	0	0	0	0

Джерело: Розрахунки авторів на основі даних ЗВТ (2014)

Для того, щоб ввести в модель доступ до портів, ми припускаємо, що максимальна експортна потужність у 2023-2024 роках дорівнюватиме обсягу експорту у березні 2022-березні 2023 років, тобто [54,6 млн.](#) тонн. Припускається, що одеський порт зможе транспортувати [6,4 млн тонн](#) сільськогосподарських товарів, а азовські порти - до 2,4 млн тонн сільськогосподарських товарів.

Результати сценаріїв в контексті впливу на економічні показники аграрного сектору

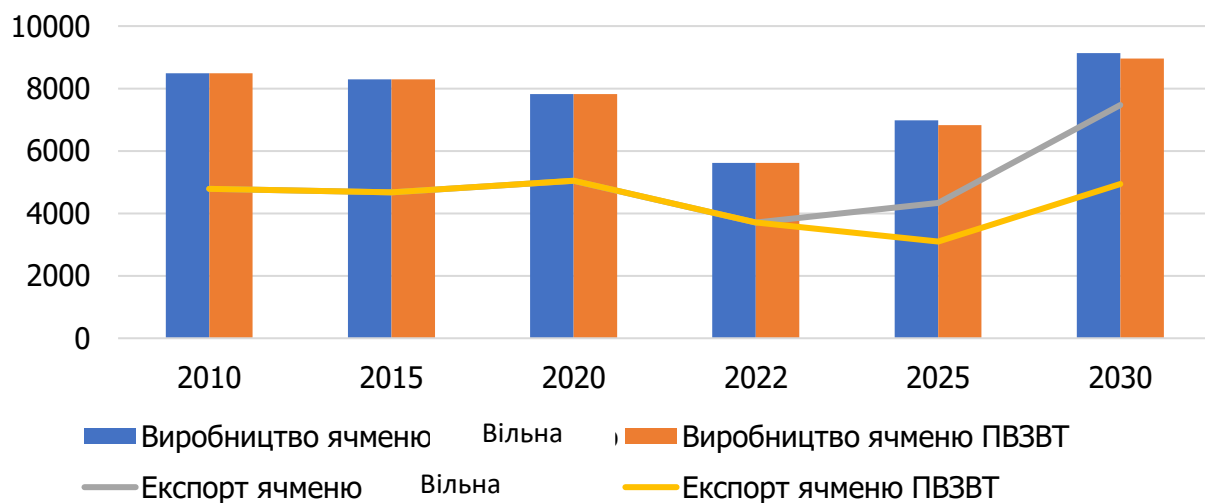
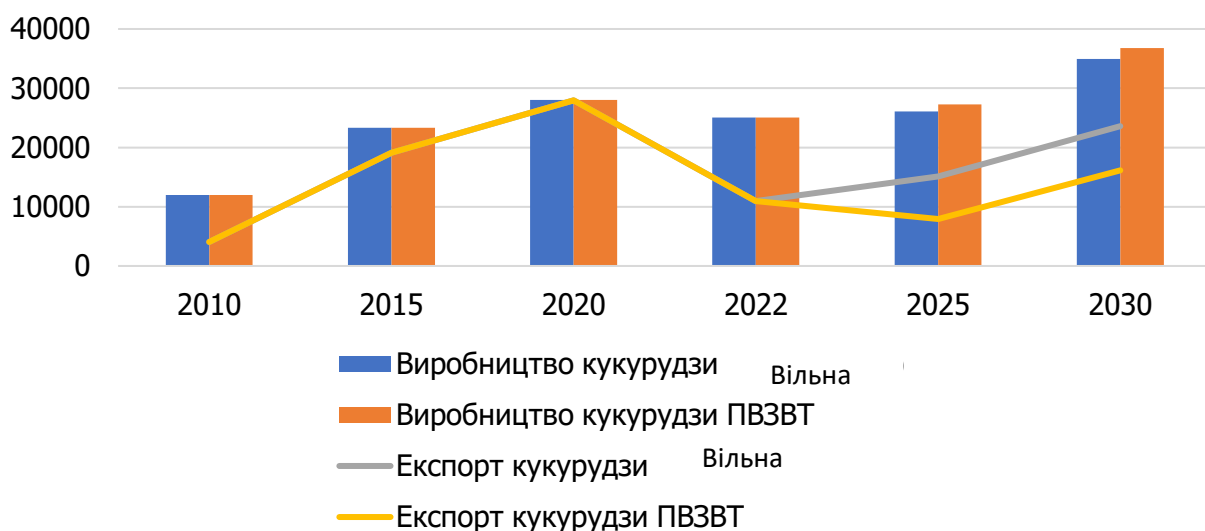
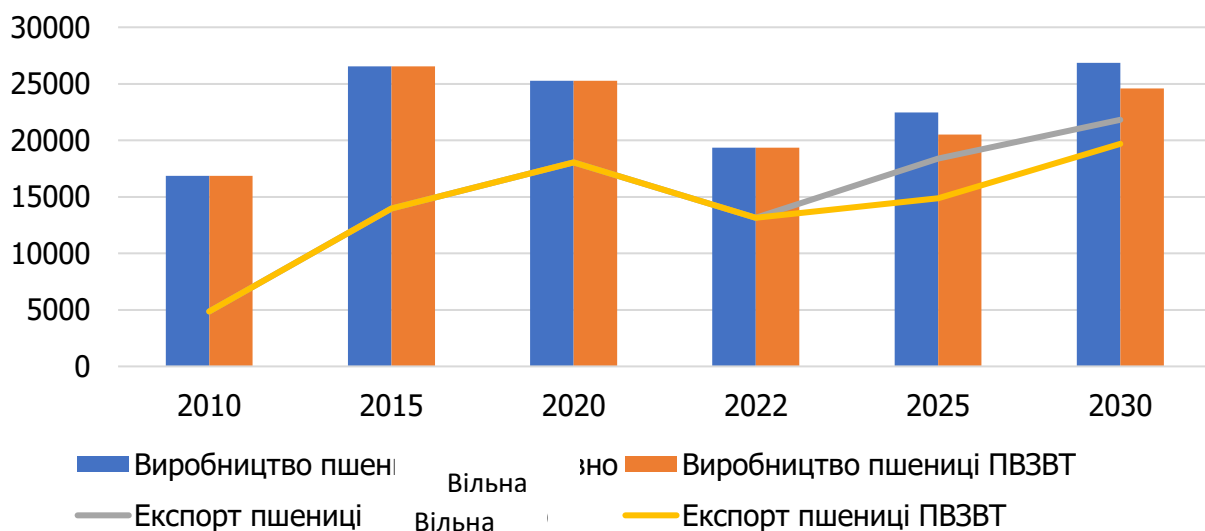
Під час війни, у 2022-2023 роках, виробництво змодельованих зернових падає. За сценарієм ПВЗВТ, починаючи з першого повоєнного року, тобто з 2024 року, виробництво буде відновлюватися, але на різних рівнях. Хоча очікується, що посівні площі під кукурудзою переважатимуть, через різницю у врожайності Україна все одно вироблятиме більше пшениці, ніж усіх інших зернових. Кукурудза, однак, буде її основним конкурентом. Хоча кукурудза зазнає значних втрат під час війни, вона дуже швидко відновлюється. Кількість виробленої пшениці та ячменю постраждала від війни менше, а отже, темпи відновлення є менш драматичними. Жито та овес також зазнали значних втрат. Темпи їх відновлення прогножуються як досить плавні. Пшениця, жито та овес, схоже, не досягнуть довоєнного рівня виробництва, тоді як кукурудза та ячмінь, за прогнозом, відновляться. Вільний сценарій показує кращі темпи відновлення. Виробництво пшениці відновиться до довоєнного рівня до 2030 року, а кількість виробленої пшениці за сценарієм "Вільна" буде на 9,2% більшою, ніж за сценарієм ПВЗВТ. Виробництво жита у 2030 році за сценарієм "Вільна

торгівля" на 1,6% вище, ніж за сценарієм ПВЗВТ, вівса - на 32,9% вище, ячменю - на 1,9% вище, тоді як кукурудзи - на 4,9% нижче. Виробництво кукурудзи, однак, зростає в обох сценаріях. Експорт зернових зростає по відношенню до виробництва, як це спостерігалось у довоєнній ситуації. Однак у сценарії "Вільна" темпи такого зростання є вищими, навіть для культур, орієнтованих на внутрішній ринок (див. рисунок нижче). Зокрема, у 2030 році кількість пшениці, експортованої за сценарієм ПВЗВТ, буде на 9% більшою, ніж у 2020 році, а за сценарієм вільної торгівлі - на 20,8% більшою. Кількість кукурудзи, експортованої за сценарієм ПВЗВТ, на 42,2% менша, ніж у 2020 році, а за сценарієм вільної торгівлі - на 15,7% менша; кількість ячменю, експортованої за сценарієм ПВЗВТ, на 2,2% менша, ніж у 2020 році, а за сценарієм вільної торгівлі - на 48% більша; кількість жита, експортованої за сценарієм ПВЗВТ, на 21,1% більша, ніж у 2020 році, а за сценарієм вільної торгівлі - на 29,1% більша; кількість вівса, експортованої за сценарієм ПВЗВТ, на 3,8% нижча, ніж у 2020 році, а за сценарієм вільної торгівлі - на 0,4% нижча. У таблиці нижче наведені результати.

Таблиця: Зведені результати моделювання для зернових культур, 1000 т та %.

Товар і діяльність	Сценарій	2020	2025	2030	Вільна/ЗВТ у 2025 році	Вільна/ЗВТ у 2030 році	2030/2020 зміни
Виробництво пшениці	Вільна	25279.8	22471.8	26842.6	9.6%	9.2%	6.2%
	ПВЗВТ	25279.8	20502.7	24581.5			-2.8%
Експорт пшениці	Вільна	18055.7	18399.6	21815.8	23.7%	10.8%	20.8%
	ПВЗВТ	18055.7	14880.1	19688.3			9.0%
Виробництво кукурудзи	Вільна	28036.9	26059.2	34951.8	-4.3%	-4.9%	24.7%
	ПВЗВТ	28036.9	27242.6	36767.1			31.1%
Експорт кукурудзи	Вільна	27952.5	15134.4	23569.5	91.0%	46.0%	-15.7%
	ПВЗВТ	27952.5	7922.8	16145.7			-42.2%
Виробництво ячменю	Вільна	7826.3	6979.6	9129.3	2.2%	1.9%	16.6%
	ПВЗВТ	7826.3	6831.9	8960.6			14.5%
Експорт ячменю	Вільна	5046.4	4330.9	7470.5	39.8%	51.3%	48.0%
	ПВЗВТ	5046.4	3097.6	4937.0			-2.2%
Виробництво жита	Вільна	456.7	292.5	392.6	2.4%	1.6%	-14.0%
	ПВЗВТ	456.7	285.5	386.5			-15.4%
Експорт жита	Вільна	70.9	81.2	91.5	3.6%	6.6%	29.1%
	ПВЗВТ	70.9	78.4	85.8			21.1%
Виробництво вівса	Вільна	534.8	342.6	451.8	18.4%	32.9%	-15.5%
	ПВЗВТ	534.8	289.4	339.9			-36.4%
Експорт вівса	Вільна	46.4	46.3	46.2	1.8%	3.6%	-0.4%
	ПВЗВТ	46.4	45.5	44.6			-3.8%

Джерело: 2020 рік - ДССУ, 2025-2030 роки - власна оцінка

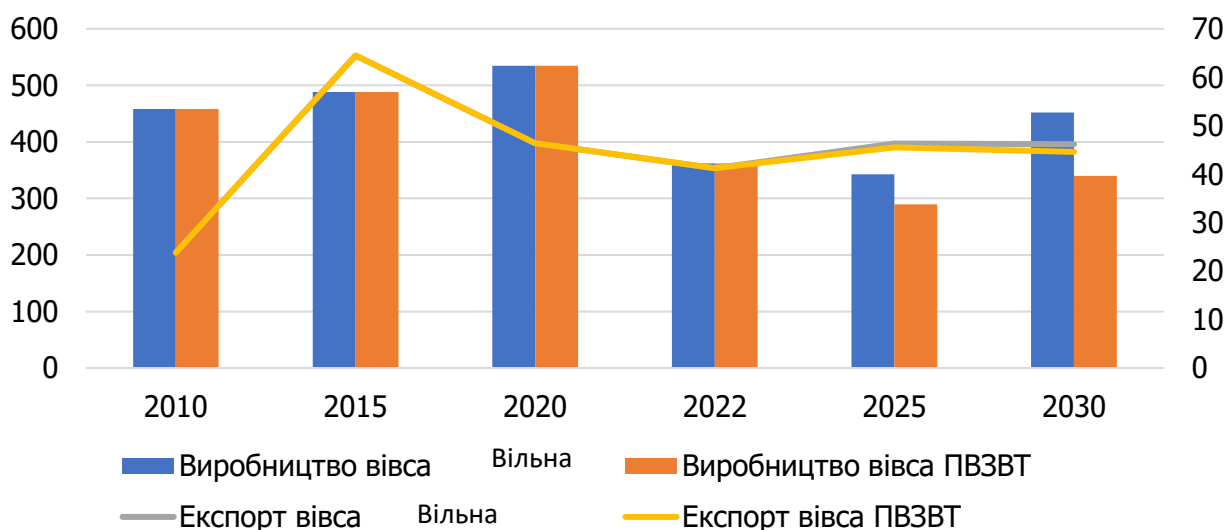
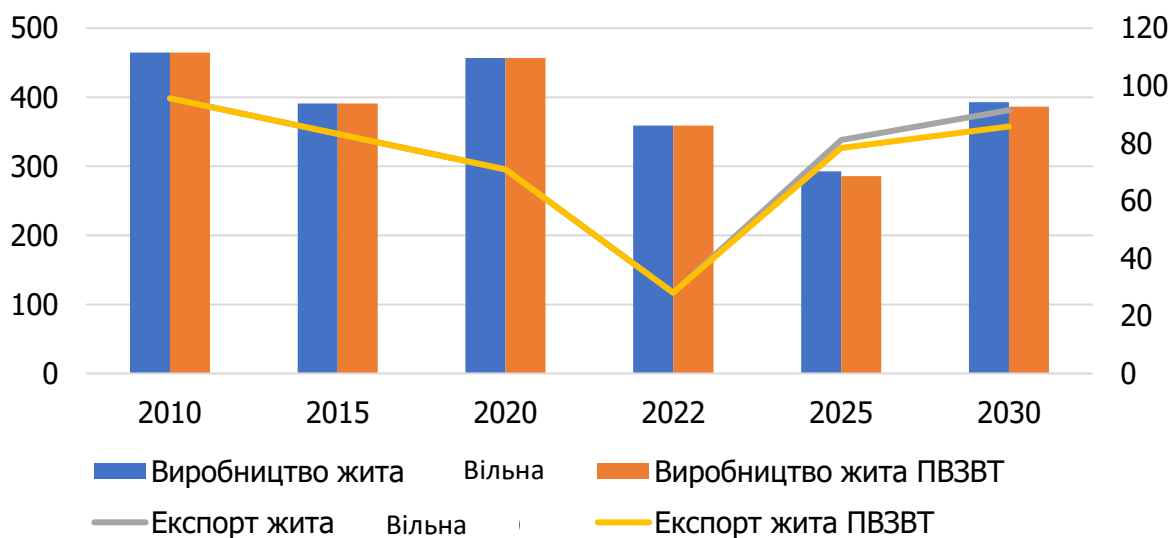

Рисунок: Виробництво та експорт зернових за сценаріїв вільної та ПЗЗВТ у 2010-2030 роках

Джерело: Держспецзв'язку до 2022 року та власні прогнози

Примітка: Осі праворуч - це шкали для обсягів експорту

Очікується, що виробництво насіння соняшнику відновиться досить швидко за рахунок посівів ріпаку та соєвих бобів. Виробництво та експорт соняшникової олії та шроту також швидко зростатимуть. Виробництво насіння ріпаку зростатиме і, як очікується, досягне довоєнного рівня за сценаріїв ПЗЗВТ та вільної торгівлі. Виробництво та експорт соєвих бобів, навпаки, за моделлю стагнуватиме. За сценаріїв ПЗЗВТ та Вільної торгівлі темпи зростання/відновлення виробництва насіння соняшнику, олії та шроту коливаються від 50% до 90% порівняно з 2020 роком. Експорт насіння соняшнику падає: насіння далі переробляється на олію, яка експортується. Виробництво ріпаку у 2030 році зростає за вільного сценарію на 9,9%, а за ПЗЗВТ - на 43% порівняно з 2020 роком. Відповідно, виробництво олії та шроту за Вільного сценарію падає на 16%. Виробництво ріпакової олії та шроту за

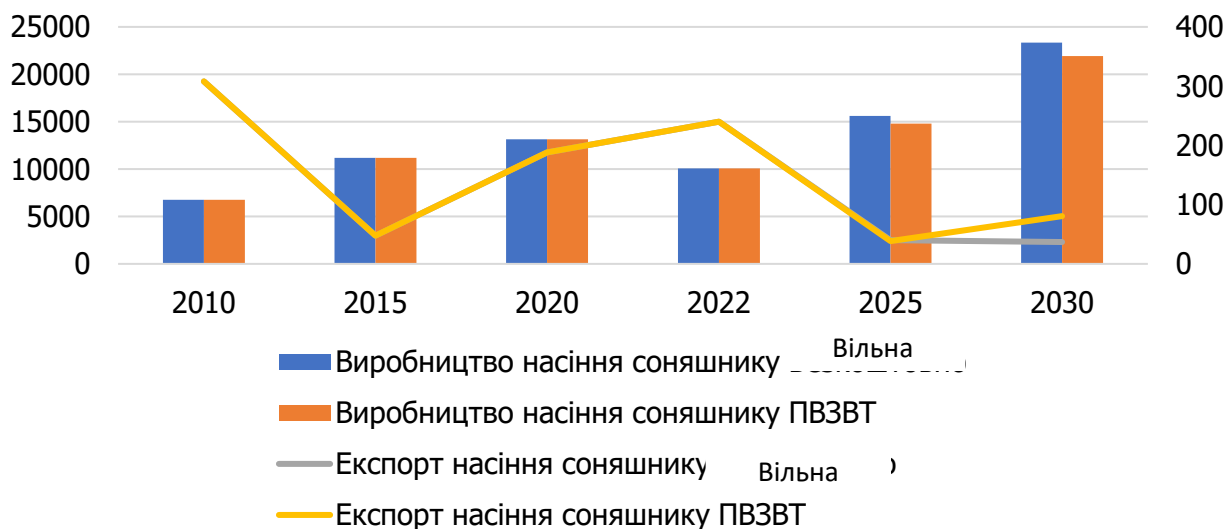
сценарію ПВЗВТ зростає на 6%. Експорт насіння ріпаку за сценарію "Вільна торгівля" падає на 2,8%, а за сценарію ПВЗВТ зростає на 49,7%. Експорт олії та шроту за сценарію "Вільна торгівля" падає, а за сценарію ЗВТ зростає на 6,4%. Виробництво соєвих бобів у 2030 році за сценаріїв ЗВТ та вільної торгівлі падає на 36,9% та 51%, відповідно, порівняно з 2020 роком. Виробництво олії та шроту, а також експорт зменшуються відповідно. Основним чинником таких результатів є відносна прибутковість сільськогосподарських культур, яка, в свою чергу, залежить від виробничих витрат та цін, які отримують виробники. У сценарії ЗВТ внутрішні ціни на українські товари інтегровані до світових цін, тоді як у сценарії вільної торгівлі зв'язок з європейськими цінами є сильнішим. Останнє впливає на експортний попит на окремі культури. Таким чином, виробники реагують на ринкові стимули і заміщують культури одна одною. У таблиці нижче наведено результати моделювання для олійних культур.

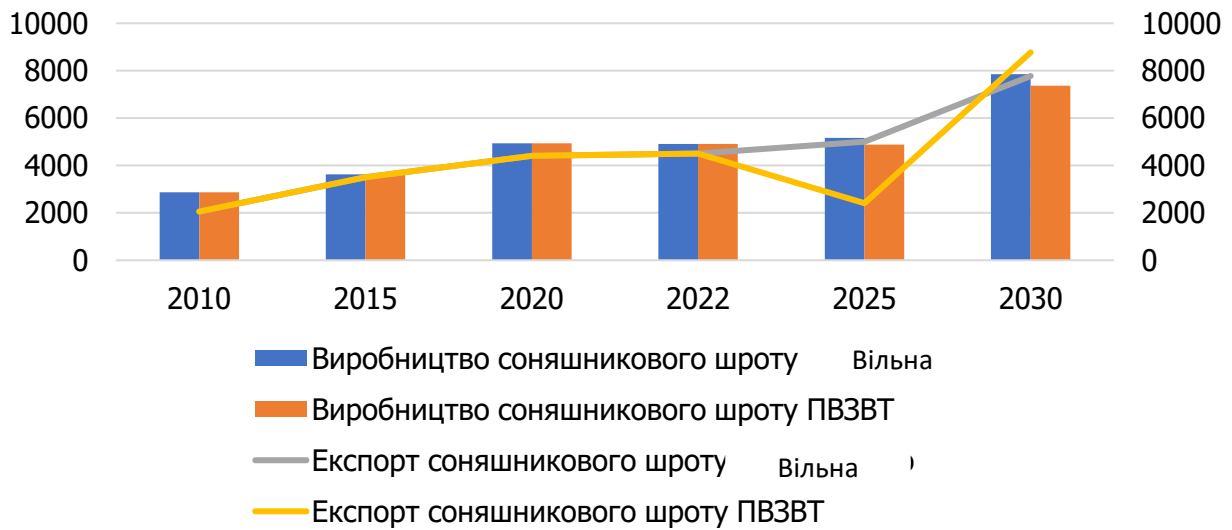
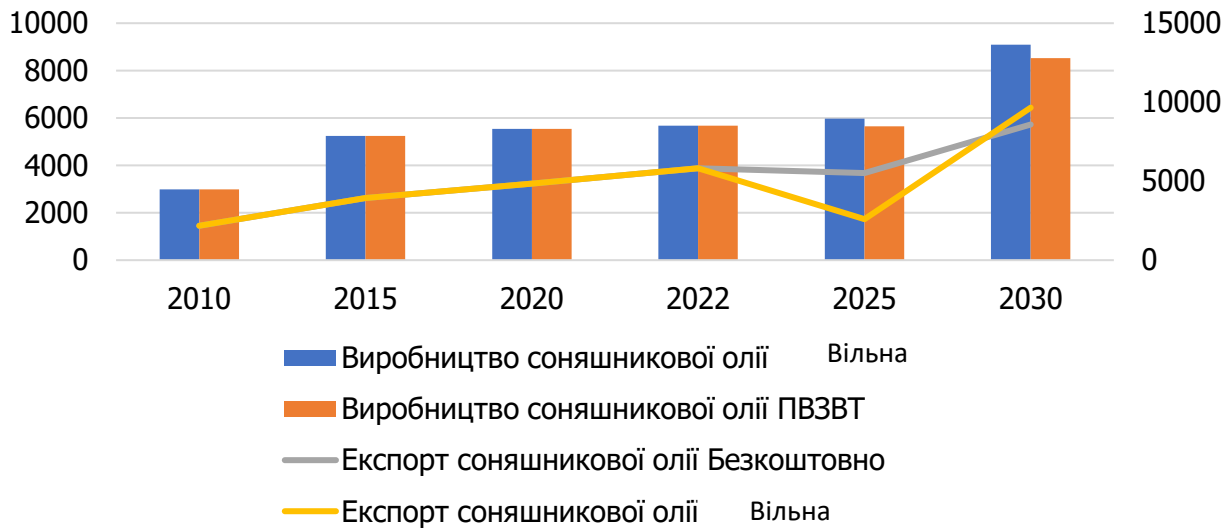
Таблиця: Зведені результати моделювання для олійних культур, олії та шротів, 1000 т та %.

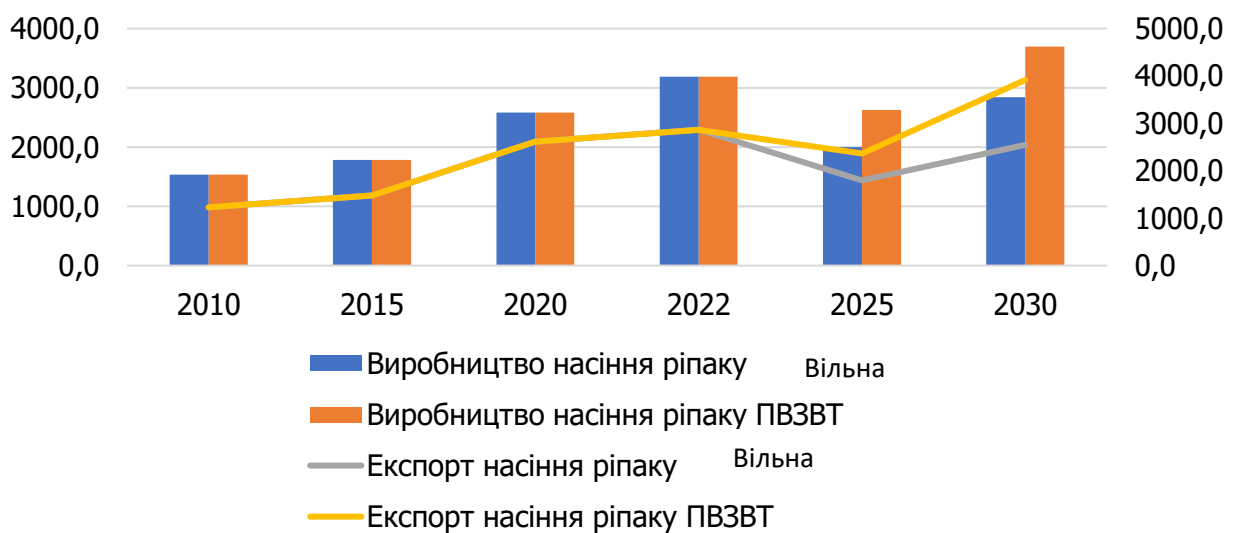
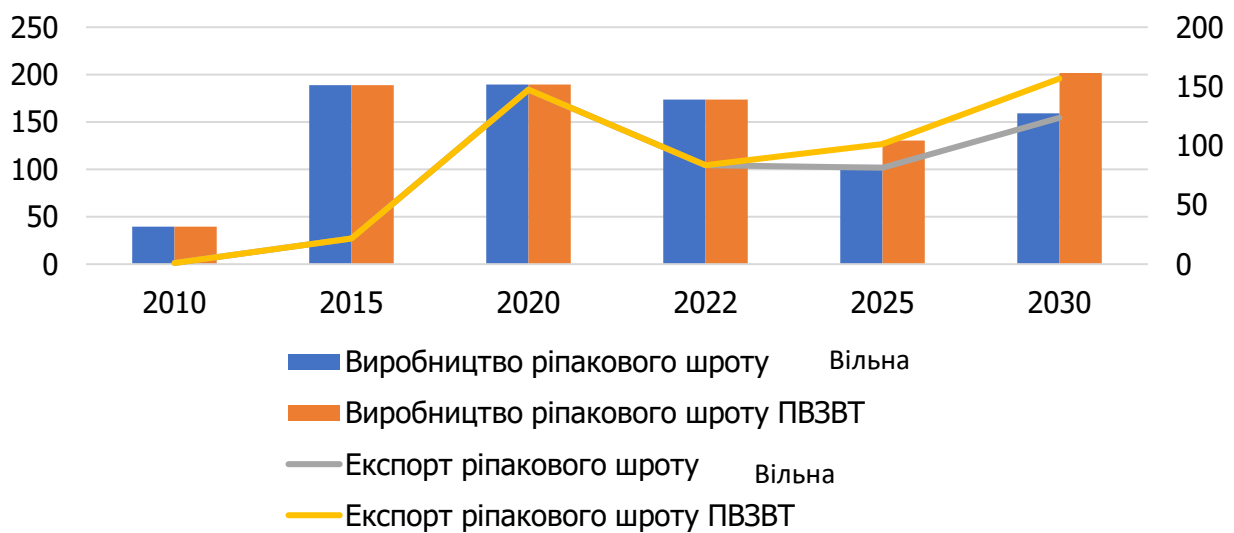
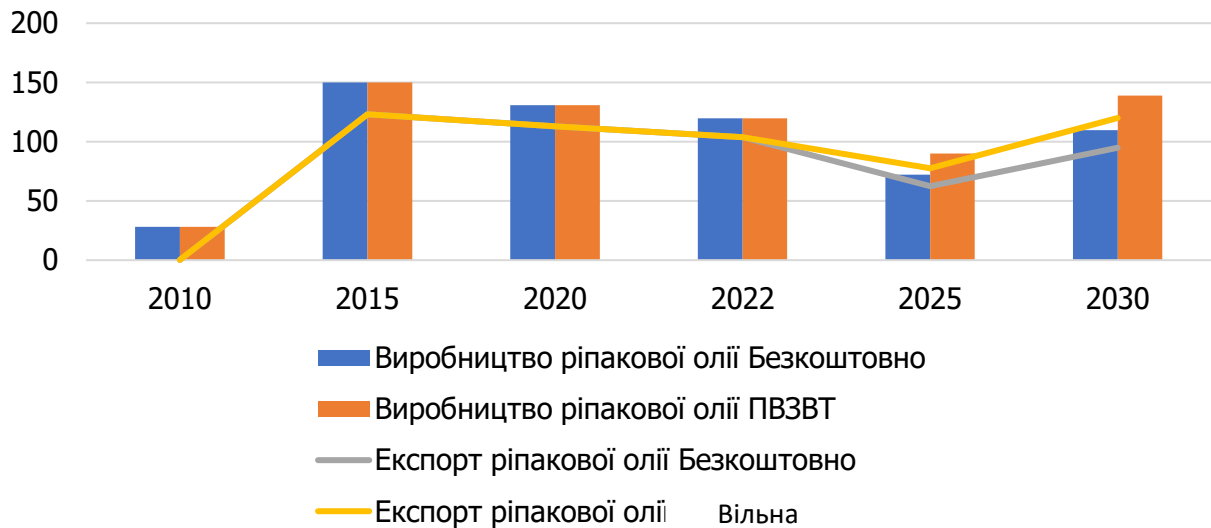
Товар і діяльність	Сценарій	2020	2025	2030	Вільна/ЗВТ у 2025 році	Вільна/ЗВТ у 2030 році	2030/2020 зміни
Виробництво насіння сояшнику	Вільна	13145.5	15604.5	23354.1	5.5%	6.5%	77.7%
Експорт насіння сояшнику	ПВЗВТ	13145.5	14789.8	21927.9			66.8%
Виробництво соняшникової олії	Вільна	187.9	40.0	36.9	4.0%	-54.3%	-80.4%
Експорт соняшникової олії	ПВЗВТ	187.9	38.5	80.6			-57.1%
Виробництво соняшникового шроту	Вільна	5538.2	5975.2	9097.2	5.8%	6.7%	64.3%
Експорт соняшникового шроту	ПВЗВТ	5538.2	5646.8	8522.4			53.9%
Виробництво насіння ріпаку	Вільна	4847.0	5511.4	8585.8	112.1%	-11.1%	77.1%
Експорт насіння ріпаку	ПВЗВТ	4847.0	2599.1	9653.5			99.2%
Виробництво ріпакової олії	Вільна	4931.2	5160.5	7856.9	5.8%	6.7%	59.3%
Експорт ріпакової олії	ПВЗВТ	4931.2	4876.9	7360.5			49.3%
Виробництво олії та шроту	Вільна	4405.5	5000.0	7773.1	107.7%	-11.4%	76.4%
Експорт олії та шроту	ПВЗВТ	4405.5	2407.8	8771.9			99.1%
Виробництво насіння сояшнику	Вільна	2585.5	1996.9	2841.6	-24.0%	-23.1%	9.9%
Експорт насіння сояшнику	ПВЗВТ	2585.5	2629.0	3697.5			43.0%
Виробництво олії та шроту	Вільна	2616.6	1794.6	2543.4	685.2%	-35.1%	-2.8%
Експорт олії та шроту	ПВЗВТ	2616.6	2362.6	3916.9			49.7%
Виробництво олії та шроту	Вільна	130.7	72.2	109.8	-19.7%	-21.0%	-16.0%
Експорт олії та шроту	ПВЗВТ	130.7	90.0	139.0			6.4%
Виробництво олії та шроту	Вільна	112.8	62.4	94.8	-19.7%	-21.0%	-16.0%
Експорт олії та шроту	ПВЗВТ	112.8	77.7	120.0			6.4%

Виробництво ріпакового шроту	Вільна	189.6	104.8	159.2	-19.7%	-21.0%	-16.0%
	ПВЗВТ	189.6	130.5	201.6			6.3%
Експорт ріпакового шроту	Вільна	147.3	81.4	123.6	-19.7%	-21.0%	-16.0%
	ПВЗВТ	147.3	101.3	156.6			6.3%
Виробництво соєвих бобів	Вільна	2765.5	2085.8	1356.4	-2.8%	-22.3%	-51.0%
	ПВЗВТ	2765.5	2145.7	1746.1			-36.9%
Експорт соєвих бобів	Вільна	1277.1	963.2	626.4	-2.8%	-22.3%	-51.0%
	ПВЗВТ	1277.1	990.9	806.4			-36.9%
Виробництво соєвої олії	Вільна	116.8	90.0	59.5	-2.7%	-21.5%	-49.1%
	ПВЗВТ	116.8	92.5	75.8			-35.1%
Експорт соєвої олії	Вільна	106.6	82.1	54.3	-2.7%	-21.5%	-49.1%
	ПВЗВТ	106.6	84.4	69.2			-35.1%
Виробництво соєвого шроту	Вільна	532.9	405.0	267.7	-2.7%	-21.5%	-49.8%
	ПВЗВТ	532.9	416.3	341.1			-36.0%
Експорт соєвого шроту	Вільна	177.9	135.2	89.4	-2.7%	-21.5%	-49.8%
	ПВЗВТ	177.9	139.0	113.9			-36.0%

Джерело: 2020 рік - ДССУ, 2025-2030 роки - власна оцінка

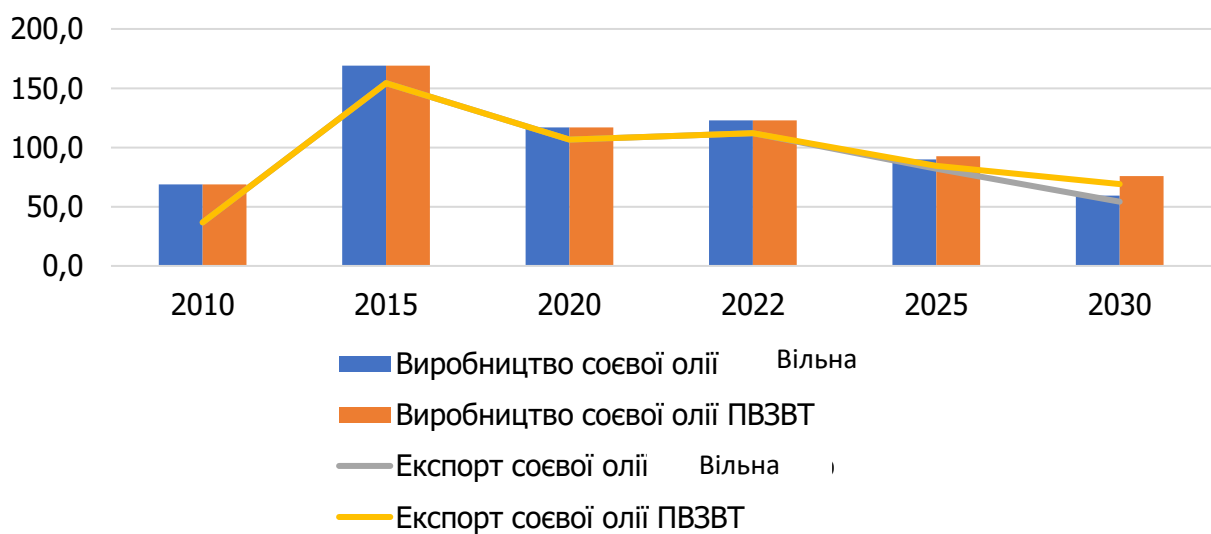
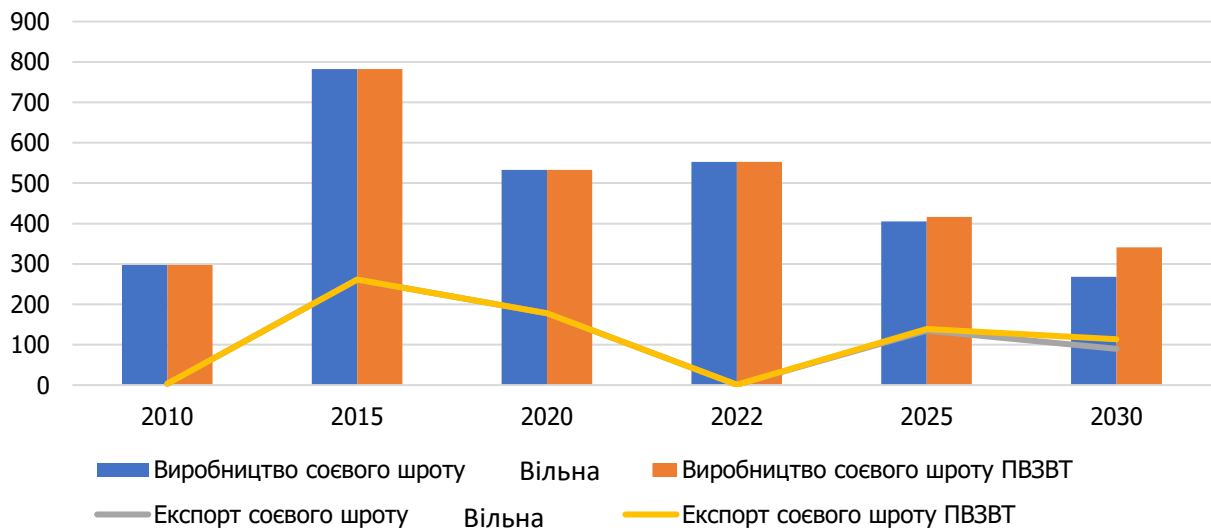
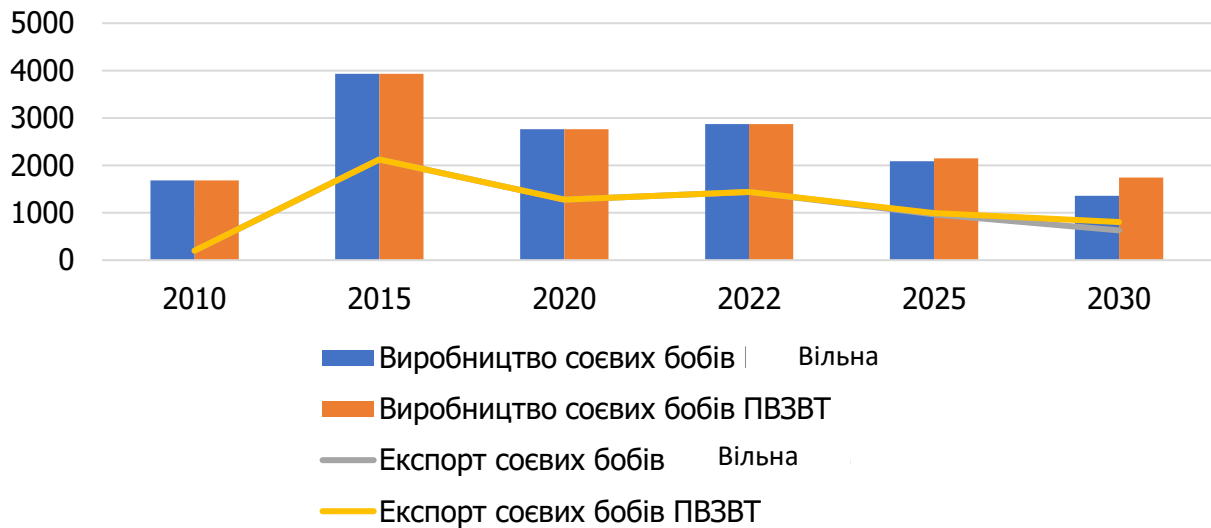
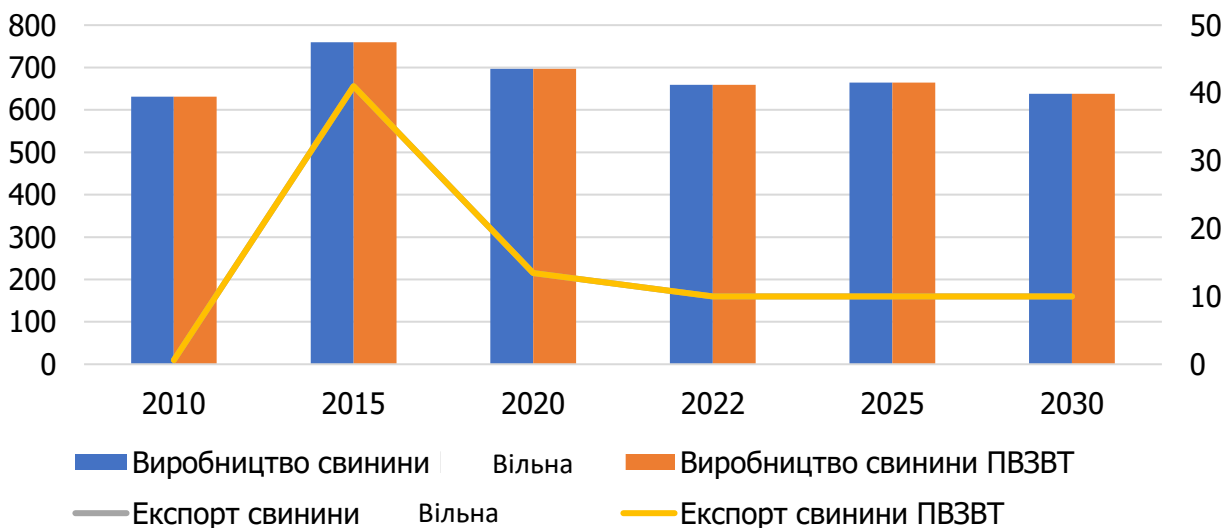
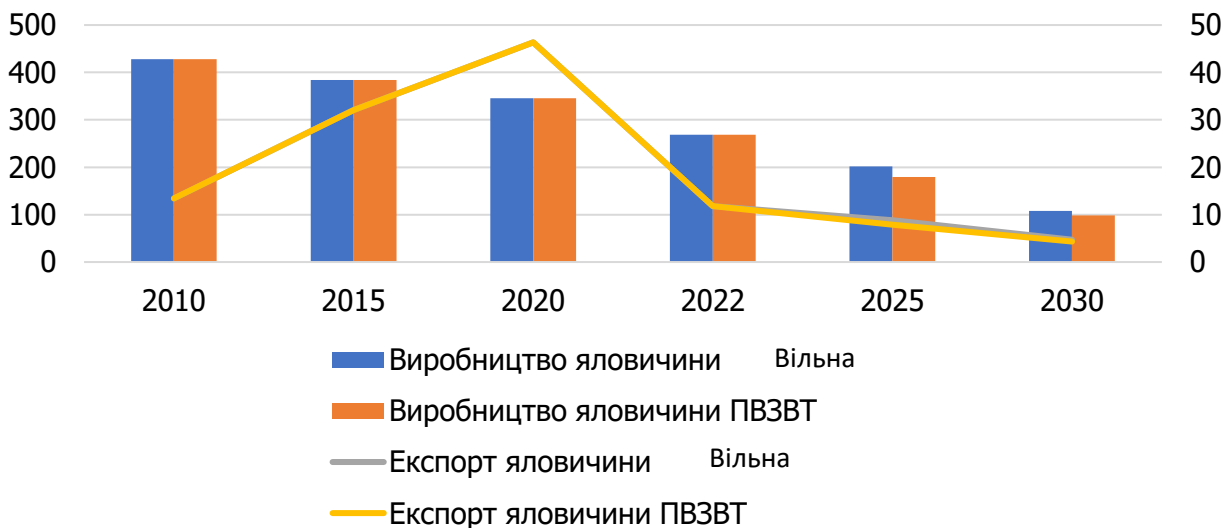

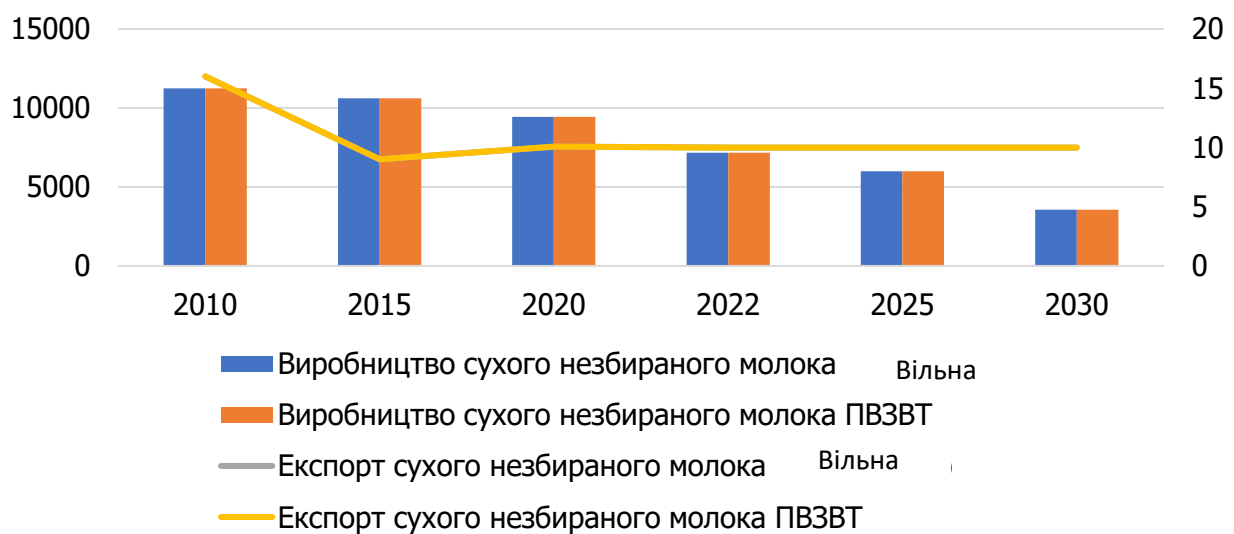
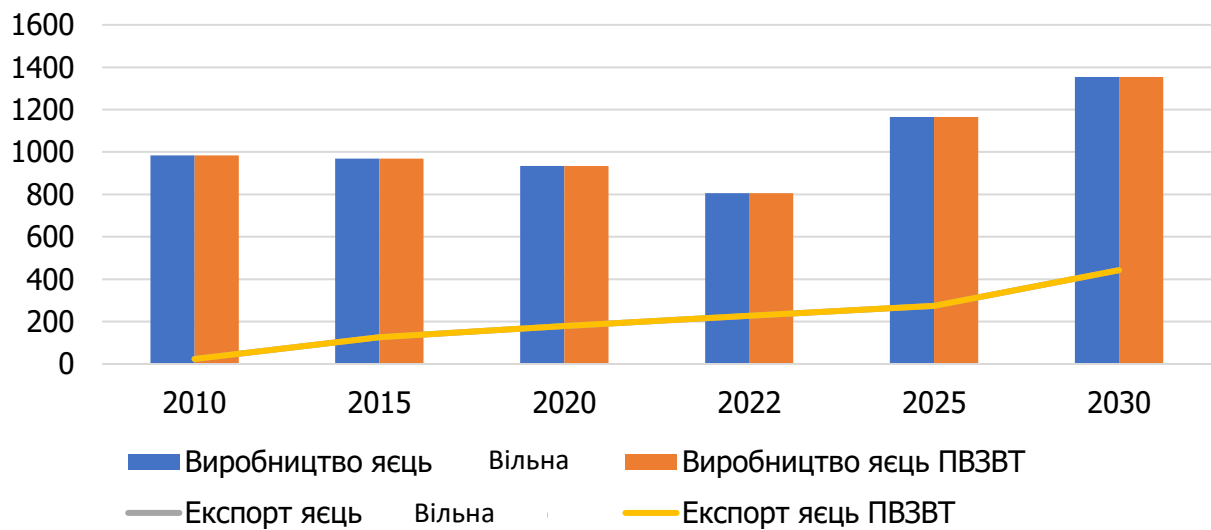
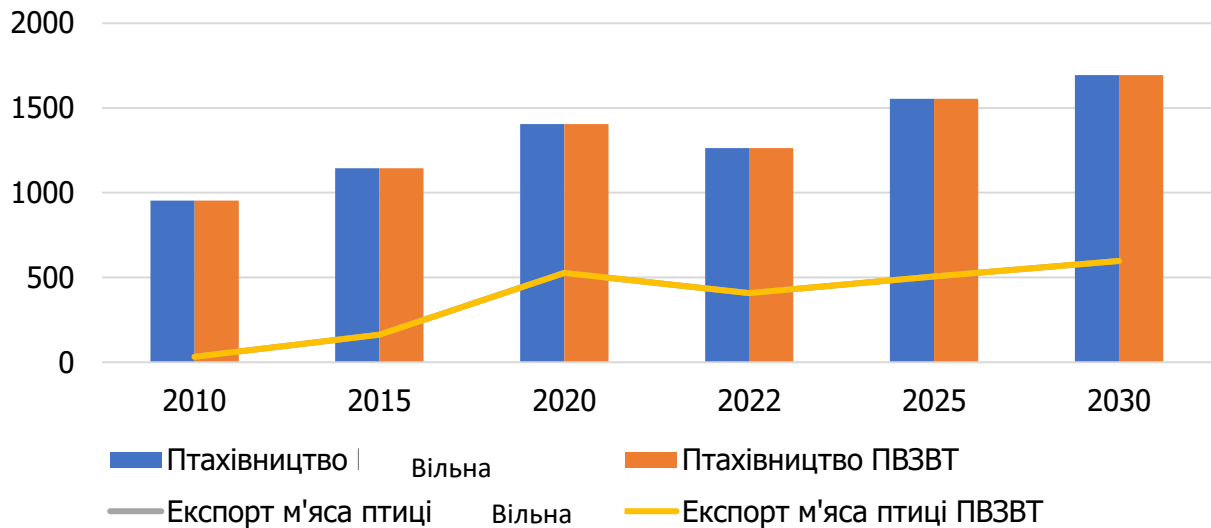
Рисунок: Виробництво та експорт насіння олійних культур, олії та шротів за сценаріїв вільної та ПЗВТ у 2010-2030 роках

Джерело: Держспецзв'язку до 2022 року та власні прогнози

Примітка: Осі праворуч - це шкали для обсягів експорту

Очікується, що український тваринницький сектор не буде стимульований зняттям експортних обмежень. Обидва сценарії дають схожі прогнози, де виробництво яловичини, свинини, сухого незбираного молока та вершкового масла падає. Виробництво та експорт м'яса птиці, яєць та сиру, як очікується, зросте у 2030 році порівняно з 2020 роком. Це зростання, однак, є відповіддю на внутрішній та світовий попит, а не на попит з боку країн ЄС. Рисунок нижче демонструє темпи зростання. Так, очікується, що виробництво яловичини буде відповідати довоєнним тенденціям з подальшим скороченням і без того незначних обсягів експорту. Виробництво та експорт свинини залишатимуться відносно стабільними. Виробництво м'яса птиці та яєць, як очікується, матиме дуже високі темпи відновлення: 20,6% у 2030 році порівняно з 2020 роком. Виробництво та експорт сухого незбираного молока, сиру та вершкового масла, як очікується, відповідатиме довоєнним тенденціям. У таблиці нижче наведені прогнози.

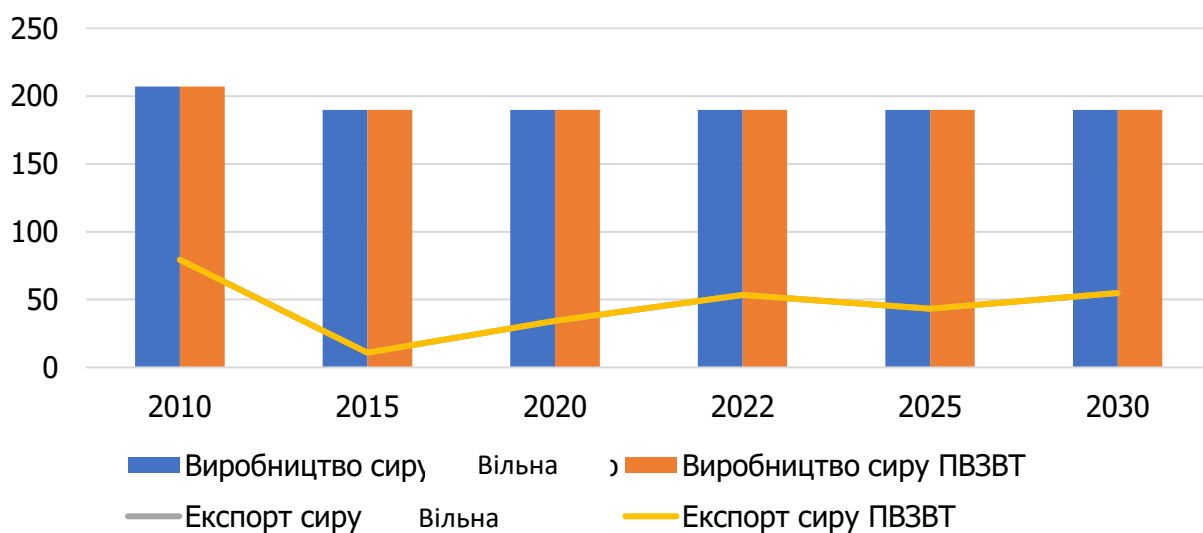
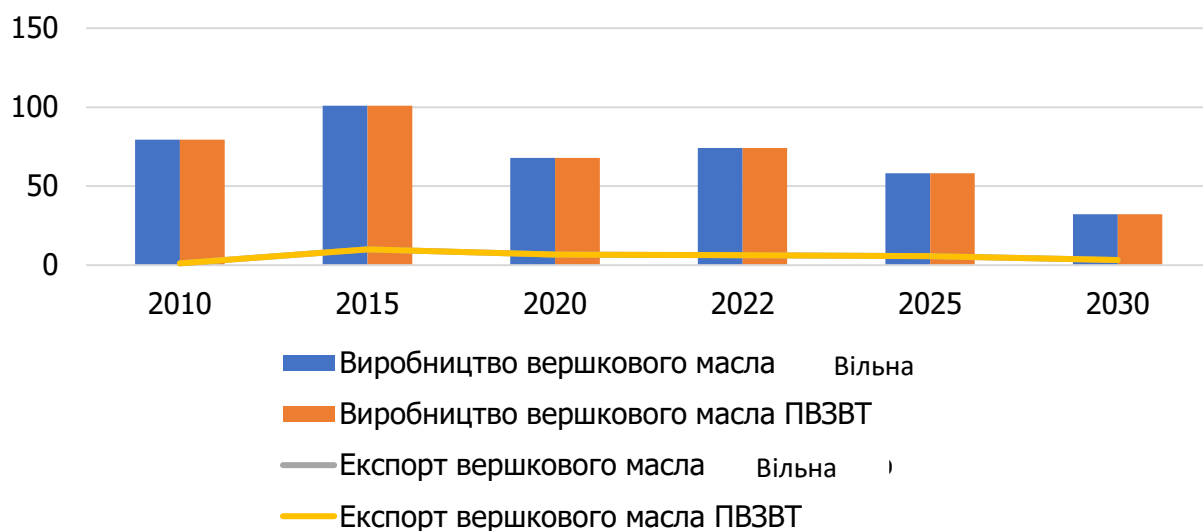

Рисунок: Виробництво та експорт продукції тваринництва за сценаріїв вільної та ПВЗВТ у 2010-2030 роках

Джерело: Держспецзв'язку до 2022 року та власні прогнози

Примітка: Осі праворуч - це шкали для обсягів експорту

Таблиця: Зведені результати моделювання для тваринницької продукції, 1000 т та %.

Товар і діяльність	Сценарій	2020	2025	2030	Вільна/ЗВТ	Вільна/ЗВТ	2030/2020 зміни
					у 2025 році	у 2030 році	
Виробництво яловичини	Вільна	345.4	201.7	107.6	12.2%	9.2%	-68.9%
	ПВЗВТ	345.4	179.7	98.5			-71.5%
Експорт яловичини	Вільна	46.3	8.8	4.7	0.0%	0.0%	-100.0%
	ПВЗВТ	46.3	7.9	4.3			-100.0%

Виробництво свинини	Вільна	697.2	664.5	638.0	0.0%	0.0%	-8.5%
	ПВЗВТ	697.2	664.5	638.0			-8.5%
Експорт свинини	Вільна	13.4	10.0	10.0	0.0%	0.0%	-25.6%
	ПВЗВТ	13.4	10.0	10.0			-25.6%
Птахівництво	Вільна	1404.7	1555.0	1694.7	0.0%	0.0%	20.6%
	ПВЗВТ	1404.7	1555.0	1694.7			20.6%
Експорт м'яса птиці	Вільна	526.9	505.9	597.6	0.0%	0.0%	13.4%
	ПВЗВТ	526.9	505.9	597.6			13.4%
Виробництво яєць	Вільна	933.7	1165.7	1354.2	0.0%	0.0%	45.0%
	ПВЗВТ	933.7	1165.7	1354.2			45.0%
Експорт яєць	Вільна	179.7	273.9	442.6	0.0%	0.0%	146.3%
	ПВЗВТ	179.7	273.9	442.6			146.3%
Виробництво сухого незбираного молока	Вільна	9436.8	5990.4	3551.8	0.0%	0.0%	-62.4%
	ПВЗВТ	9436.8	5990.4	3551.8			-62.4%
Експорт сухого незбираного молока	Вільна	10.1	10.0	10.0	0.0%	0.0%	-0.7%
	ПВЗВТ	10.1	10.0	10.0			-0.7%
Виробництво вершкового масла	Вільна	67.9	58.2	32.3	0.0%	0.0%	-52.4%
	ПВЗВТ	67.9	58.2	32.3			-52.4%
Експорт вершкового масла	Вільна	6.7	5.8	3.2	0.0%	0.0%	-52.4%
	ПВЗВТ	6.7	5.8	3.2			-52.4%
Виробництво сиру	Вільна	189.7	189.7	189.7	0.0%	0.0%	0.0%
	ПВЗВТ	189.7	189.7	189.7			0.0%
Експорт сиру	Вільна	34.2	43.3	54.9	0.0%	0.0%	60.6%
	ПВЗВТ	34.2	43.3	54.9			60.6%

Джерело: 2020 рік - ДССУ, 2025-2030 роки - власна оцінка

Теоретичний аналіз результатів сценаріїв в контексті впливу на переробку та розвиток доданої вартості та впливу на розвиток сільських територій

Сільський розвиток тісно пов'язаний з сільськогосподарським виробництвом, а отже, з аграрним бізнесом. Цей зв'язок можна описати кількома способами. Зокрема, сільське господарство є основним видом економічної діяльності в сільській місцевості в Україні. Як наслідок, успіх і зростання сільськогосподарського бізнесу

безпосередньо впливає на місцеву економіку. Коли аграрний бізнес процвітає, він створює робочі місця для сільських жителів, підвищує рівень доходів і стимулює економічну активність у суміжних галузях, таких як транспорт, переробка та роздрібна торгівля. Сільськогосподарський бізнес потребує значної інфраструктури, такої як дороги, сховища, зрошувальні системи та переробні заводи. Розвиток і вдосконалення цієї інфраструктури не лише підтримує сільськогосподарську діяльність, а й приносить користь сільській громаді в цілому, покращуючи зв'язок, доступність та якість життя. У міру того, як сільськогосподарські підприємства модернізуються і впроваджують передові технології, у сільській місцевості відбувається передача знань і навичок. Це включає використання вдосконалених методів ведення сільського господарства, точного землеробства та більш ефективної техніки. Впровадження технологій може призвести до підвищення продуктивності та доходів фермерів, що позитивно впливає на загальний розвиток сільських територій. Підвищення продуктивності сільського господарства призводить до збільшення експорту, що сприяє загальному економічному зростанню країни. Добре розвинений сільськогосподарський сектор допомагає пом'якшити вплив продовольчих криз та цінових коливань.

Крім того, фермери часто досліджують нові можливості для бізнесу, такі як переробка сільськогосподарської продукції, виробництво продуктів з доданою вартістю, агротуризм та органічне землеробство. Ці підприємства не лише диверсифікують сільську економіку, а й залучають інвестиції та сприяють розвитку підприємництва. Крім того, відповідальний аграрний бізнес впроваджує практики, які захищають природні ресурси, зберігають біорізноманіття та зменшують деградацію довкілля. Це забезпечує збереження сільських ландшафтів та екосистем, сприяючи загальному добробуту сільських громад.

Результати моделювання показують зростання виробництва та експорту зернових та олійних культур. Потенційно, вироблену пшеницю можна було б більше переробляти на борошно та експортувати. Таким чином, експорт пшениці як окремого товару був би нижчим, натомість можна було б експортувати борошно. Після останніх дискусій на рівні уряду, в умовах повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну та блокади експорту зернових, здається, що Україна, можливо, тестує курс на зміцнення свого агропродовольчого сектору переробки. Згідно з дослідженням Мартишева та ін. (2023)² "Доступ до ринку не є однорідним у різних агропродовольчих підгалузях. Хоча ми не виявили суттєвих відмінностей між нетарифними заходами, що застосовуються до продукції з нижчим ступенем переробки (продукція тваринництва та рослинництва) та переробленої харчової продукції, різниця в тарифних заходах є як статистично, так і економічно значущою. Середньозважена ефективна ставка ввізного мита на продукцію рослинництва

² Мартишев, П., Нейтер Р., Піддубний, І. (2023): Харчова промисловість. Що далі? Робочий документ Центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки. Доступно онлайн за посиланням: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/06/Food-Processing.-Whats-next.pdf>

становить 5,8%, а на продукцію тваринництва - 9,4%. Ефективна ставка ввізного мита на перероблені харчові продукти становить 31,7%, що майже в шість разів перевищує ставку для продукції рослинництва і більш ніж втричі - для продукції тваринництва. При цьому 77% світового ринку перероблених харчових продуктів мають ефективні ставки ввізного мита для українського імпорту нижче 10%, а 42% світового ринку - нижче 3,5%. Угоди про вільну торгівлю з країнами-партнерами можуть знизити ефективні ставки тарифів і потенційно збільшити експортні надходження для всіх трьох категорій проаналізованих агропродовольчих товарів - продукції рослинництва, тваринництва та переробленої харчової продукції. Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС сприяла збільшенню експорту продукції тваринництва до ЄС на 43% (загальне зростання експорту за цими категоріями склало 7%), експорту продукції рослинництва на 20% (зростання експорту склало 11,2%) та експорту перероблених харчових продуктів на 1% (на тлі зниження загального експорту на 10,1% за той самий період)". Крім того, автори дослідження зазначають: "Висока частка сільського господарства в загальній зайнятості означає низьку продуктивність праці в секторі. Водночас, частка харчової промисловості є низькою, а це означає, що сектор є більш капіталомістким, ніж первинне сільське господарство. Крім того, висока присутність переробленої продукції в українському агропродовольчому імпорті свідчить про значний потенціал для розвитку місцевої харчової промисловості". В цілому, дослідження вказує на те, що за умови укладення належних торговельних угод та гарантування повернення інвестицій через принаймні стабільну аграрну політику, Україна має значний потенціал для розвитку переробної промисловості. Згідно з результатами моделювання, найбільший потенціал має переробка пшениці на борошно, а отже, розвиток борошномельно-круп'яної промисловості, виробництво соняшникової олії, а отже, подальший розвиток потужностей з подрібнення олійних культур, виробництво продуктів харчування з яєць та м'яса птиці.

IV. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ, ВИКЛИКІВ ТА БАР'ЄРІВ У РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЙ ЗЕЛЕНА УГОДА ТА ВІД ЛАНУ ДО СТОЛУ

Зелена угода ЄС має на меті перетворення "ЄС на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку, що забезпечить: відсутність чистих викидів парникових газів до 2050 року, економічне зростання, відокремлене від використання ресурсів, та жодної людини і жодного місця, залишених поза увагою" (https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#thematicareas).

Зелена угода містить заходи, більшість з яких прямо чи опосередковано впливатимуть на аграрний сектор. Серед заходів, що впливають на сільське господарство, найбільше таких:

- Чиста енергетика (вітрова, сонячна, біометан)
- Стратегія біорізноманіття до 2030 року
- План дій щодо циркулярної економіки
- Хімічна стратегія для сталого розвитку
- Органічний план дій
- 8-а Програма дій з охорони навколишнього середовища
- Стратегія блакитної економіки
- План дій з нульового забруднення
- Відходи та переробка
- Стратегія "Від лану до столу"
- Спільна політика у сфері рибальства та
- План дій зі зміни клімату

Адаптація технологій чистої енергії та обмеження використання викопних видів палива, обмеження сільськогосподарського виробництва, пов'язані з біорізноманіттям, кліматичними та екологічними вимогами, а також збільшення зусиль з переробки відходів та зменшення їх утворення, зменшення використання добрив та забруднення, збільшення площ під органічним землеробством та циркулярним виробництвом призведе до збільшення витрат на одиницю продукції сільськогосподарського виробництва, принаймні, у короткостроковій та середньостроковій перспективі. У довгостроковій перспективі розвиток технологій має покращити економічну ефективність такого виробництва.

Бар'єри та виклики

Виклики та бар'єри у торгівлі для українських сільгоспвиробників, що виникають у зв'язку з реалізацією стратегій "Зелена угода" та "Від лану до столу", пов'язані з ігноруванням нових стандартів виробництва. Фермери ЄС висловлюють занепокоєння тим, що імпорتنі товари з менш жорсткими стандартами виробництва створюють недоброчесну конкуренцію на внутрішніх ринках. Це рано чи пізно

знайде своє відображення у торговельній політиці. Таким чином, українські сільгоспвиробники можуть втратити ринок ЄС (наразі близько 40% української агропродовольчої продукції експортується до ЄС). Отже, вони повинні розглянути можливість інвестування в нові технології за донорської та державної підтримки після війни.

Кількісний аналіз

Ми проаналізували вплив адаптації українськими виробниками стратегії ЄС "Від лану до столу" на аграрний сектор. Зокрема, адаптація представлена змінами у виробничих витратах через такі заходи, як зменшення використання добрив та пестицидів, збільшення органічного землеробства, "зеленої" енергетики тощо. Ми проводимо аналіз чутливості шляхом подвоєння обсягів виробництва, щоб визначити порогові значення, за яких сектор починає стагнувати. Аналіз проводиться "поверх" сценаріїв ПВЗВТ та вільної торгівлі. Зокрема, сценарії Вільна*2 та ПВЗВТ*2 припускають подвоєння виробничих витрат на додаток до припущень для сценаріїв Вільна та ПВЗВТ. У таблиці нижче наведено результати для зернових культур.

Таблиця: Зведені результати моделювання для зернових культур, 1000 т та %.

Товар і діяльність		Сценарій	2020	2025	2030	/*2 у 2025 році	/*2 у 2030 році	2030/2020 зміни
Виробництво								
пшениці	Вільна		25279.8	22471.8	26842.6			6.2%
	Вільна*2		25279.8	16980.8	16749.6	-24.4%	-37.6%	-33.7%
	ПВЗВТ		25279.8	20502.7	24581.5			-2.8%
	ПВЗВТ*2		25279.8	14450.2	14651.4	-29.5%	-40.4%	-42.0%
Експорт								
пшениці	Вільна		18055.7	18399.6	21815.8			20.8%
	Вільна*2		18055.7	10566.7	12013.7	-42.6%	-44.9%	-33.5%
	ПВЗВТ		18055.7	14880.1	19688.3			9.0%
	ПВЗВТ*2		18055.7	9563.7	9922.7	-35.7%	-49.6%	-45.0%
Виробництво								
кукурудзи	Вільна		28036.9	26059.2	34951.8			24.7%
	Вільна*2		28036.9	18542.8	23374.5	-28.8%	-33.1%	-16.6%
	ПВЗВТ		28036.9	27242.6	36767.1			31.1%
	ПВЗВТ*2		28036.9	18825.8	24194.1	-30.9%	-34.2%	-13.7%
Експорт								
кукурудзи	Вільна		27952.5	15134.4	23569.5			-15.7%
	Вільна*2		27952.5	8225.8	12593.4	-45.6%	-46.6%	-54.9%
	ПВЗВТ		27952.5	7922.8	16145.7			-42.2%
	ПВЗВТ*2		27952.5	8448.6	13342.8	6.6%	-17.4%	-52.3%
Виробництво								
ячменю	Вільна		7826.3	6979.6	9129.3			16.6%
	Вільна*2		7826.3	8008.0	9534.0	14.7%	4.4%	21.8%
	ПВЗВТ		7826.3	6831.9	8960.6			14.5%

	ПВЗВТ*2	7826.3	7522.9	9018.7	10.1%	0.6%	15.2%
Експорт ячменю	Вільна	5046.4	4330.9	7470.5			48.0%
	Вільна*2	5046.4	4141.1	7973.5	-4.4%	6.7%	58.0%
	ПВЗВТ	5046.4	3097.6	4937.0			-2.2%
	ПВЗВТ*2	5046.4	4107.5	7444.3	32.6%	50.8%	47.5%
Виробництво жита	Вільна	456.7	292.5	392.6			-14.0%
	Вільна*2	456.7	220.9	230.2	-24.5%	-41.4%	-49.6%
	ПВЗВТ	456.7	285.5	386.5			-15.4%
	ПВЗВТ*2	456.7	218.8	228.9	-23.4%	-40.8%	-49.9%
Експорт жита	Вільна	70.9	81.2	91.5			29.1%
	Вільна*2	70.9	1.0	1.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
	ПВЗВТ	70.9	78.4	85.8			21.1%
	ПВЗВТ*2	70.9	1.0	1.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
Виробництво вівса	Вільна	534.8	342.6	451.8			-15.5%
	Вільна*2	534.8	206.0	200.3	-39.9%	-55.7%	-62.5%
	ПВЗВТ	534.8	289.4	339.9			-36.4%
	ПВЗВТ*2	534.8	170.9	162.6	-40.9%	-52.2%	-69.6%
Експорт вівса	Вільна	46.4	46.3	46.2			-0.4%
	Вільна*2	46.4	2.6	1.1	-94.4%	-97.7%	-97.7%
	ПВЗВТ	46.4	45.5	44.6			-3.8%
	ПВЗВТ*2	46.4	1.0	1.0	-97.8%	-97.8%	-97.8%

Джерело: 2020 - ДССУ, 2025-2030 - власна оцінка

Результати показують, що коли виробничі витрати на зернові подвоюються, обсяги виробництва пшениці, кукурудзи, вівса та жита зменшуються приблизно від 20% до 55% залежно від культури та сценарію. У сценарії "Вільна торгівля" ефект є відносно менш значним порівняно з 2020 роком, що свідчить про те, що вільна торгівля стимулює виробництво навіть за суворих виробничих правил. Обсяги експорту відповідно зменшуються. Позитивний вплив на виробництво ячменю пояснюється відносною прибутковістю. Сукупний вплив ринкових цін та виробничих витрат мотивує виробників заміщувати зернові культури ячменем. Крім того, виробництво ячменю в Україні видається менш затратним порівняно з пшеницею та кукурудзою, тому збільшення витрат має менший вплив.

Вплив на сектор олійних культур оцінюється по-різному. В той час як загальне виробництво зернових у 2030 році зменшується приблизно на 30% за обома сценаріями, виробництво олійних зростає приблизно на 40%. Однак через більші обсяги виробництва зернових загальний обсяг виробництва зернових та олійних культур зменшується приблизно на 10%. Незважаючи на значний вплив на врожайність, площа посівів олійних культур зростає за рахунок зменшення площі посівів зернових. Таким чином, виробництво олійних культур стає менш інтенсивним. Не всі олійні культури зростають. В той час як соняшник та соєві боби

демонструють позитивний ефект, виробництво ріпаку негативно реагує на збільшення витрат. Знову ж таки, відносна прибутковість відіграє головну роль. Так, зростання виробництва насіння соняшнику у 2030 році за сценарієм *2 становить близько 50% порівняно зі сценаріями Вільна та ПВЗВТ, а соєвих бобів - близько 40%. Виробництво ріпаку падає приблизно на 50%.

Таблиця: Зведені результати моделювання для олійних культур, 1000 т та %.

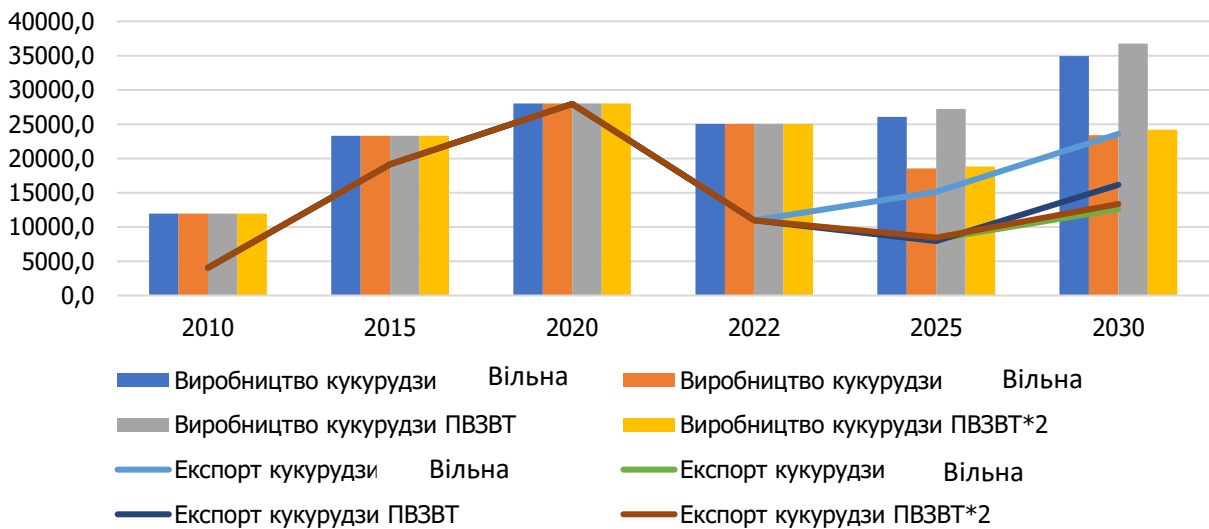
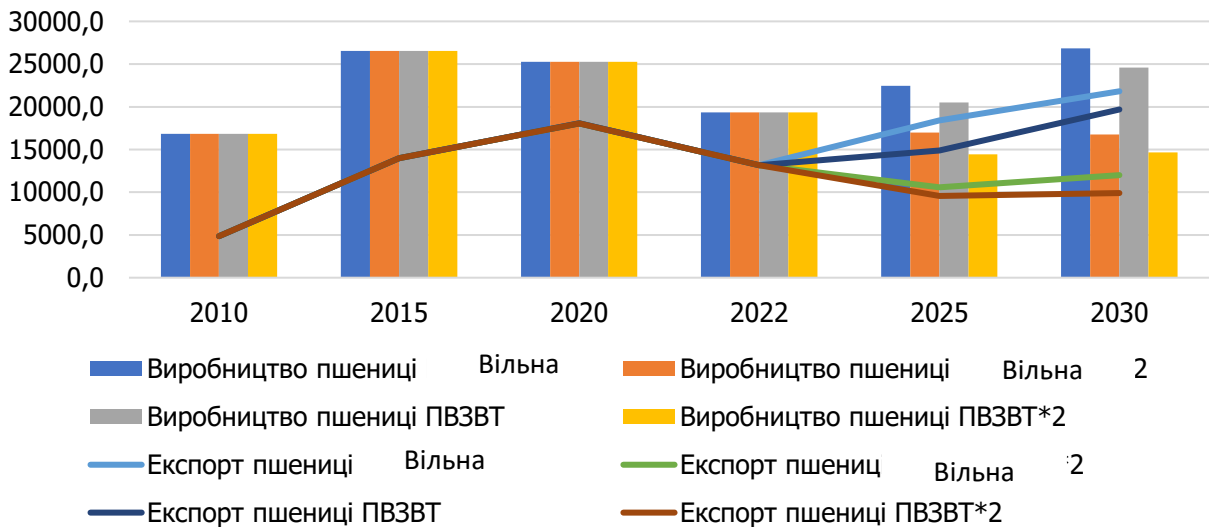
Товар і діяльність	Сценарій	2020	2025	2030	/*2 у		2030/2020 зміни
					2025 році	/*2 у 2030 році	
Виробництво насіння соняшнику	Вільна	13145.5	15604.5	23354.1			77.7%
	Вільна*2	13145.5	29611.5	35698.2	89.8%	52.9%	171.6%
	ПВЗВТ	13145.5	14789.8	21927.9			66.8%
	ПВЗВТ*2	13145.5	28267.9	33645.9	91.1%	53.4%	156.0%
Експорт насіння соняшнику	Вільна	187.9	40.0	36.9			-80.4%
	Вільна*2	187.9	40.0	36.9	0.0%	0.0%	-80.4%
	ПВЗВТ	187.9	38.5	80.6			-57.1%
	ПВЗВТ*2	187.9	38.5	80.6	0.0%	0.0%	-57.1%
Виробництво соняшникової олії	Вільна	5538.2	5975.2	9097.2			64.3%
	Вільна*2	5538.2	11620.0	14071.9	94.5%	54.7%	154.1%
	ПВЗВТ	5538.2	5646.8	8522.4			53.9%
	ПВЗВТ*2	5538.2	11078.5	13244.8	96.2%	55.4%	139.2%
Експорт соняшникової олії	Вільна	4847.0	5511.4	8585.8			77.1%
	Вільна*2	4847.0	11156.2	13560.5	102.4%	57.9%	179.8%
	ПВЗВТ	4847.0	2599.1	9653.5			99.2%
	ПВЗВТ*2	4847.0	10614.7	12733.4	308.4%	31.9%	162.7%
Виробництво соняшникового шроту	Вільна	4931.2	5160.5	7856.9			59.3%
	Вільна*2	4931.2	10035.7	12153.3	94.5%	54.7%	146.5%
	ПВЗВТ	4931.2	4876.9	7360.5			49.3%
	ПВЗВТ*2	4931.2	9568.0	11438.9	96.2%	55.4%	132.0%
Експорт соняшникового шроту	Вільна	4405.5	5000.0	7773.1			76.4%
	Вільна*2	4405.5	9875.2	12069.5	97.5%	55.3%	174.0%
	ПВЗВТ	4405.5	2407.8	8771.9			99.1%
	ПВЗВТ*2	4405.5	9407.5	11355.2	290.7%	29.4%	157.8%
Виробництво насіння ріпаку	Вільна	2585.5	1996.9	2841.6			9.9%
	Вільна*2	2585.5	1123.2	1396.7	-43.8%	-50.8%	-46.0%
	ПВЗВТ	2585.5	2629.0	3697.5			43.0%
	ПВЗВТ*2	2585.5	1590.3	1994.0	-39.5%	-46.1%	-22.9%
Експорт насіння ріпаку	Вільна	2616.6	1794.6	2543.4			-2.8%
	Вільна*2	2616.6	990.1	1213.5	-44.8%	-52.3%	-53.6%
	ПВЗВТ	2616.6	2362.6	3916.9			49.7%

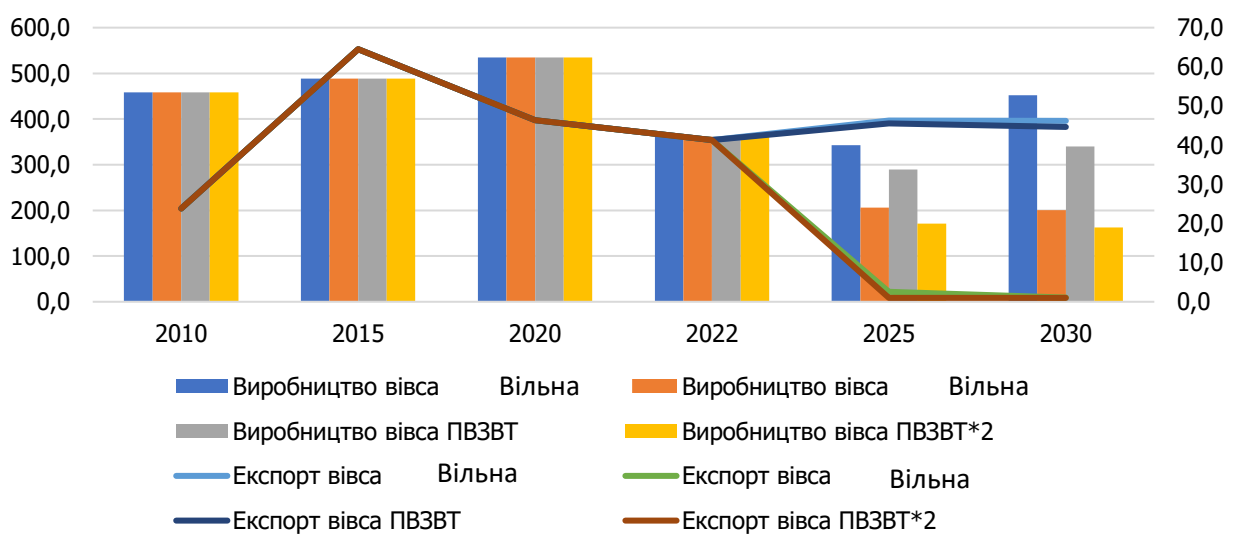
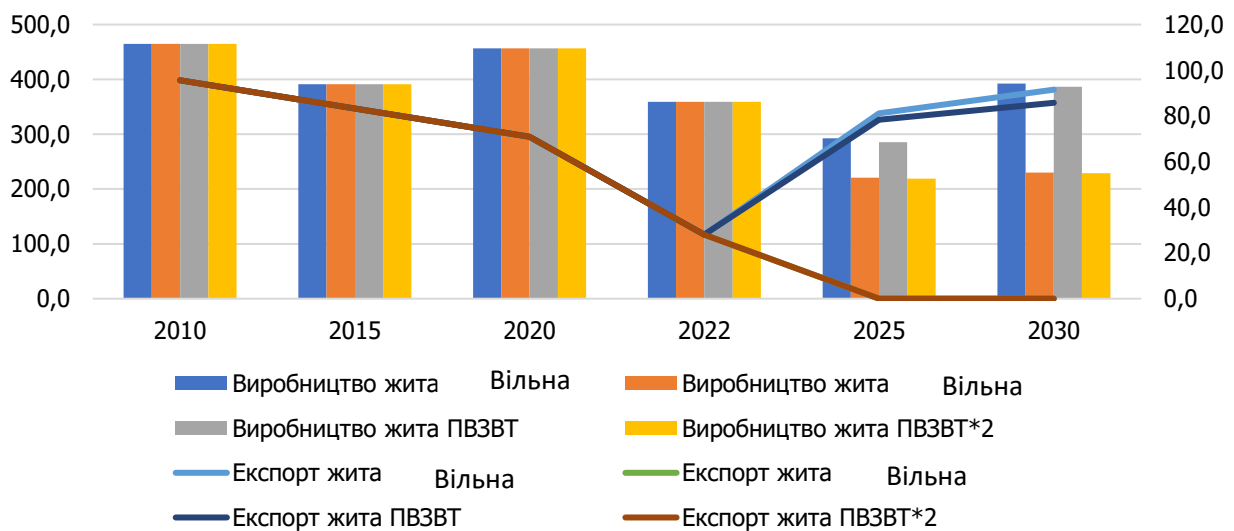
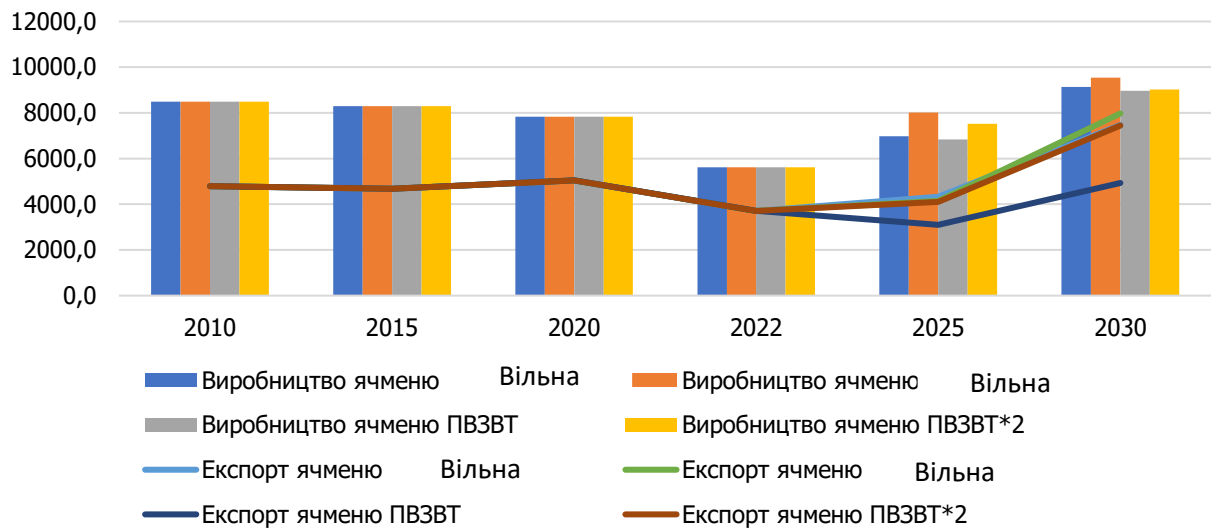
	ПВЗВТ*2	2616.6	1427.6	1752.8	-39.6%	-55.3%	-33.0%
Виробництво ріпакової олії	Вільна	130.7	72.2	109.8			-16.0%
	Вільна*2	130.7	44.3	63.4	-38.7%	-42.3%	-51.5%
	ПВЗВТ	130.7	90.0	139.0			6.4%
	ПВЗВТ*2	130.7	53.2	83.9	-40.9%	-39.6%	-35.8%
Експорт ріпакової олії	Вільна	112.8	62.4	94.8			-16.0%
	Вільна*2	112.8	26.8	46.4	-57.0%	-51.1%	-58.9%
	ПВЗВТ	112.8	77.7	120.0			6.4%
	ПВЗВТ*2	112.8	35.7	66.9	-54.0%	-44.2%	-40.7%
Виробництво ріпакового шроту	Вільна	189.6	104.8	159.2			-16.0%
	Вільна*2	189.6	64.3	91.9	-38.7%	-42.3%	-51.5%
	ПВЗВТ	189.6	130.5	201.6			6.3%
Експорт ріпакового шроту	ПВЗВТ*2	189.6	77.1	121.7	-40.9%	-39.6%	-35.8%
	Вільна	147.3	81.4	123.6			-16.0%
	Вільна*2	147.3	47.1	74.8	-42.1%	-39.5%	-49.2%
	ПВЗВТ	147.3	101.3	156.6			6.3%
Виробництво соєвих бобів	ПВЗВТ*2	147.3	60.0	104.6	-40.8%	-33.2%	-29.0%
	Вільна	2765.5	2085.8	1356.4			-51.0%
	Вільна*2	2765.5	3600.5	1864.0	72.6%	37.4%	-32.6%
	ПВЗВТ	2765.5	2145.7	1746.1			-36.9%
Експорт соєвих бобів	ПВЗВТ*2	2765.5	3737.1	2456.7	74.2%	40.7%	-11.2%
	Вільна	1277.1	963.2	626.4			-51.0%
	Вільна*2	1277.1	1854.5	538.8	92.5%	-14.0%	-57.8%
	ПВЗВТ	1277.1	990.9	806.4			-36.9%
Виробництво соєвої олії	ПВЗВТ*2	1277.1	1953.1	963.3	97.1%	19.5%	-24.6%
	Вільна	116.8	90.0	59.5			-49.1%
	Вільна*2	116.8	153.3	80.7	70.4%	35.7%	-30.9%
	ПВЗВТ	116.8	92.5	75.8			-35.1%
Експорт соєвої олії	ПВЗВТ*2	116.8	159.0	105.5	71.9%	39.2%	-9.7%
	Вільна	106.6	82.1	54.3			-49.1%
	Вільна*2	106.6	122.4	44.8	49.1%	-17.4%	-57.9%
	ПВЗВТ	106.6	84.4	69.2			-35.1%
Виробництво соєвого шроту	ПВЗВТ*2	106.6	128.2	69.6	51.8%	0.6%	-34.7%
	Вільна	532.9	405.0	267.7			-49.8%
	Вільна*2	532.9	690.1	363.3	70.4%	35.7%	-31.8%
	ПВЗВТ	532.9	416.3	341.1			-36.0%
Експорт соєвого шроту	ПВЗВТ*2	532.9	715.8	474.8	71.9%	39.2%	-10.9%
	Вільна	177.9	135.2	89.4			-49.8%
	Вільна*2	177.9	1.0	1.0	-99.3%	-98.9%	-99.4%
	ПВЗВТ	177.9	139.0	113.9			-36.0%
	ПВЗВТ*2	177.9	1.0	1.0	-99.3%	-99.1%	-99.4%

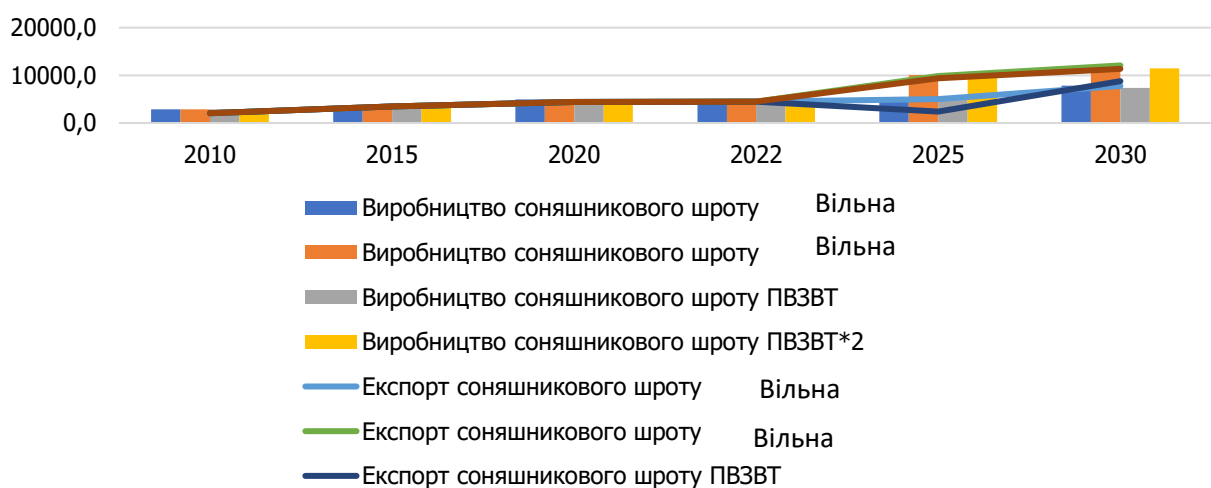
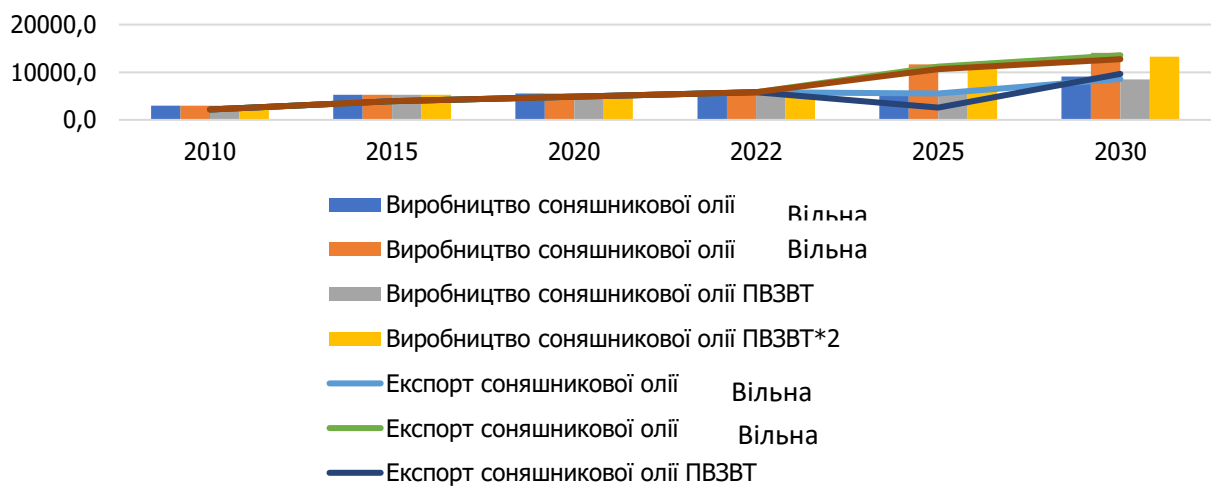
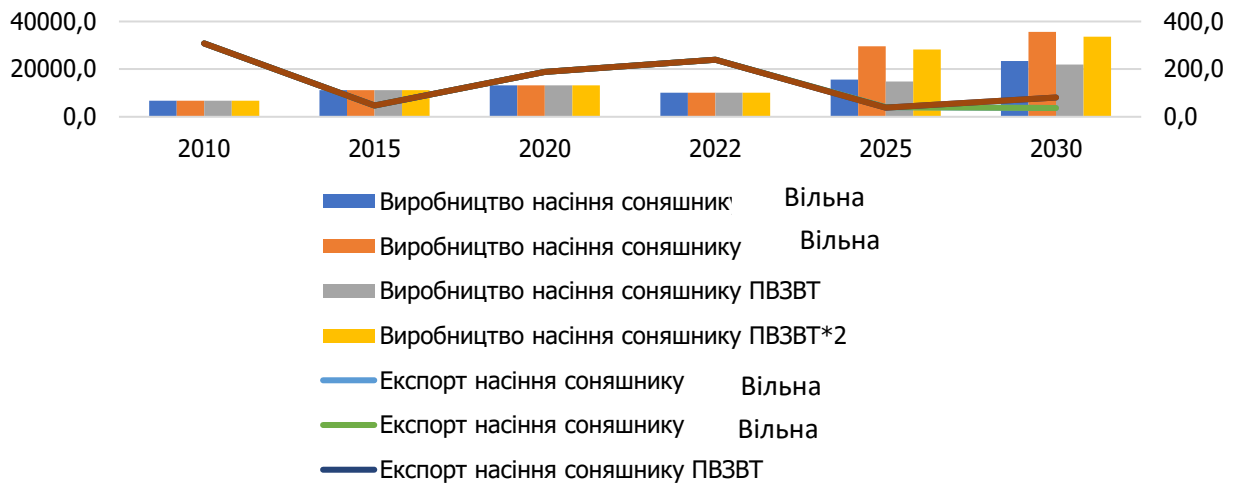
Джерело: 2020 рік - ДССУ, 2025-2030 роки - власна оцінка

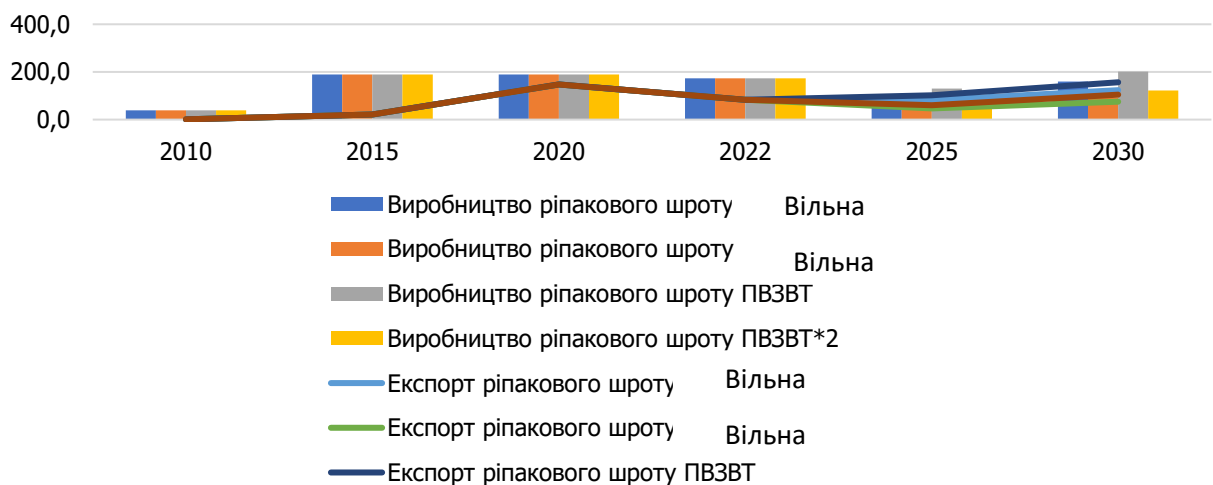
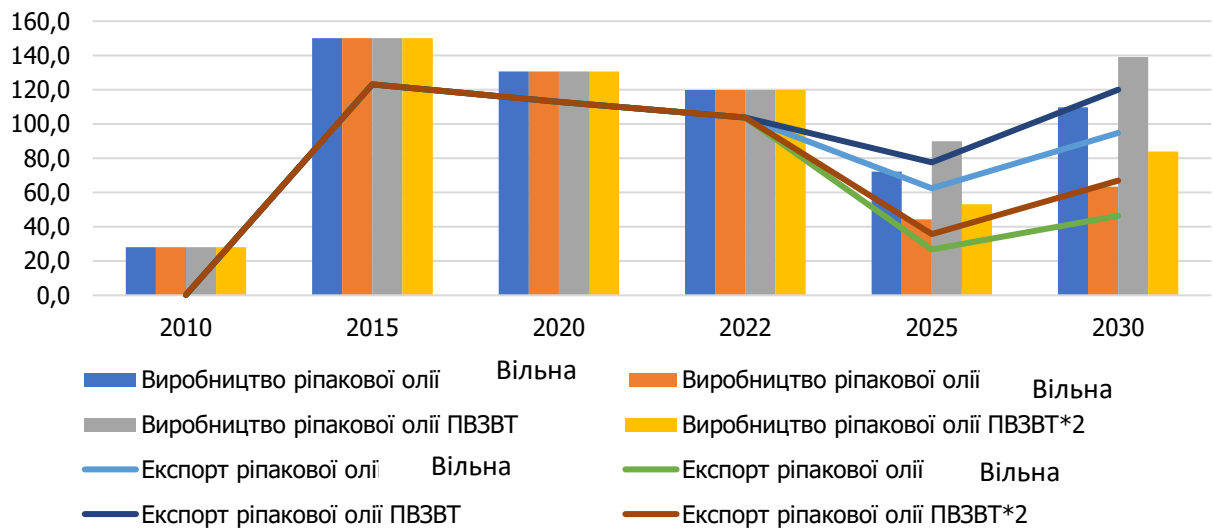
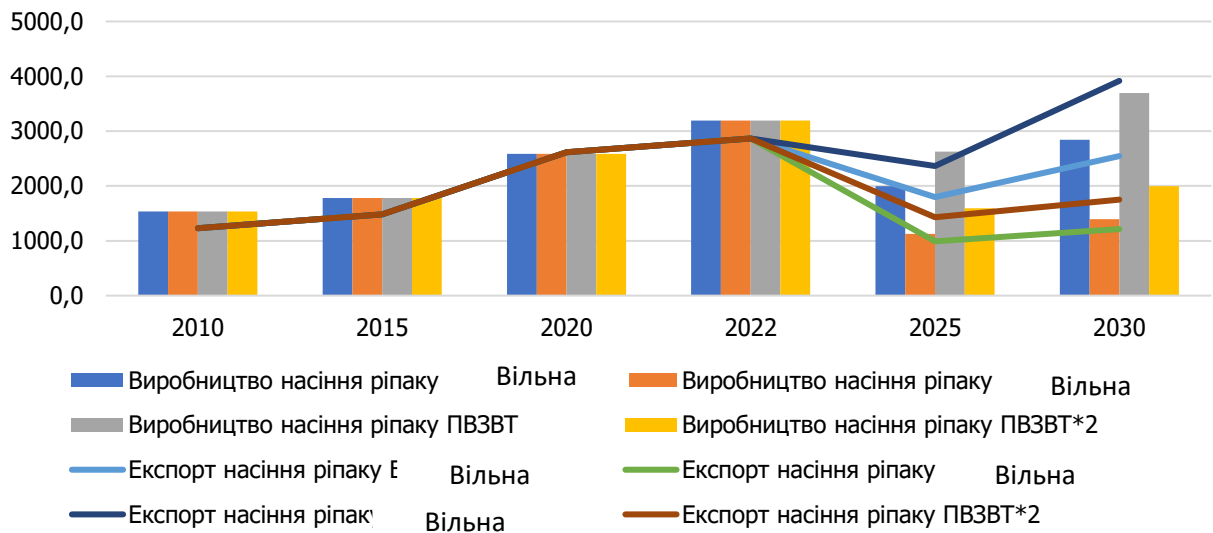
Примітка: червоним кольором позначені позитивні впливи

Наведені нижче графіки візуалізують аналіз. На завершення слід зазначити, що навіть коли виробничі витрати подвояться, український сектор рослинництва залишиться багатим і сильним. Однак буде дуже значний ефект заміщення: зернові будуть заміщені переважно соняшником. Загальний обсяг виробництва зернових зменшиться на 10%, а виробництво стане набагато менш інтенсивним.

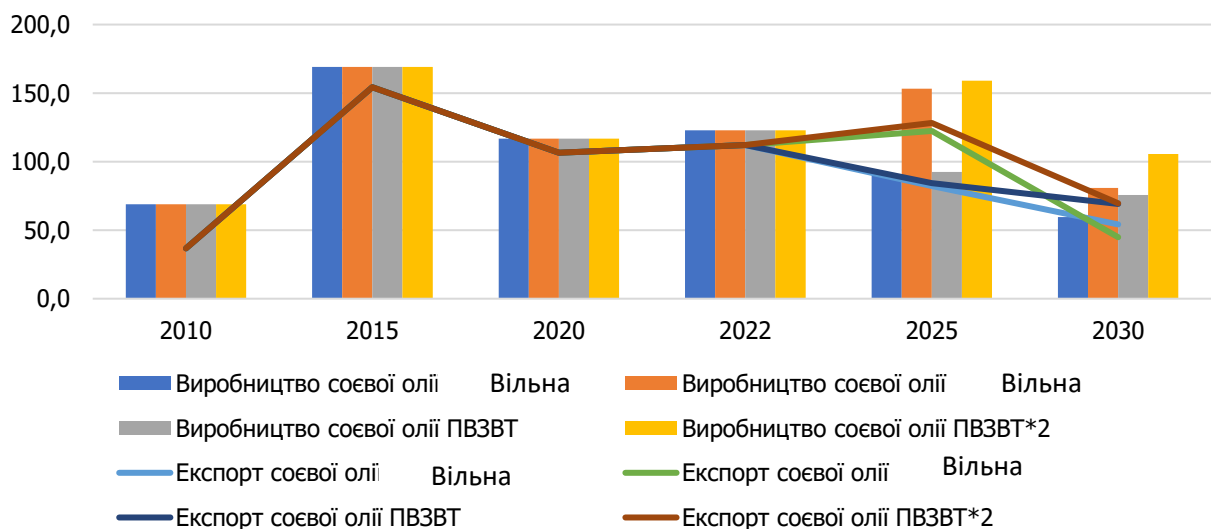
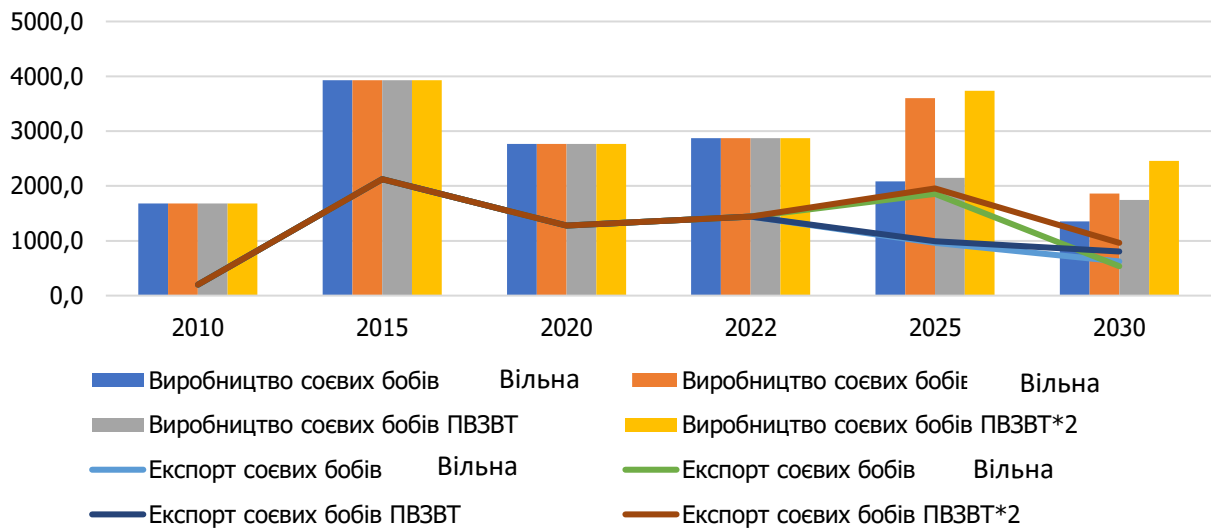

Рисунок: Виробництво та експорт продукції тваринництва за сценаріїв вільної та ПВЗВТ у 2010-2030 роках

Джерело: Держспецзв'язку до 2022 року та власні прогнози

Примітка: Осі праворуч - це шкали для обсягів експорту

Зростання витрат у тваринницькому секторі матиме руйнівний вплив на сектори яловичини та молочного скотарства. Сектор свинарства також постраждає, але в меншій мірі. Виробництво м'яса птиці та яєць майже не постраждає.

Таблиця: Зведені результати моделювання для олійних культур, 1000 т та %.

Товар і діяльність	Сценарій	2020	2025	2030	/*2 у		2030/2020 зміни
					2025 році	2030 році	
Виробництво							
яловичини	Вільна	345.4	201.7	107.6			-68.9%
	Вільна*2	345.4	92.5	1.0	-54.1%	-99.1%	-99.7%
	ПВЗВТ	345.4	179.7	98.5			-71.5%
	ПВЗВТ*2	345.4	82.6	1.0	-54.1%	-99.0%	-99.7%

Експорт яловичини	Вільна	46.3	8.8	4.7			-89.8%
	Вільна*2	46.3	0.0	0.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
	ПВЗВТ	46.3	7.9	4.3			-90.7%
	ПВЗВТ*2	46.3	0.0	0.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
Виробництво свинини	Вільна	697.2	664.5	638.0			-8.5%
	Вільна*2	697.2	488.0	457.5	-26.6%	-28.3%	-34.4%
	ПВЗВТ	697.2	664.5	638.0			-8.5%
	ПВЗВТ*2	697.2	505.3	477.7	-24.0%	-25.1%	-31.5%
Експорт свинини	Вільна	13.4	10.0	10.0			-25.6%
	Вільна*2	13.4	10.0	10.0	0.0%	0.0%	-25.6%
	ПВЗВТ	13.4	10.0	10.0			-25.6%
	ПВЗВТ*2	13.4	10.0	10.0	0.0%	0.0%	-25.6%
Птахівництво	Вільна	1404.7	1555.0	1694.7			20.6%
	Вільна*2	1404.7	1547.7	1687.5	-0.5%	-0.4%	20.1%
	ПВЗВТ	1404.7	1555.0	1694.7			20.6%
	ПВЗВТ*2	1404.7	1547.7	1687.5	-0.5%	-0.4%	20.1%
Експорт м'яса птиці	Вільна	526.9	505.9	597.6			13.4%
	Вільна*2	526.9	343.8	461.1	-32.0%	-22.8%	-12.5%
	ПВЗВТ	526.9	505.9	597.6			13.4%
	ПВЗВТ*2	526.9	504.0	595.6	-0.4%	-0.3%	13.0%
Виробництво яєць	Вільна	933.7	1165.7	1354.2			45.0%
	Вільна*2	933.7	1165.7	1354.2	0.0%	0.0%	45.0%
	ПВЗВТ	933.7	1165.7	1354.2			45.0%
	ПВЗВТ*2	933.7	1165.7	1354.2	0.0%	0.0%	45.0%
Експорт яєць	Вільна	179.7	273.9	442.6			146.3%
	Вільна*2	179.7	273.9	442.6	0.0%	0.0%	146.3%
	ПВЗВТ	179.7	273.9	442.6			146.3%
	ПВЗВТ*2	179.7	273.9	442.6	0.0%	0.0%	146.3%
Виробництво сухого незбираного молока	Вільна	9436.8	5990.4	3551.8			-62.4%
	Вільна*2	9436.8	1.0	1.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
	ПВЗВТ	9436.8	5990.4	3551.8			-62.4%
	ПВЗВТ*2	9436.8	1.0	1.0	-100.0%	-100.0%	-100.0%
Експорт сухого незбираного молока	Вільна	10.1	10.0	10.0			-0.7%
	Вільна*2	10.1	1.0	1.0	-90.0%	-90.0%	-90.1%
	ПВЗВТ	10.1	10.0	10.0			-0.7%
	ПВЗВТ*2	10.1	1.0	1.0	-90.0%	-90.0%	-90.1%
Виробництво вершкового масла	Вільна	67.9	58.2	32.3			-52.4%
	Вільна*2	67.9	1.0	1.0	-98.3%	-96.9%	-98.5%
	ПВЗВТ	67.9	58.2	32.3			-52.4%

	ПВЗВТ*2	67.9	4.1	1.1	-93.0%	-96.5%	-98.3%
Експорт							
вершкового масла	Вільна	6.7	5.8	3.2			-52.4%
	Вільна*2	6.7	1.0	1.0	-82.7%	-68.8%	-85.1%
	ПВЗВТ	6.7	5.8	3.2			-52.4%
	ПВЗВТ*2	6.7	1.0	1.0	-82.7%	-68.8%	-85.1%

Джерело: 2020 рік - ДССУ, 2025-2030 роки - власна оцінка

Примітка: червоним кольором позначені позитивні впливи

Потенціал

Сільськогосподарські виробники в Україні мають шанс отримати вигоду від такої політики ЄС. Якщо вони дотримуватимуться стандартів виробництва ЄС, визначених у стратегії "Від лану до столу", вони матимуть кращий доступ до ринків ЄС і за умови належного маркування зможуть вимагати кращої ціни на інших ринках. Останнє пояснюється тим, що товари виробляються за вищими стандартами виробництва. Водночас, такі товари не зможуть отримати кращу ціну на ринках, де екологічні стандарти виробництва не цінуються. У такому випадку виробники зазнають відносних збитків.

У процесі післявоєнного відновлення виробники агропродовольчої продукції повинні отримати компенсацію за відновлення пошкоджених активів та економічні втрати. Ці кошти мають надходити від українського уряду як виплати на аграрну політику та від донорів. Відповідно до принципу "Відбудувати - зробити краще", ці кошти будуть використані для впровадження кліматично та екологічно безпечних, більш рентабельних технологій виробництва. В цілому, завдяки сприятливим для сільського господарства ґрунтово-кліматичним умовам та високому рівню розвитку аграрного сектору в довоєнний період, існує потенціал для створення екологічно та соціально справедливого аграрного сектору зі збереженням порівняльних переваг на світових ринках.

V. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ (ПРЯМОЇ ТА НЕПРЯМОЇ) НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Сільськогосподарська політика та підтримка 1991-2022

Програми підтримки сільського господарства в Україні мають довгу та мінливу історію. До 1995 року держава здійснювала державне регулювання економіки. Це виражалося у контролі над каналами постачання, проведенні біржових інтервенцій, обмеженні цін на агропродовольчі товари на рівні близько 10% від відповідних світових ринкових цін та квотуванні експорту сільськогосподарської продукції. Ці заходи, хоча і дозволили утримати агропродовольче виробництво на певному, необхідному внутрішнім попитом рівні, але суттєво стримували розвиток сектору в цілому.

У 1995 році експортні квоти було скасовано, і розпочалася приватизація харчової промисловості. Однак замість квот було запроваджено мінімальні експортні ціни. Крім того, основні підприємства харчової промисловості були виключені з приватизації. Таким чином, українські виробники зернових та олійних культур отримали близько 40% експортної ціни ФОБ, що призвело до неспроможності сплачувати за фактори виробництва. Як наслідок, до 1999 року виробництво сільськогосподарськими підприємствами впало до 50% від рівня, що існував до здобуття незалежності.

У 2000 році було запроваджено податкові пільги для виробників сільськогосподарської продукції. Вони були представлені так званим єдиним податком спрощеної системи оподаткування (далі - ССО) та спеціальним податком на додану вартість (далі - ПДВ). Єдиний податок замінив близько дванадцяти інших податків і зборів, а спеціальний режим ПДВ передбачав право утримувати отриманий ПДВ та відшкодовувати його на фактори виробництва. Ця система зробила сільськогосподарський сектор майже безподатковим. Такі рішення призвели до значного збільшення інвестицій у сектор у 2000 році, позитивної (вперше за кілька років) прибутковості сектору та подвоєння експорту сільськогосподарської продукції.

Погані врожаї у 2000 та 2003 роках, а також несприятлива кон'юнктура на світовому та внутрішньому ринках, що періодично виникала, призвели до певних делібералізаційних заходів. Ці заходи включали сертифікацію зерна, що експортується, обов'язкове страхування врожаю, обмеження споживчих цін на хліб, мінімальні ціни на цукор, заставні ціни на пшеницю, 23% (пізніше 17%) експортне мито на насіння соняшнику та скасування відшкодування ПДВ при експорті товарів. Це сповільнило зростання виробництва та експорту. Щоб уникнути квотування експорту як заходу забезпечення пропозиції на внутрішньому ринку, у 2011 році сільськогосподарські виробники досягли домовленості з урядом про те, що щороку загальний обсяг експорту зернових та олійних культур не перевищуватиме 80% від очікуваного врожаю (Богонос та ін., 2023).

Починаючи з 2014 року, реформи в сільському господарстві України визначаються порядком денним Угоди про асоціацію (далі - УА) з Європейським Союзом (далі - ЄС). УА передбачає комплексну програму ринкових та інституційних реформ, а її торговельний компонент - поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (далі - ПВЗВТ) - визначає етапи лібералізації торгівлі та інституційного зближення між Україною та ЄС. У 2014-2015 роках центральну роль у змінах в аграрній політиці України відіграли так звані заходи з децентралізації та дерегуляції. Загалом у 2014-2016 роках було скасовано 56 дозволів та процедур у сільському господарстві. Наприклад, було скасовано сертифікати якості зерна, обов'язкову сертифікацію складів та ліцензування імпорту засобів захисту рослин, прискорено видачу фітосанітарних сертифікатів та спрощено реєстрацію азотних добрив. Також було скасовано низку інших дозвільних документів щодо транспортування продукції

рослинного походження, імпорту хімічної продукції для агропромислового комплексу, сертифікації тваринництва, безпечності харчових продуктів, рибальства тощо. Значні зусилля були спрямовані на гармонізацію українського законодавства у сфері сільського господарства та харчової промисловості з відповідним законодавством ЄС. Як наслідок, було прийнято низку законів, таких як, наприклад, про безпечність харчових продуктів, контроль якості кормів, ідентифікацію та реєстрацію тварин, про побічні продукти тваринного походження та насіння. Це сприяло доступу української молочної та яєчної продукції на ринок ЄС. Одним з важливих побічних ефектів цього процесу стало сприяння успішним переговорам з китайською владою щодо доступу української молочної продукції на китайський ринок. Майбутні перспективи гармонізації законодавства включають доступ свинини та яловичини на ринок ЄС (Богонос та Степанюк, 2017).

Підтримка сільськогосподарських виробників в Україні, що вимірюється за допомогою оцінки підтримки виробників (ОПВ), загалом є низькою порівняно з іншими країнами (ОЕСР 2020). Тим не менш, є кілька програм, які заслуговують на увагу. Для активізації розвитку аграрного сектору впроваджуються програми фінансової підтримки. У 2019 році діяло 24 різні програми, які включали, серед іншого, часткову компенсацію відсотків за сільськогосподарськими кредитами, часткову компенсацію витрат на дорадчі послуги, насіння, саджанці та сільськогосподарську техніку і обладнання українського виробництва, прямі виплати на гектар оброблюваних земель новоствореним фермерським господарствам, а також виробничу підтримку тваринництва, аквакультури, садівництва, хмелярства та інших галузей, які мають меншу частку у валовому сільськогосподарському продукті (Агро, 2019). Бюджет таких програм формується щорічно і має відповідати загальним рамкам державного бюджету України, який також формується щорічно (LoU, 2021a). Наприклад, у 2019 році на програми підтримки сільського господарства було спрямовано 230,8 млн доларів США, з яких 58,7% - на підтримку розвитку тваринництва, 13,4% - на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва та 14,9% - на фінансову підтримку розвитку сімейних фермерських господарств (Агро, 2019). Оскільки бюджет аграрної політики щороку коригується, його розмір, як і розмір програм підтримки, змінюється. Наприклад, у 2018 році загальний бюджет становив 157,5 млн дол: 56,1% на підтримку розвитку тваринництва, 22,4% на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання українського виробництва та 4,9% на фінансову підтримку розвитку сімейних фермерських господарств (Агро, 2018). Іншим важливим аспектом підтримки сільськогосподарських виробників в Україні є специфіка податкової політики. Хоча ця політика зазнавала змін протягом багатьох років, вона залишалася важливим інструментом підтримки та регулювання. Наприклад, у 1997-2010 роках сільськогосподарські товари взагалі були звільнені від сплати ПДВ (Закон України, 1997). Наразі від цього податку звільняється лише продукція, що експортується, тоді як продукція, що продається на внутрішньому

ринку, оподатковується за зниженою ставкою, тобто 14% на противагу звичайним 20% (ПКУ, 2021б; ПКУ, 2018а; ПКУ, 2020б) (Николюк та ін., 2021).

У 2021 році аграрний сектор України було підтримано за наступними програмами із загальним бюджетом 4,6 млрд грн:

- Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції
- Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва
- Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства
- Фінансова підтримка розвитку особистих селянських господарств
- Компенсація за втрачений врожай
- Державна підтримка виробників картоплі
- Державна підтримка нішевих культур
- Підтримка використання меліорованих земель

З початком повномасштабного військового вторгнення РФ загальний бюджет підтримки став меншим - 4,4 млрд грн. Додатково до програм 2021 року виробники агропродовольчої продукції почали отримувати підтримку за пільговими кредитами (програма "5-7-9 кредитів") та кредитування під державні гарантії (портфельні гарантії 80%). Виробники рослинницької продукції отримують 3100 грн на гектар ріллі (з обмеженням до 120 га), а виробники тваринницької продукції - 5300 грн на голову ВРХ для господарств з поголів'ям від 3 до 100 голів. Виробникам також надаються тимчасові зерносховища (рукава) місткістю 200 тонн на "рукав" (KSE Agrocenter 2022а). У таблиці нижче наведено узагальнену інформацію про заходи політики, застосовані з 1991 року, та їх вплив на сектор.

Таблиця VI-1 політичні заходи, застосовані з 1991 року, та їх вплив на аграрний сектор

Заходи політики	Вплив на аграрний сектор
Контроль каналів постачання Біржові інтервенції Цінові обмеження Експортні квоти	<i>Перешкоджання розвитку сектору</i>
Мінімальні експортні ціни Основні підприємства харчової промисловості виключені з приватизації	<i>Перешкоджання розвитку сектору</i>
Податкові пільги	<i>Прискорення розвитку сектору</i>
Сертифікація зерна, що експортується Обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур Обмеження споживчих цін на хліб Мінімальні ціни на цукор	<i>Уповільнення розвитку сектору</i>

Заставні ціни на пшеницю Експортне мито на насіння соняшнику Скасування відшкодування ПДВ при експорті товарів	
Заходи з децентралізації та дерегуляції Гармонізація зі стандартами ЄС Лібералізація торгівлі з ЄС	<i>Прискорення розвитку сектору</i>
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства Фінансова підтримка розвитку особистих селянських господарств Компенсація за втрачений врожай Державна підтримка виробників картоплі Державна підтримка нішевих культур Підтримка використання меліорованих земель	<i>Підтримка розвитку сектору</i>
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства Фінансова підтримка розвитку особистих селянських господарств Компенсація за втрачений врожай Державна підтримка виробників картоплі Державна підтримка нішевих культур Підтримка використання меліорованих земель Підтримка пільгових кредитів Кредитування під державні гарантії Виплати на гектар землі та на голову ВРХ Складські приміщення	<i>Підтримка розвитку сектору</i>

Джерело: авторська розробка

Повоєнні програми підтримки та їх вплив на сільське господарство

Програма відновлення після звільнення українських територій та завершення війни має включати три важливі аспекти: вирішення питань продовольчої безпеки, підтримка розвитку/відновлення агробізнесу та підвищення соціального добробуту сільських громад. За оцінками, проведеними Агроцентром KSE у березні-серпні 2022 року, доступність продуктів харчування в Україні з початку війни знизилася приблизно на 11-40%, залежно від періоду та рівня доходів (KSE Агроцентр 2022в). Станом на 1 липня сільськогосподарський сектор України втратив близько 15% своїх активів, а сотні гектарів сільськогосподарських угідь перебувають під мінним забрудненням (KSE Агроцентр 2022б). Крім того, громади, які перебували або все ще перебувають (на момент проведення цього дослідження) в зонах активних бойових дій, а також ті, що перебувають під окупацією, зазнають величезних

збитків. Влада та свідки повідомляють про вбитих мирних жителів, руйнування будинків та об'єктів соціальної інфраструктури, таких як школи, муніципальні будівлі, супермаркети, електростанції тощо, завали сміття зі зруйнованих будівель, серйозні пошкодження доріг, заміновані громадські території тощо.

Покращення продовольчої безпеки має два виміри: підвищення доходів населення та покращення агропродовольчої системи. Що стосується першого виміру, то короткострокова підтримка включає продовольчу та грошову допомогу населенню, яке її потребує. У довгостроковій перспективі, забезпечення можливостей для працевлаштування, стримування інфляції, покращення інвестиційного клімату, активізація міжнародної торгівлі через дво- та багатосторонні торговельні контракти, гармонізація стандартів якості продуктів харчування зі стандартами ЄС (як одними з найвищих стандартів якості у світі) та розробка програм підтримки для вразливих груп населення, таких як пільги на сплату податків та зборів, є ключовими факторами для збільшення витрат населення на продукти харчування.

Продовольча безпека, агропродовольча система та добробут сільських територій пов'язані між собою. Сільське господарство відіграє важливу роль в економіці України. Воно забезпечує близько 10% ВВП країни та 20% зайнятості. Тому підтримка відновлення та розвитку цього сектору тягне за собою покращення продовольчої безпеки та добробуту сільських жителів. Слід, однак, зазначити, що лише за умови відповідно розробленої політики та/або донорської підтримки можна досягти синергії з продовольчою безпекою та добробутом сільських територій. Таким чином, програми підтримки, спрямовані на:

- відновлення ставків (для рибного господарства),
- очищення полів від мінного забруднення,
- фізичне відновлення поля після бомбардувань,
- забезпечення доступу до знань та навчання,
- проведення тренінгів з переробки, зберігання, маркетингу та розвитку бізнесу,
- надання виробничих активів (інструменти, насіння, добрива тощо),
- надання грантів для започаткування та відновлення фермерського господарства,
- забезпечення доступу до ринку для дрібних фермерів шляхом заохочення співпраці з підприємствами роздрібною торгівлі, переробної промисловості та торговельними компаніями,
- програми мікрокредитування,
- та загальну підтримку кредитування,

що дозволить не лише підтримати післявоєнний фермерський бізнес, але й створити нові фермерські господарства, які забезпечать зайнятість у сільських громадах та грошові надходження до місцевих бюджетів. Вищі (і більш ефективно розподілені)

місцеві бюджети призводять до покращення добробуту громад. Відновлення доріг є ще одним дуже важливим аспектом підтримки сільського господарства.

Зусилля, спрямовані на просте відновлення сектору до його попереднього стану, в кінцевому підсумку не принесуть успіху в довгостроковій перспективі, якщо вони не будуть спрямовані на реформи, які були нагально необхідні до конфлікту (RFSAN, 2016, с. 2). Тому важливо мати узгоджену національну стратегію розвитку сектору, засновану на глибокому розумінні умов у країні та стратегічних потреб сектору. Відповідно, політична та донорська підтримка може включати (Ровердер, 2017)

- використання кліматично/природно-розумних сільськогосподарських практик,
- розвиток переробки,
- розвиток ланцюгів доданої вартості та ринків,
- стратегії розвитку малих/мікро фермерських господарств, спрямовані на зміцнення сільських громад,
- розвиток науково-дослідних інститутів для зміцнення сільського господарства,
- та агроекологічний підхід до ведення сільського господарства для заохочення локалізації управління ресурсами, ширшого та різноманітнішого спектру місцевих можливостей (включаючи вищі вимоги до робочої сили), більш локалізованої системи продовольчої безпеки та стабілізації природно-ресурсної бази" (Робертс та Райт, 2012, с. 253).

В таблиці нижче проаналізовано вплив на аграрний сектор заходів підтримки, згаданих у цьому розділі.

Таблиця VI-2 політичні заходи в повоєнній Україні та їх вплив на сільське господарство

Заходи підтримки	Вплив на аграрний сектор
Продовольча та грошова допомога нужденному населенню	Позитивний у короткостроковій перспективі, якщо продовольство отримується від вітчизняного виробника і кошти витрачаються на внутрішньому ринку
Забезпечення можливостей працевлаштування шляхом створення сприятливих умов для започаткування бізнесу. Ці умови включають: спрощення бюрократичних процедур, надання податкових пільг та зміцнення верховенства права	Позитивний, якщо створюються можливості для працевлаштування в секторі Негативний, якщо робочі місця створюються поза межами аграрного сектору: позитивний ефект є наслідком загального покращення економіки; негативний ефект є результатом конкуренції за кваліфіковану робочу силу між секторами.
Стимування інфляції	

Покращення інвестиційного клімату шляхом спрощення бюрократичних процедур, надання податкових пільг та зміцнення верховенства права	
Посилення міжнародної торгівлі через дво- та багатосторонні торговельні контракти	
Гармонізація стандартів якості харчових продуктів зі стандартами ЄС (як одними з найвищих стандартів якості у світі)	
Пільги зі сплати податків і зборів для вразливих верств населення	Збільшує внутрішнє споживання, а отже, і внутрішній попит на агропродовольчі товари. Вплив на сектор на національному рівні є незначно позитивним, оскільки чисельність цієї групи населення та відповідна зміна попиту є невеликою порівняно з усім населенням. Вплив може бути позитивним на окремих місцевих рівнях.
Підтримка у відновленні ставків (для рибного господарства)	
Підтримка в очищенні полів і моря від мінних забруднень	
Забезпечення доступу до ринку для дрібних фермерів шляхом заохочення співпраці з роздрібними торговельними мережами, переробними підприємствами та торговельними компаніями. Заохочення співпраці через кампанії "знайомства", об'єднання дрібних фермерів у кооперативи та спілки для створення більших партій продукції та збільшення маркетингових зусиль.	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Підтримка у фізичному відновленні полів після бомбардувань	
Програми підтримки мікrokредитування	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Загальна підтримка кредитування	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Забезпечити доступ до знань та навчання	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Надання грантів на створення та відновлення фермерського господарства	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Проведення тренінгів з переробки, зберігання, маркетингу та розвитку бізнесу	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Забезпечення виробничими активами (знаряддями праці, насінням, добривами тощо)	Вплив є позитивним. Однак, точний результат важко оцінити кількісно
Підтримка використання кліматично/природно-орієнтованих сільськогосподарських практик	Вплив є різноманітним. Покращення впливу сільського господарства на навколишнє середовище за рахунок врожайності можливе
Підтримка розвитку переробки	Вплив є позитивним

Розвиток ланцюгів доданої вартості та ринків	Вплив є позитивним
Стратегії розвитку малих/мікро фермерських господарств	Вплив є позитивним. Вони, як правило, є довгостроковими, і важко виокремити вплив стратегії від інших факторів.
Підтримка розвитку науково-дослідних установ	Вплив є позитивним у довгостроковій та середньостроковій перспективі і підтверджується досвідом розвинених країн. Однак, точний результат важко піддається кількісній оцінці
Підтримка агроекологічного підходу до ведення сільського господарства	Вплив є різноманітним. Покращення впливу сільського господарства на навколишнє середовище за рахунок врожайності можливе

Джерело: авторська розробка

VII. ШЛЯХ ВПЕРЕД

1. Експорт зернових та олійних культур зросте найбільше зі скасуванням торговельних бар'єрів. Експорт м'яса птиці та яєць також зросте, але меншою мірою. Таким чином, лібералізація торгівлі сприятиме збільшенню виробництва та експорту класичних сировинних товарів з України. Мед також набере обертів в експорті до ЄС. Хоча інші товари не моделюються, ми можемо припустити, що це вплине на ті товари, які швидко заповнюють експортні квоти ЄС. Такими товарами є продукти переробки: фруктові соки, пшеничне борошно, ячмінна каша, оброблені томати, цукор та крохмаль. Зокрема, швидке заповнення квот свідчить про певний рівень розвитку виробництва та конкурентоспроможність цих товарів. Таким чином, з лібералізацією торгівлі її стримуючий ефект буде знято, і галузі, що виробляють ці товари, можуть розвиватися далі дуже швидко.

Ситуація з м'ясом свиней та великої рогатої худоби в Україні залишається складною. Ці інвестиційні галузі занепадають вже більше десяти років через поганий інвестиційний клімат. Покращення інвестиційного клімату має стимулювати розвиток цих галузей.

Слід підтримувати виробництво нішевих, більш трудомістких продуктів, таких як горіхи, ягоди, фрукти та овочі, а також інших перероблених продуктів, таких як сир, вино та овочеві салати (наприклад, салати тривалого зберігання). З одного боку, вони мають потенціал для збільшення виробництва та експорту до ЄС. З іншого боку, вони забезпечують зайнятість і мотивують розвиток супутніх бізнесів (переробка, пакування, транспортування, маркетинг, сервіс, навчання тощо).

2. Зростання виробництва, мотивоване покращенням експортних можливостей, може позитивно вплинути на рівень життя в сільській місцевості. В умовах політики "підтримки дрібних фермерських господарств" зростання виробництва в більшій мірі має відбуватися за рахунок збільшення кількості малих та середніх виробників, що входять до аграрного сектору. Ці гравці ринку є основними

постачальниками робочих місць для сільського населення. Навіть якщо вони добре оснащені технікою, загальна кількість працівників, найнятих деякими з цих виробників, є більшою, ніж у великого виробника аналогічної спеціалізації та розміру. Крім зайнятості, розвиток малих фермерських господарств мотивує створення регіональних ринків та супутніх бізнесів, які, в свою чергу, також створюють нові робочі місця. Такими супутніми бізнесами є переробні та пакувальні підприємства, послуги з ремонту техніки, роздрібна торгівля сільськогосподарською продукцією тощо. Крім того, малі фермерські господарства, як правило, зареєстровані на місцевому рівні, а це означає, що вони сплачують податки до місцевих бюджетів. Останнє призводить до покращення державних послуг у громаді.

За відсутності політики підтримки дрібних фермерських господарств великі виробники зростатимуть і надалі. Це призведе до продовження тенденції скорочення сільського населення, яка спостерігатиметься до 2022 року, та обмежених додаткових можливостей для працевлаштування.

Окрім соціальних наслідків лібералізації торгівлі, вона також матиме вплив на навколишнє середовище. Продовження застосування нині поширених практик вирощування сільськогосподарських культур при збільшенні виробництва призведе до подальшого погіршення стану довкілля. Щоб уникнути цього, аграрна політика повинна заохочувати як малих, так і великих виробників до використання дружніх до природи та клімату виробничих підходів. Таке заохочення може надходити і з боку ЄС: шляхом лібералізації торгівлі лише для тих виробників, які дотримуються конкретних екологічних вимог виробництва. У рамках післявоєнної відбудови, за принципом "відбудувати краще, ніж було", відновлення пошкоджених сільськогосподарських активів повинно відповідати вищим екологічним стандартам, а екологічно чисті виробничі практики повинні отримувати більшу підтримку.

У контексті післявоєнного відновлення додаткові експортні можливості, створені лібералізацією торгівлі з ЄС, повинні бути використані малими екологічно чистими сільськогосподарськими виробниками. "Про-дрібна та про-зелена" аграрна політика відіграватиме головну роль у досягненні цієї мети.

3. Будь-яка аграрна політика є втручанням у ринок, що призводить до зміни того, що могло б бути результатом чисто ринкового механізму. Оскільки останні є ефективними, політика повинна мати чіткі довгострокові цілі і бути стратегічною, щоб покращувати, а не погіршувати ці ринкові результати. У цьому відношенні політичні програми повинні бути довготривалими, щоб ринок міг відреагувати і досягти бажаного результату. Таким чином, якщо в умовах лібералізації торгівлі між Україною та ЄС післявоєнна аграрна політика буде спрямована на підтримку малих екологічно чистих сільськогосподарських виробників та збільшення їхньої кількості, особливу увагу слід приділити наданню таким виробникам гарантій довгострокової підтримки. Зазвичай, малі виробники та ті, що застосовують природоорієнтовані рішення в сільському господарстві, стикаються з великими фінансовими ризиками, є досить чутливими до ринкових коливань та з більшими зусиллями виходять на ринки через менші обсяги виробництва та більші витрати

на одиницю продукції. Саме тому гарантування значної підтримки на тривалий термін дозволить залучити більше виробників до започаткування/відновлення свого малого бізнесу.

Крім того, особлива увага в політичних програмах має бути приділена функціонуванню всього ланцюжка створення вартості у виробництві продуктів харчування. З одного боку, післявоєнне відновлення вимагатиме пожвавлення логістики та відновлення зв'язків між суб'єктами ринку. З іншого боку, ринки факторів виробництва, логістики, зберігання, переробки та збуту повинні бути однаково доступними як для великих, так і для малих сільгоспвиробників. Це означає, що завданням аграрної політики є, серед іншого, надання підтримки у доступі до ринку дрібним та екологічно чистим виробникам, якщо останні мають обмежений доступ порівняно з великими виробниками.

Довгострокова підтримка та рівний доступ до ринків є ключовими зонами ризику для успіху аграрної політики.

4. Міжнародна торгівля відкриває нові ринки, надає країні доступ до товарів і послуг за кращими цінами або недоступних у її внутрішній економіці. Хоча торговельні угоди сприяють такому доступу, підвищують конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу за кордоном, зміцнюють економіку та створюють робочі місця, конкуренція, яку вони приносять, може завдати шкоди малим вітчизняним підприємствам. Тому торговельні угоди повинні підтримувати загальну стратегію аграрної політики країни, створювати справедливе ринкове середовище та поширювати правила і цінності України. Наприклад, якщо аграрна політика спрямована на розвиток малих фермерських господарств, необхідно забезпечити доступ до експорту цієї дрібної продукції та надати підтримку для підвищення її конкурентоспроможності, як, наприклад, компенсація технологічних змін на фермі, спрямованих на підвищення продуктивності. Справедливому ринковому середовищу може сприяти належне пакування продукції (імпортованої та вітчизняної) різної якості, а також рівний доступ малих виробників та імпортерів до роздрібно торгівлі. Проекція цінностей і правил передбачає, наприклад, особливі умови торгівлі з країнами з авторитарними режимами, торгівлю з РФ, з країнами з високою часткою дитячої праці, з екологічно шкідливими виробничими практиками, з несправедливими умовами праці, з країнами з великою кількістю людей, які не мають продовольчої безпеки, тощо. Крім того, у нових торговельних угодах не можна нехтувати попередніми угодами та зобов'язаннями. Наприклад, оскільки Україна є членом СОТ, її торговельна політика має бути спрямована на "зелену скриньку СОТ": слід уникати експортних субсидій, субсидій, пов'язаних з виробництвом (наприклад, прямі виплати на одиницю продукції) тощо.

Цілі аграрної політики, забезпечення справедливих ринків, цінності та правила України, зобов'язання щодо членства в СОТ та попередні торговельні угоди повинні враховуватися при розробці нових торговельних угод.

ПОСИЛАННЯ

1. Агро (2019): Стан фінансування аграрного сектору та промисловості у 2019 році. Інформаційно-аналітичний портал аграрного сектору та промисловості України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019 (переклад з української: Стан фінансування АПК у 2019 році. Державна підтримка АПК у 2019 році. Інформаційно-аналітичний портал АПК України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019). ЗУ, 2021а
2. Агро (2018): Стан фінансування аграрного сектору та промисловості у 2018 році. Інформаційно-аналітичний портал аграрного сектору та промисловості України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019 (переклад з української: Стан фінансування АПК у 2018 році. Державна підтримка АПК у 2018 році. Інформаційно-аналітичний портал АПК України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019).LoU, 1997
3. Андрусевич та ін. (2020): Європейський зелений курс: можливості та загрози для України <https://dixigroup.org/storage/files/2020-05-26/european-green-dealwebfinal.pdf>
4. Богонос М., В. Литвинов, П. Мартишев, Р. Нейтер, О. Нів'євський, І. Піддубний, Г. Стольникович (2023): За межами виживання: фермерські хроніки, перспективи та стратегії для українського сільського господарства після російського вторгнення 2022 року. Документ, що подається до Асоціації аграрної та прикладної економіки
5. Богонос М., Степанюк О. (2017): Сільськогосподарський огляд України 2017-2030. Базовий сценарій: прогноз розвитку аграрного сектору за поточних економічних та політичних умов та відсутності монетарної державної підтримки. Звіт з аграрної політики АПД/APR/06/2017, Німецько-український агрополітичний діалог, Київ. ОЕСР 2020
6. Шантрей Ф., К. Ханрахан, М. ван Левен (Ред.) (2012): Майбутнє сільськогосподарських ринків ЄС від AGMEMOD. Springer, Dordrecht, 2012.
7. ЄС (2022): Інформаційна панель Європейської комісії з птахівництва https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-11/poultry-meat-dashboard_en.pdf
8. ЄС (2022а): Регламент (ЄС) 2022/870 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2022 року про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні поступки, які застосовуються до українських товарів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.152.01.0103.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A152%](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.152.01.0103.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A152%3A)

9. ЄС (2022б): Від лану до столу
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/from-farm-to-fork/>
10. ЄС (2022в): Європейська зелена угода
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/>
11. ЄС (2022г): Fit for 55 <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>
12. ЄС (2022д): Робота у сфері цивільного захисту у зв'язку зі зміною клімату: Рада ухвалює висновки <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/03/making-civil-protection-ready-for-climate-change-council-adopts-conclusions/>
13. ЄС (2022ф): Біорізноманіття: як ЄС захищає природу
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/biodiversity/>
14. ЄС (2021): Європейське кліматичне право: Рада та Парламент досягли попередньої домовленості <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/05/european-climate-law-council-and-parliament-reach-provisional-agreement/>
15. ЄС (2021а): Рада схвалила нову стратегію ЄС з адаптації до зміни клімату
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/06/10/council-endorses-new-eu-strategy-on-adaptation-to-climate-change/>
16. ЄС (2021б): Питання та відповіді: Європейський зелений курс: нова Лісова стратегія ЄС до 2030 року
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_3548
17. ЄС (2020): Рада з питань довкілля, 23 жовтня 2020 р.
<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/env/2020/10/23/>
18. ЄС (2020а): Рада визначає пріоритети дій для стійких продовольчих систем: висновки щодо стратегії "від лану до столу"
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/19/council-prioritises-actions-for-sustainable-food-systems-conclusions-on-the-farm-to-fork-strategy/>
19. ЄС (2020б): Змінюючи те, як ми виробляємо та споживаємо: Новий План дій з циркулярної економіки показує шлях до кліматично нейтральної, конкурентоспроможної економіки з розширеними можливостями споживачів
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_420
20. ЄС 2015: Закриття циклу - План дій ЄС для циркулярної економіки. Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та Комітету регіонів <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614>
21. ЄС (2019): Європейська Рада, 12-13 грудня 2019 року
<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2019/12/12-13/>

22. ЄВРОСТАТ (2022): БАЗА ДАНИХ ЄВРОСТАТ
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
23. ЗВТ (2014): Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншого боку. Офіційний вісник Європейського Союзу, 161, с. 3-2137, 2014.
24. КМУ (2022): Тарас Висоцький: Україна зможе наростити експорт до ЄС за рахунок агропродукції з доданою вартістю
<https://www.kmu.gov.ua/news/taras-visockij-ukrayina-zmozhe-narostiti-eksport-v-yes-za-rahunok-sg-produkciyi-z-dodanoyu-vartistyu>
25. КМУ (2019): Національний план управління відходами до 2030 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
26. КМУ (2019а): Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>
27. КМУ (2017): Національний план управління відходами до 2030 року.
<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-upravlinnya-vidhodami-do-2030-roku>
28. КМУ (2017а): План заходів з реалізації Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80#n8>
29. Агроцентр КСЕ (2022а): Аграрна політика України 2022. Неопублікований звіт. Центр досліджень продовольства та землекористування.
<https://agrocenter.kse.ua>
30. Агроцентр КСЕ (2022б): Огляд збитків, завданих сільському господарству війною в Україні: експрес-оцінка збитків. Центр досліджень продовольства та землекористування. <https://agrocenter.kse.ua>
31. Агроцентр КСЕ (2022в): Продовольча безпека в Україні за шість місяців війни. Неопублікований звіт. Центр досліджень продовольства та землекористування. <https://agrocenter.kse.ua>
32. Агроцентр КСЕ (2022г): Сільськогосподарські перспективи України. Сценарії: прогнози для відкритого та заблокованого експорту. Робочий документ Агроцентру КСЕ. <https://agrocenter.kse.ua>
33. ЗУ (2021б): Закон України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування податком на додану вартість деяких видів сільськогосподарської продукції. Відомості Верховної Ради України, 2021, № 12, ст.96 (Переклад з української: Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 12, ст.96)
34. ЗУ (2020б): Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення адміністрування податків. Відомості Верховної Ради (ВВР),

- 2020, № 32, ст.227 (в перекладі з української: Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 32, ст.227)
- 35.ЗУ (2018а): Закон України про внесення зміни до підрозділу 2 розділу ХХ "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо деяких особливостей оподаткування податком на додану вартість операцій з експорту олійних культур. Відомості Верховної Ради України, 2018, № 39, ст.284 (переклад з української: Закон України Про внесення зміни до підрозділу 2 розділу ХХ "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 39, ст.284).
- 36.МЕУ (2022а): Статистика українського експорту у жовтні <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=136f85ec-07be-40a5-baab-5667bab77d7a&title=Statistika>
- 37.МЕУ (2022б): Тарифні квоти в рамках ЗВТ; Департамент міжнародного співробітництва у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f5cea3c3-d7e0-4e49-994d-f87089e3d3fc&title=TarifniKvotiVRamkakhPvzvt&isSpecial=true>
- 38.МЕУ (2022в): Інфографіка Міністерства економіки України щодо імпорту <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=08e0efd1-7752-47c7-a48f-9b1c591e5ca3>
- 39.МЕУ (2022г): Інфографіка Міністерства економіки України щодо експорту <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=a6578d24-5be7-4024-a177-d5ee65745113>
- 40.МЕУ (2022д): Експортна статистика України у жовтні за даними Міністерства економіки України <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=136f85ec-07be-40a5-baab-5667bab77d7a&title=Statistika>
41. НАВІГАТОР (2022): Навігатор Угоди. Оцінка прогресу та кількість зобов'язань <https://navigator.euointegration.com.ua/>
- 42.Николюк, О., Пивовар, П., Чміль, А., Богонос, М., Топольницький, П., Чебан, І. та Фельман, Т. (2021): Сільськогосподарські ринки в Україні: поточна ситуація та ринкові перспективи до 2030 року, EUR 30874 EN, Офіс публікацій Європейського Союзу, Люксембург, 2021, ISBN 978-92-76-42649-3 (онлайн), doi:10.2760/669345 (онлайн), JRC126768.
- 43.Регіональна мережа аналізу продовольчої безпеки (RFSAN). (2016). Вплив ІДІЛ на сільськогосподарський сектор Іраку. RFSAN. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/07122016_IRQ_Iraq_Agri_Brefing_V2.pdf
- 44.Робертс Р. та Райт Д. (2012). Заключні зауваження: Погляд у майбутнє - сільське господарство у постконфліктний період. В А. Озердем та Р. Робертс

- (ред.). (2012). Складні постконфліктні умови: Сталий розвиток сільського господарства. Тейлор і Френсіс.
45. Роведер В. (2017). Підтримка сільського господарства в умовах затяжних криз та відновлення сільського господарства після конфліктів та катастроф. Звіт служби підтримки K4D. Брайтон, Великобританія: Інститут досліджень розвитку. <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2017/12/245-258-Supporting-agriculture-in-protracted-crises-and-rebuilding-agriculture-after-conflict-and-disasters.pdf>
46. Саламон П., М. Бансе, Т. Доннеллан, М. Хасс, Р. Йонгенеель, В. Лакуа, М. ван Левен, І. Резіті, Г. Сальпутра, М-Е Зірнгібл (2019): Прогноз AGMEMOD для сільськогосподарських та продовольчих ринків в країнах-членах ЄС 2018-2030. Робочий документ Тюнена, № 114, Інститут Йоганна Генріха фон Тюнена, Брауншвейг, 2019.
47. Саламон, П, М. Banse, J. Barreiro-Hurlé, O. Chaloupka, T. Donnellan, E. Erjavec, T. Fellmann, K. Hanrahan, M. Hass, R. Jongeneel, V. Laquai, M. van Leeuwen, A. Molnár, M. Pechrová, G. Salputra, W. Baltussen, J. Efken, S. H elaine, J. Jungeh ulsing, O. von Ledebur, I. Rac, F. Santini (2017): Розкриття різноманітності в прогнозах сільськогосподарських ринків: від ЄС до країн-членів. Середньостроковий прогноз за допомогою моделі AGMEMOD. За ред.: Г. Сальпутра, П. Саламон, Р. Йонгенел, М. ван Левен, М. Бансе. Технічні звіти JRC, EUR 29025 EN, Люксембург (Люксембург): Publications Office of the European Union, 2017.
48. УКАБ (2021): Асоціація "Український клуб аграрного бізнесу"
http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/zona_vilnoi_torgivli_z_es_d_cfta
49. ВРУ 2022а: Конвенція про процедуру спільного транзиту / Документ 994_001-87, від 30.08.2012, підстава - 2555-IX
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text
50. ВРУ 2022б: Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами / Документ 987_012, приєднання від 30.08.2022, підстава - 2554-IX
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_012#Text
51. ВЕФ 2014: На шляху до циркулярної економіки: Прискорення масштабування глобальних ланцюгів поставок. Всесвітній економічний форум. Женева, Швейцарія